

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Een en ander aangaande het geestelijk en maatschappelijk leven van den Poso-Alfoer,

door ALB. C. KRUIJT.

Ik stel mij voor in eenige opeenvolgende opstellen een en ander mede te deelen aangaande het geestelijk en maatschappelijk leven van den Poso-Alfoer. Het is toch en voor hem, die belang stelt in de zending en voor den zendeling zelve van groot gewicht, bekend te zijn met het leven van het volk, onder hetwelk gewerkt wordt. Het spreekt van zelf, dat deze mededeelingen volstrekt niet volledig zijn; maar aangezien er nog zoo uiterst weinig bekend is aangaande de stammen van Midden-Celebes, meende ik niet langer te moeten dralen met althans datgene te geven, wat mij tot nu toe bekend is geworden.

I. *Het Geloof in onzienlijke dingen.*

De Alfoeren van Midden-Celebes zijn, wat hun geloof in onzienlijke dingen betreft, *animisten*. Dit animisme uit zich ook onder de Poso-Alfoeren op tweeërlei wijze: in het geloof, dat alle tastbare en voor de zinnen waarneembare voorwerpen bezield zijn, en in het geloof in en de vereering van de zielen van afgestorvenen en geesten in de lucht.

1. De beschouwing van de ziel.

Volgens het geloof van den Poso-Alfoer heeft de mensch drie zielen, achtereenvolgens *inosa*, *angga* en *tanoana* genoemd.

De *inosa* is wat Prof. Wilken noemt, „de anima, de ziel physiologisch, beginsel van het dierlijk bestaan.” (1) Deze ziel is merkbaar in den adem, zoodat *inosa* ook „adem” beteekent, en *moinosa* (ademen, adembalen.” *Inosa* staat dus gelijk met het Boegineesche, *njawa*, ziel, als levensbeginsel, kracht, adem, geest. En aangezien de *inosa* het beginsel is van het natuurlijk bestaan, zoo heeft zij ook eenen natuurlijken oorsprong, d.w.z. de *inosa* wordt aan den mensch geschonken door het eene of andere natuurverschijnsel, inzonderheid „de wind.” (2)

De *angga* is „de animus, de ziel psychologisch, principe van het geestelijk zijn van den mensch,” de *soemangat*, *sēmangat*, *sēmanga*, *sēmungi* der andere Mal. Pol. volken. Trouwens, dat er eenig taalkundig verband moet bestaan tusschen *soemangat* en *angga* is wel waarschijnlijk. Waar de *angga* haren zetel heeft, weet men niet te zeggen. Het antwoord op die vraag luidt steeds: „*bara, sangaja-ngaja rirangkorontau*” (waar mag het wel wezen, zeer zeker in het lichaam van den mensch).

Ten slotte heeft men de *tanoana*. *Tanoana* is de kruin van het hoofd, en de ziel die dáár haren zetel heeft, heet evenzoo. Deze is de fijnste ziel, die de mensch heeft; naar de begrippen, die de Alfoer van de *tanoana* heeft, zou ik de beteekenis er van voor ons kunnen weergeven met: het goddelijke in den mensch, het deel, dat de onbegrepen, goddelijke macht in iederen mensch legt. Het

(1) Prof. Dr. G. A. Wilken. Animisme I, blz. 7, 8 (van den overdruk).

(2) Vergelijk hieromtrent de door mij medegedeelde Alfoersche legende aangaande de Schepping. („Mededeelingen” D. XXXVIII, blz 339^{e.v.}).

is de ziel, die na den physischen dood wederkeert naar haren "heer," *Poewempalaboeroe*, "heer van het geestenrijk in de lucht."

De *inosa* en *angga* zijn dus de twee stoffelijke factoren van het wezen des menschen, hetgeen ook daaruit blijkt, dat de *inosa* terugkeert naar den wind en vervolgens verdwijnt, wordt opgelost; terwijl de *angga* verhuist naar de onderwereld, *torate*, en daar met een onstoffelijk lichaam een aardsch bestaan leidt.

De *inosa* en *angga* nu zijn onafscheidelijk aan het menschelijk lichaam verbonden gedurende het leven (het geval van schijndood, waarvan de Alfoer ook weet te spreken, is hiervan uitgezonderd). De *tanoana* echter heeft het vermogen om zich van het levende lichaam af te scheiden; doch met het feit van de afscheiding verliest het lichaam zijne zelfbewustheid. De *tanoana* dus is het, die gedurende den slaap hare omwandelingen maakt, welke zwerftochten zich uitsluitend richten naar de *palaboeroe*, van waar zij afkomstig is. (1) Alles wat de *tanoana* in gindsch geestenrijk ziet, fluistert zij den slaper in het oor, en dat is zijn droom (*pangipi*).

Aan deze droomen hecht de Alfoer dan ook veel waarde, ofschoon het duidelijk is, dat hij niet alle droomen voor omzwervingen van zijne *tanoana* houdt. Waaruit de "onware" droomen dan ontstaan, weet hij niet te verklaren. Overigens gaat men ook te Poso zeer omzichtig te werk bij het wekken van eenen slapende, ten einde zijne ziel niet te verschrikken.

(1) In de Minahassa schijnt, volgens mededeeling mijner goeroes, nog het geloof te bestaan, dat ingeval de ziel gedurende hare omwandeling van eene berghelling of hoogte valt, en de eigenaar van de ziel daardoor plotseling wakker schrikt, dit een teeken is, dat de persoon in kwestie spoedig zal sterven.

Een enkel voorbeeld van eenen „waren” droom laat ik hier volgen:

Ik had eens eene lepralijderes gedurende langen tijd behandeld, en toen ik weder naar Gorontalo ging, gaf ik haar de noodige medicijnen in voorraad, opdat haar broeder hare wonden zou kunnen verbinden. Bij mijne terugkomst informeerde ik of de voorraad medicijnen voldoende was geweest. Na een ontkennend antwoord vroeg ik, wat zij wel gedaan had, toen alles op was. De patiënte antwoordde: „Eenige dagen nadat de medicijnen op waren, droomde ik. Ik liep in een bosch, en zag u naar mij toekomen. Ik vroeg u om medicijnen, doch u wees mij op zekeren boom, zeggende: neem van den bast van dien boom, en gebruik dat als medicijn. Den volgenden morgen heeft mijn vader zulk eenen boom gezocht, en de bast daarvan heb ik als medicijn gebruikt.”

Gelijk bij alle Mal. Pol. volken het geloof bestaat, dat ziekten veroorzaakt worden door het zich verwijderen van de ziel, zoo vindt men dit ook te Poso. Evenwel komt het eenigszins gewijzigd voor, en sluit zich aan bij het geloof, dat men dienaangaande meer in het Oostelijk deel van den Archipel vindt. Naar de voorstelling van den Alfoer toch, wordt de ziel van den zieke „vastgehouden” door eenen boozen geest, *bela*, over welken later. Wij zullen dan ook zien, dat bij de handeling, die dienen moet om den zieke beter te maken (*mowoeake*) twee dingen geschieden: het aanroepen van *bela* met verzoek de ziel los te laten, onder aanbieding van geschenken en eenen plaatsvervanger voor den zieke; en het terugroepen van de ziel.

Woente, de zoon van een hoofd is ziek; zijn heele lichaam is ziek. Dat heeft zoo drie dagen geduurd, en de vader meent, dat daaraan iets gedaan moet worden. Eene

priesteres wordt geroepen; zij komt in het huis van den kranke, en zet zich eerst kalm neêr, om op haar gemak een sirich-pruimpje te kauwen. De Alfoer overhaast zich zelden, en vooral niet in zulk een ernstig geval, als het thans geldt. De huisheer brengt nu wokabladeren, zekere soort roode bloemen, dunne bamboe (*boeloe toewi*), foeja, enz. aan, en van dat alles maakt de priesteres, doorgaans door eene leerlinge geholpen, de volgende zaken: een *salasa*, een plankje aan de vier hoeken versierd met roode bloemen, en bedekt met een stukje foeja, waaronder rijst en ei; voorts strengen van foeja en slingerplanten; een rijstzak (1) met een weinig rijst er in; eene scherf van een' kookpot, een bosje hout (dat later wordt aangestoken), (2) een paar bamboestengels, en last not least een houten poppetje, *tolokende* (3) genaamd, dat als plaatsvervanger voor den zieke moet dienst doen. In een mandje met sirih, pinang en tabak wordt ook een haar van den patiënt en een draad van zijn baadje of sarong gedaan. Alle genoemde voorwerpen moet Woente aanraken, om de *tolokende* met zich te vereenzelvigen.

(1) Rijstzak, *rombe*, gevlochten van aan repen gesneden bladeren van den silarpalm. Zulk een zak wordt gebezigd tot het bewaren of vervoeren van gestampte rijst, en de Alfoer heeft dien bij zich, als hij op reis gaat.

(2) De ziel van den pot is door het breken er uit verwijderd; zoo ook de ziel van het hout door het verbranden. Deze zielen vergezellen dus den *bela*. Wanneer de doodenoffers ter sprake komen treden deze animistische denkbeelden nog meer op den voorgrond.

(3) *Tolokende* van *motolo* niets voor iets in de plaats stellen, en *kende*, waarschijnlijk hetzelfde als *kede*, de naam, die aan kinderen wordt gegeven, zooveel als ons *uventje*, " *njongen*," " *kleine baas*" enz. *Talokende* beteekent dus: met een *kende* (*kede*) = kind verruilen. Voor mijne bewering dat *kende* en *kede* hetzelfde zou zijn, pleit, dat toen ik eens de vraag deed, of men dacht, dat de *bela* zich met dat poppetje tevreden zou stellen, men mij antwoordde: als hij maar iets heeft om mede te spelen." Het idee om een pop voor den mensch in de plaats te stellen vinden wij later nog terug in de *pemia*.

Is alles gereed, dan slaat de priesteres met een bosje bladeren op het hoofd van den kranke, onder het opdreunen van een lang, onverstaanbaar relaas. Waartoe dit dient, wist men mij nergens te zeggen: wellicht om den kranke geschikt te maken tot het weder ontvangen van zijne ziel.

Thans brengt men het gereedgemaakte naar de offerplaats (*lampaani*) buitenshuis, waar alles wordt neergelegd en opgehangen. Een rotan, aan het offertoestellingetje verbonden en door Woente vastgehouden, dient tot geleidraad, waarlangs de ziel in den patiënt zal terugkeeren. (1)

De priesteres begint weér te zingen, en in dat gezang deelt zij den *bela* mede, dat hij op eene verkeerde plek is te land gekomen, en dat er nog wel betere plaatsen zijn, waar hij kan huizen. Het gezang is ten einde, en Woente's vader stelt zich naast de offerplaats en roept den geest in dezer voege aan:

„O *bela*, wij hebben vergeten u te offeren;

„O *bela*, gij hebt ons bezocht met deze krankheid;

„O *bela*, wil nu van ons heengaan naar eene andere plaats (en dus de gevangen ziel loslaten);

„O *bela*, leeftocht voor de reis hebben wij voor u gereed gemaakt;

„O *bela*, zie hier een kookpot (de scherf) zie hier rijst, vuur en eene kip;

„O *bela*, ga van ons heen.”

Nu strooit de priesteres rijstkorrels in de richting,

(1) Wij denken hier aan hetgeen ons wordt medegedeeld aangaande personen, die het vermogen bezitten om, in aanraking gebracht zijnde met een kleedingstuk van een ander, als het ware in de plaats te treden van dien persoon, zijne stem na te bootsen, en te zien, wat er is voorgevallen met dengene, wiens kleedingstuk met hem in aanraking is gebracht (*sonnambulisme* en *clairvoyance*).

waarin de beide bamboestengels zijn geplaatst om de ziel te lokken; (1) ook eene kip wordt dien kant uitgeworpen, doch aanstonds aan een touw, dat aan haren poot is bevestigd, teruggetrokken.

Hierna wordt verondersteld, dat de *bela* bezit genomen heeft van de *tolokende*, die in den top van een der bamboestengels is gehangen, en dat de ziel langs die zelfde bamboestengels is teruggekeerd. Om het weder ontvluchten van de ziel te beletten (en waarschijnlijk ook om den *bela* den pas af te snijden), hakt men den bamboestengel door.

Woente heeft gedurende deze geheele handeling op eene ladder gezeten, waarschijnlijk met het doel om de misleiding van den boozen geest volkomen te maken.

Een geschenk aan de priesteres is alles, waarop den zieke deze plechtigheid te staan komt; een offermaaltijd wordt niet gehouden.

De hier beschreven ceremonie is de eenvoudigste en meest voorkomende vorm om de ziel terug te roepen. Evenwel, niet altijd wordt de ziel vastgehouden door een *bela*; ook kan *anitoe* de oorzaak van de ziekte zijn. De Alfoer weet dit met juistheid te zeggen.

Anitoe zijn de goden van den strijd, van het koppen-snellen, en worden in afzonderlijk daartoe gebouwde huizen, *lobo* (2) genaamd, vereerd. Daarom eerst een enkel woord over het koppensnellen.

(1) Wij zullen zien dat de rijst meermalen gebruikt wordt als middel om de ziel terug te roepen, of te bestendigen op de plaats, waar zij behoort te zijn. Zoo is het o.m. *kopali* (verboden) om een' pot of pan, waarin rijst gekookt is, in stroomend water schoon te wasschen, opdat de rijstkorrels, die door den stroom worden medegevoerd, de ziel niet weglokken. Verg. Prof. G. A. Wilken Animisme I, blz. 19.

(2) Eene beschrijving van zulk een' *lobo* vind men in „Mededeelingen“ XXXVII, blz. 12 en 13.

Daar het hoofd (inzonderheid de kruin) beschouwd wordt als de zetel van de *tanoana* moet het hoofd van een, die gedurende een' sneltocht verslagen is, worden medegenomen als het beste van den verslagene om dat te offeren (op te dragen, aan te bieden) aan *anitoë*. (1)

Een Alfoer zeide mij: „wanneer iemand het hoofd van zijnen verslagen vijand niet medeneemt, dan *modenggo rajanja*,” d.i. dan is hij valsch. Anderen beweerden, dat de overwinnaar in dat geval bezocht zal worden met ziekten, die hem ten doode zullen voeren. Eerstgenoemde Alfoer beschouwde de zaak van een aardsch standpunt: in geval de stamgenooten van den verslagene diens dood wreken, zou de overwinnende partij uitvluchten kunnen zoeken, zeggende, dat hij niet met opzet was gedood. Het beweren van de laatsten steunt op de wraak van *anitoë*, die vertoornd over de hem onthouden hulde, de ziel van den nalatige vangen en den eigenaar ziek maken zal.

Is er een kop gesneld, dan wordt deze midden in de *lobo* geplaatst, en alle mannen van het dorp verzamelen er zich om heen. Nu spreekt men het hoofd aldus aan: „door je dood is bewezen, dat ge schuldig zijt, en dat wij in het recht zijn; maar hier hebt ge rijst en pinang om te eten en te kauwen.” (2) Na deze toespraak slaat men met echt heidensch geweld op trommen, en de kop

(1) Zoo althans bij de meeste Pososche stammen. De Tonapo nemen het hoofd van den verslagene niet weg, doch alleen den scalp (een gedeelte huid van den kruin).

(2) Voorloopig zij gezegd, dat de Alfoeren (althans eenige stammen onder hen) gelooven, dat de ziel eerst op aarde blijft rondzwerven. Voorts heeft men volstrekt niet te denken, dat de Alfoer zich tracht te verzoenen met den verslagene, want de zielen van afgestorvenen doen den menschen geen kwaad (behoudens eene enkele uitzondering, over welke later).

(doorgaans alleen de schedel) wordt opgehangen aan een rek onder de plek, waar *anitoë* gedacht wordt te wonen. Geen kop mag in een particulier huis bewaard worden, allen worden in de *lobo* opgehangen.

Maar, al volgt men nu al deze gewoonten stipt op, het gebeurt toch wel, dat *anitoë* de zielen der menschen gevangen houdt, dikwijls van velen tegelijk (bij epidemiën). De wijze om *anitoë* er toe te brengen eene ziel los te laten is eenvoudig. Behalve dat de gewone kleine offers gebracht worden, legt een priester een zwaard op het hoofd van den kranke en heft een lied aan ter eere van *anitoë*, waarin hij hem vraagt medelijden te hebben met den kranke. Een telkens terugkeerend refrein wordt door alle aanwezigen aangeheven.

Behalve deze enkele gevallen, wordt ieder jaar of om de twee jaar een groot feest in de *lobo* gevierd, *montjojo* genaamd. Dit feest dient zoowel om zieken te genezen, als om tegen ziekten te behoeden, of om naar de denkwijze van den Alfoer te spreken: opdat *anitoë* de zielen der gezonden ongemoeid laten, ja hen behoeden en beschermen zal (speciaal in den oorlog).

Dezelfde eigenaardige ideeën omtrent de ziel, zooals die uitkomen in het zooveen beschreven *mouoerake*, komen ook in dit *lobo*-feest (*montjojo*) uit. Ik woonde het eenige malen bij, op verschillende plaatsen en onder verschillende stammen. De hoofdzaak komt volkomen op het zelfde neêr. Ik laat hierbij de beschrijving er van volgen:

Alle dorpsgenooten en velen uit den omtrek zijn in de *lobo* bijeen; een paar oude zwaarden, eene erfenis der voorvaderen zijn aan het bovenvermeld rek met schedels opgehangen. Eerst wordt ieder van eenen beschilderden foeja-hoofddoek voorzien, terwijl velen ook een' lap dragen met een gat er in voor het hoofd, zoodat de eene helft

over den rug, de andere helft over borst en buik valt. (1) Anderen nog hebben sjerpen van foeja om het lichaam hangen.

Thans wordt een der oude zwaarden, te samen met eenige foeja-kleedingstukken in een regenscherm (*boroe*) gewikkeld; daarmede raakt de priester de enkels, de knieën, de heupen en de schouders der lieden aan, en tikt vervolgens zeven malen op het hoofd. Terloops zij hier aangemerkt, dat ook bij de Posoërs feticisme zich met animisme paart. De oude zwaarden toch zijn niet anders dan feticen, die den mensch voor ziekten en onheilen behoeden.

Hebben allen eene beurt gehad, dan gaat de hoofdpriester bij eene trom staan. Alle mannen scharen zich om hem heen. De opperpriester zingt, de anderen herhalen het refrein, juist zoo, als wanneer de ziel van eenen enkelen persoon, door *anitoë* gevangen, wordt teruggeroepen, gelijk wij boven gezien hebben (dit zingen heet *mondoloe*). Is het gezang ten einde, dan wordt het sein gegeven om op de trommen te slaan, en dit doet men dan ook uit alle macht. De mannen verwijderen zich intusschen om gezamenlijk het offerdier, een varken, te slachten, en van het bloed wordt ieder een weinig op de rechterwang gesmeerd (*montodi*).

Nu klinkt het van alle kanten: "*peoko, peoko, moënde*" (staat op om den *ende*-dans te dansen). De vrouwen gaan

(1) Zeer waarschijnlijk is dit de oude kleederdracht der Alfoeren voor het bovenlijf geweest, later verdrongen door de gewone baadjes of kabaja's. Vooral bij zulk een feest moet men de gewoonten der voorvaders strikt in acht nemen, dus ook terugkeeren tot de voorvaderlijke kleederdracht. Zoo zag ik bij het *montjojo* onder de Topebato de meeste mannen tijdako's dragen, terwijl zij gewoonlijk eene broek gebruiken. In het Ethnografisch museum te Rotterdam is nog een kleedingstuk van geklopte boombast aanwezig (uit de Minahassa afkomstig), dat niet anders is, dan de hier beschreven borst- en ruglap.

nu in eenen kring rond dansen op de maat van een oorverdoovend tromgeroffel. Eén pas vooruit, één achteruit, drie vooruit, één achterwaarts, één vooruit, enz. De handen en benedenarmen worden daarbij vooruitgestoken als twee verlamde vlerken, en kalmpjes op en neêr bewogen.

Onder het uitvoeren van dezen dans wordt de *toboegi* binnengebracht. Iedere huisvader vervaardigt van een wokablad een soort ornament, dat men ook dikwijls ziet aangewend bij het oprichten van eerebogen. Bij sommige stammen (bijv. bij de Topebato) worden deze wokabladeren, d.i. *toboegi* in de *lobo* zeven malen in het rondgedragen door de vrouwen. Bij de Tolage worden deze *toboegi* samengevoegd, en aan een lang stuk foeja gebonden, dat door allen wordt vastgehouden, en onder geweldig schreeuwen en rukken wordt rondgedragen, of liever: wordt rondgetrokken.

Op welke wijze dit ook geschiede, zijn de zeven rondgangen volbracht, dan worden al deze *toboegi* in het midden van de *lobo* op eenen hoop geworpen, waarna ieder huisgezin eene kip slacht boven dien hoop, zoodat het bloed der dieren op de *toboegi* druipt. Ten slotte wordt deze hoop bladeren op een rek in het dak gelegd bij den middelsten paal (*toemampoe*).

Nu worden ook hoofddoeken, sjaals, baadjes enz. door den priester afgenomen (dit heet: *mompamoseka rengko*), doch niet, voordat de priester zijn zwaard over allen heeft uitgestrekt en van 1 tot 7 heeft geteld. Telkenmale als twee priesters een hoopje foeja bij elkaar hebben, houden ze te samen hierover een spiegelgevecht, schild en foeja in ééne hand. Vervolgens worden al die kleedingstukken in de *lobo* opgehangen.

En hiermede is het eerste gedeelte van dit offerfeest afgelopen.

Wat hebben deze handelingen nu te beteekenen? De Alfoer zelf weet het niet. Zijn onveranderlijk antwoord is: „zoo hebben onze ouden het ons geleerd, opdat we niet ziek zullen worden. Het komt mij voor, dat en foeja-kleedingstukken en *toboegi* niet anders zijn dan *tolokende*, plaatsvervangers voor de personen zelfven. Het komt geheel overeen met de voorstellingen van den Alfoer, wanneer wij aannemen, dat de kleedingstukken en *toboegi* door het dragen er van en zich er mede in contact stellen, bezielde zijn geworden, en als zoodanig aan *anitoë* worden opgedragen, opdat de ziel van kleedingstukken en *toboegi* gevangen genomen moge worden (ziek gemaakt moge worden) in de plaats van de ziel van den persoon zelfven.

Is men uitgerust en is alles gereed, dan volgt het tweede gedeelte van het feest. Eenige kleine speenvarkens worden gillend binnengebracht; de lieden, die in de lobo op elkaar gepakt staan, hurken nu neder, waarop twee priesters de biggen zeven malen over de hoofden der aanwezigen laten schommelen, onder het aanroepen van *anitoë*. Vervolgens kleedt de hoofdpriester zich in een lang baadje van sits en slaat een' lap katoen om de heupen, bij wijze van sarong. (1) Zoo uitgedoscht, stelt hij zich op de middelste plank van de lobo. Dáár bijt hij een pisangnoot in

(1) Deze kleederen zijn voor den Poso-Alfoer, wat de *kain patola* in de Minahassa was. Men zegt, dat deze kleederen, die daarom dan ook zorgvuldig bewaard worden, van de voorvaderen zijn. Het patroon van dit sits wordt niet meer gemaakt, maar als mijne herinnering van oude platen en schilderijen mij niet bedriegt, dan zijn het patronen, die in de 17de en 18de eeuw in Holland werden gedragen. Daar het bekend is, dat de oude Compagnie ook in deze streken kwam, en stukken sits aan de hoofden ten geschenke gaf, of daarmede handel dreef, is het niet onwaarschijnlijk, dat deze kleederen en stukken katoen uit dien tijd afkomstig zijn. Een oud hoofd zeide mij: „misschien zijn ze wel van de Hollanders afkomstig.”

tweeën: de eene helft kauwt hij zelf te zamen met wat sirih, en met de andere helft worden de voorhoofden der aanwezigen aangeraakt. Een stuk hout, veel gelijkende op eenen rijststamper, en daarom ook *jajoempantjoe*. (1) genaamd, wordt hem daarop aangereikt, en de leden van zijn huisgezin scharen zich gehurkt om hem heen.

Nu heft hij den stamper op, en stoot hem met kracht op den vloer, waarop dadelijk de omzittende familieleden het onderste gedeelte van den stamper vasthouden. De priester slaat de oogen opwaarts naar de woonplaats van *anitoe*, en roept hem aan met een lang uitgerekt: „hooo . . . !” Raakt hij buiten adem, dan laat hij het hoofd voorover zinken en op den knop van den stamper rusten. Weêr haalt hij diep adem, stoot het stuk hout wederom op den vloer, en heft wederom zijn „hooo . . . !” aan. Dit herhaalt hij verscheidene malen. (2) Na hem komt een hoofd van een ander huisgezin: ieder, die er zich toe in staat rekent, mag *anitoe* op deze wijze aanroepen.

Deze handeling heeft men, dunkt mij, alleen te beschouwen als een hulp- en bescherming vragen aan *anitoe*.

Is men zoover gevorderd, dan volgt de slotscene van het feest: Ieder huisvader snijdt zooveel stukjes bamboe als het aantal zijner huisgenooten bedraagt. Deze stukjes bamboe worden voor ieder huisgezin bijeengebonden, en in het dak gestoken. Vervolgens hurken de hoofden der huisgezinnen neêr en worden overdekt met een lang stuk katoen. Eenige priesteressen staan er achter, die na het uitspreken van eenige onverstaanbare woorden, rijst werpen op den lap katoen, waarop de daaronder verborgen mannen met groot tumult opstaan.

(1) *Jajoempantjoe*, van *jajoe* = rijststampen, en *mantjoe* (grdw. *sowe*), *mobantjoe* = met de armen zwaaien.

(2) Men houdt zich niet aan een bepaald aantal malen: sommigen 7, anderen 9, weer anderen 10 malen.

In dit geval worden dus stukjes bamboe gebezigd als *tolokende*, of plaatsvervangers van den mensch. De gestrooide rijst dient hier als middel om de ziel in het lichaam te bestendigen, opdat zij het niet verlate.

Het *lobo*-feest wordt besloten met eenen grooten maaltijd, waarbij nog valt op te merken, dat zij, die *anito* met hun „hooo!” hebben aangeroepen, eenen heelen varkenspoot, en eene extra portie rijst krijgen (behalve een hakmes, een stuk katoen, en eenige stukjes foeja.)

Een dergelijk feest als het hier beschreven *mantjojo* wordt, ofschoon niet zoo uitgebreid, bij tijden in de smederij (*kolowo*) gevierd, eveneens met het doel, gevangen zielen terug te brengen en de ziel der gezonden te bestendigen. Eene beschrijving van dit feest, *mopatawi* geheeten, vindt men in dit Tijdschrift, Deel 37 blz. 121-123. (1)

In de derde plaats worden ziekten veroorzaakt door de *raoewa podjamá*, d.z. „de wolken van den ontgonnen tuin,” hetgeen we in het verband zeer gevoegelijk kunnen vertalen met den „geest der tuinen.” Iemand heeft bijv. met anderen tesamen in zijnen tuin gewerkt (Min. *mapaloes*; Pos. *mesale*), maar vergeten zijn offer te leggen op het offertafeltje in den tuin (*lampdani*); op zijne beurt gaat hij nu op *mapaloes* uit bij een' ander, en nu treft hem de *raoewa-podjamá*, en maakt hem ziek, doorgaans aan handen of voeten. Het eenige middel ter genezing is: de fout herstellen. Het offer wordt gebracht, en de maaltijd bij het *mapaloes* gebruikelijk overgedaan met minstens twee gasten.

Tot nu toe zagen wij, hoe naar de voorstelling van den

(1) Ik heb dit *mopatawi* daar opgegeven, als behoorende tot de oogstfeesten. Dit is niet zoo. Meestal houdt men dit feest kort na den oogst, omdat er dan volop rijst aanwezig is.

Alfoer ziekten ontstaan, doordat de ziel het lichaam verlaat, en door den eenen of anderen geest wordt vastgehouden. Wij zagen ook, hoe de Alfoer te werk gaat, om de gevangen ziel terug te krijgen, te verlossen. Thans moet ik nog melding maken van eenige soorten van lieden, die onder alle Mal. Pol. volken gevonden worden, wier ziel het vermogen bezit zich tijdelijk in een of ander dier te veranderen (lykanthropie) of wier ziel er bepaaldelijk op uit is, haren medemenschen kwaad te doen (heksery).

De werwolf der Posoërs heet *pongko*, (1) en de persoon, die het vermogen bezit zich in eenen werwolf te veranderen: *taoe mepongko*. Een *taoe mepongko* is iemand, wiens ziel zich kan veranderen in een *lambojo*. Deze *lambojo* verlaat op zekere tijden het lichaam van den mensch en zoekt het een of ander dier (aap, zwijn, enz.) op, dat hem als voertuig moet dienen. De aap, het zwijn, enz., waarin de *lambojo* is gevaren, is de *pongko*.

Wanneer iemand nu alleen in de wildernis loopt, wordt hij plotseling verschrikt door een' aap, zwijn, enz. (de *pongko*), waardoor hij struikelt. Dan valt de *lambojo* op hem aan, opent zijn lichaam, en rukt er de lever uit. De patiënt is dood, doch zoodra de *lambojo* zijnen buit genomen heeft, maakt hij den verslagene weder levend. Deze gevoelt zich daarna zeer ziek. De *lambojo* brengt vervolgens de lever naar zijnen heer, die haar opeet.

Zoolang zijn *lambojo* er op uit is, ligt de eigenaar in zijn huis bewusteloos (te slapen).

(1) Gorontalo: *ponggeh* (zie Dr. Riedel "de bekentenissen van een Holontalo'schen *ponggeh*." Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land-, en Volkenkunde, Deel XVII blz. 270-278). Uit die bekentenissen zien wij, dat het denkbeeld van den lykanthropos hier vereenigd voorkomt met dat van de heks, terwijl men te Poso onder *taoe mepongko* alleen den werwolf, onder *taoe meboetoe* de heks of den heksenmeester verstaat.

Volgens sommigen zijn deze lieden te herkennen aan hunne lang overeind staande haren, terwijl de tong hun lang uit den mond hangt. Anderen echter beweren, dat de *tase mepongko* uiterlijk in niets zijn onderscheiden van andere menschen.

Het is voornamelijk de vrees voor dezen werwolf, die den Alfoer nooit alleen door de wildernis doet gaan. Daar de werwolf (*pongko*) de menschen ook 's nachts in de huizen opzoekt, hangt men in de deur den bast van de *tako-tabovrukt*. Zoodra de werwolf deze vrucht ruikt, gaat hij op de vlucht.

Een dergelijk verschijnsel als van den *pongko* of werwolf, vindt men ook bij de *pontijanak*. Evenwel, de uitingen alleen komen overeen, en daarom vermeld ik hier het geloof aan de *pontijanak*. Deze ontstaat uit de ziel van eene vrouw, die in het kraambed is gestorven: dit is dus eene uiting van de ziel na den dood. De *pontijanak* verschijnt, naar het geloof der lieden, in de gedaante van eenen vogel, en doet alleen mannen kwaad; alleen zeer booze *pontijanak* vallen ook op vrouwen aan.

Iedere Alfoer weet u een voorbeeld te verhalen, hoe vreeselijk die *pontijanak* is, hoe zij een' zijner bekenden in de borst greep met hare lange en scherpe klauwen, en hem daar doodelijk verwondde, zoodat hij kort daarna aan de gevolgen van dien greep overleed. Haar eigenaardig geschreeuw: "pok, pok!" verwekt in de nachtelijke stilte schrik en ontsteltenis.

Het is bekend, hoe algemeen verspreid dit geloof aan de *pontijanak* in Indië is, omdat men voor dit verschijnsel overal den zelfden naam heeft. Het komt mij voor, dat althans onder de Alfoeren van Poso het geloof aan de *pontijanak* niet oorspronkelijk, doch uit den vreemde overgebracht is. Men weet er wel van mede te praten, maar

dit geloof is niet genoeg in het leven van den Alfoer opgenomen. Indien men dit onderwerp niet expresselijk ter sprake brengt, zal de inlander er nooit iets van zeggen, of er op zinspelen. Een paar malen ook woonde ik het bij, dat eene vrouw in het kraambed stierf, maar ik bespeurde niets van vrees voor hare *pontijanak*.

Daarentegen bij volken, die meer met de buitenwereld in aanraking zijn geweest, zoo als bij Minahassers, Gorontaleezen en Parigiërs is het geloof aan de *pontijanak* diep ingeworteld.

Ter illustratie van dit verschijnsel nog een verhaal, mij door eenen Minahassischen onderwijzer gedaan. Twee mannen gingen van Sonder naar Tompasso, en keerden tegen den avond terug. Bij eene brug over de Ranowangko gekomen, zagen zij eenen vogel van de grootte eens reigers (*boeroeng sweko*), en zij spraken af, om het beest te dooden. Een van hen nam eenen steen op, en wierp daarmede naar den vogel. De steen trof niet, en op hetzelfde oogenblik vloog de vogel naar de beide wandelaars toe, en greep hem, die geworpen had, in de borst. Nog vóór zij Sonder bereikt hadden, was de man dood: de vogel was eene *pontijanak*.

Het geloof bestaat ook, dat men de *pontijanak* kan weerstaan door haar te slaan met drie bladsteelen van den lontarpalm. Men moet haar echter steeds een oneven aantal slagen geven: een of drie. Slaat men ééns, dan is de *pontijanak* onschadelijk; doch aanstonds verzoekt zij haar nog eenmaal te slaan. Geeft men aan die stem gehoor en slaat men tweemalen, dan grijpt de *pontijanak* toe. Verder gelooft men, dat zij 40 dagen na het overlijden van de kraamvrouw verdwijnt.

De heksen en heksenmeesters der Posoërs heeten *taoe meboetoe*. Ik behoef van deze soort lieden niet veel te

zeggen, aangezien het op hetzelfde neerkomt als hetgeen men bij andere Indische volken daaromtrent vindt. De *taoe meboetoe* bezit het vermogen om zijn hoofd van zijn lichaam te doen scheiden, welk hoofd, met de ingewanden er aan, door de lucht vliegt en op slapenden aast, dien het bloed uit het lichaam zuigt, en daardoor den persoon zoo niet doodt, dan toch ziek maakt. Het hoofd met de ingewanden, zooals dit op zichzelf door de lucht vliegt, heet *o o*. Voor dat de dageraad aanbreekt, moet het weer met het lichaam vereenigd zijn.

Een enkel voorval volge hier, zooals het mij werd medegedeeld. Een man gelastte zijne dochter hem vóór het aanbreken van den dag te wekken, daar hij op reis moest. De dochter was tijdig bij de hand, doch toen zij haren vader wilde wekken, bemerkte zij, dat zijn hoofd er niet was; alleen het lichaam lag op het matje. Zij maakte daarop groot misbaar, zoodat de kamponggenooten samenliepen, en dezen zagen, hoe tegen het ochtendkrieken het hoofd van den man met diens ingewanden er aan, kwam aangevlogen en zich weder met zijn lichaam vereenigde.

Uiterlijke kenteekenen om eene heks te herkennen, zooals andere volken die hebben (bijv. het ontbreken van het geultje onder den neus) kent de Poso Alfoer niet. Ik heb althans eene vrouw gekend, wier uiterlijk niets verschilde van dat der andere menschen, en toch had zij, die eene *taoe meboetoe* was, door haren *o o*, volgens het zeggen, 19 menschen gedood. Toen ook de twintigste door hare geheime macht stierf, was alle schroom voor haar geweken, werd zij gegrepen, en ter dood gebracht, nadat eerst hare schuld bewezen was door haren vinger in kokende damar te steken. (1)

(1) De verschillende godsoordeelen hoop ik later, ter gelegener plaatse, mede te deelen.

Eene andere minder gevaarlijk soort van heksenmeesters zijn de *taoe mokantoe*. *Kantoe* beteekent „vergif”. (1) De lieden, die de kunst verstaan met *kantoe* om te gaan, kunnen van alle voorwerpen *kantoe* maken, tabak, bamboe, wortels, garenklosjes, knopen, zelfs hakmessen. Zij wikkelen daartoe zulk een voorwerp in een blad, en werpen het naar eenen voorbijganger, die daarvan niets bemerkt. Volgens anderen wordt de *kantoe* op den weg neergelegd, en wee dengene, die daarop trapt.

Meestal komt het toegeworpen of neêrgelegde voorwerp terecht in den buik, in den hals (in de keel) of in de knieën. (2) Heeft iemand een’ stijven nek, hij kan er zich van verzekerd houden, dat er zich een hakmes in bevindt. Dat nietige voorwerpen de oorzaak zijn van ziekten, werd eertijds ook in de Minahassa geloofd; (3) daar zocht men echter het verderfelijke voorwerp niet in het lichaam der zieken, doch ergens buiten de kampong.

De zieke kan niet beter worden, voor dat de *kantoe* is verwijderd. Vele vrouwen (want het zijn alleen vrouwen) verstaan deze kunst. Ik heb het bijgewoond, dat bij een’ zieke twaalf van deze personen achtereenvolgens kwamen, en steeds verschillend „vergif” uit het lichaam te voorschijn brachten. Dit verwijderen heet *mopagere kantoe*, woordelijk vertaald, de *kantoe* er uit wrijven. De vrouw, die deze handeling zal verrichten, bespuwt daartoe het zieke deel met eene soort wortel, *pogoesi* genaamd, te voren

(1) *Kantoe* wordt in dezen zin gebruikt door de Tolage. De Topebato verstaan onder *kantoe* het gewone vergif, dat men iemand geeft. Waar de Tolage *kantoe* gebruikt, zegt de Topebato (en de Parigiër) *doti*, welk laatste woord weder bij de Tolage voor ons gewone „vergif” gebruikt wordt.

(2) Men wete, dat buikziekten, keelaandoeningen, en gewrichts-rheumatisme de meest voorkomende ziekten onder de Alfoeren zijn.

(3) Zie N. Graafland, De Minahassa, Deel I, pag. 134, 135.

door haarzelve fijn gekaauid. Met eenen zak, waarin tooveringrediënten, als steentjes en in foeja gewikkelde wortels, veegt zij een paar malen dit spuwsel af, tevens de vingers naar elkaar toeknippende. Heeft zij dit eenige malen gedaan, dan haalt zij het „vergift,” in den vorm van uien, garenklosjes, enz. van onder den zak te voorschijn. Soms is de *kantoe* verwijderd, doch niet te zien! Andere keeren wederstaat *lamoa* (zóó een god) het niet toe, dat de *kantoe* verwijderd worde!

Dit is de eenvoudige vorm van het *mopagere kantoe*, gelijk die bij de Alfoeren in practijk wordt gebracht. Bij de Parigiërs kunnen wij opmerken, hoe zulk eene handeling zich ontwikkelt tot eene plechtigheid van beteekenis, waardoor de invloed van de priesteressen (te Parigi *balia* geheeten) zeer toeneemt. Bij hen toch moet eerst een geest uit het hemelrijk in de priesteres neerdalen, en die geest is het, die de *kantoe* te voorschijn brengt. (1) Nergens is de ontwikkeling (en ontaarding) van het Heidendom beter te zien, dan in de vroegere toestanden van de Minahassa. Wij hebben reeds ten deele gezien, en zullen het verder bevestigd vinden, dat de Poso-Alfoeren nog in hun oorsponkelijk Heidendom leven.

Ten slotte moet ik nog melding maken van eene derde soort heksen, namelijk de *taoe mopanarasi*. Dezen hebben het vermogen den mensch te dooden, alleen door den „wil van het hart.” Dit onzichtbare vergif heet *panarasi*, de mensch, die deze kunst verstaat: *taoe mopanarasi*. Zulk een mensch zit zeer vriendschappelijk met een ander te praten, terwijl hij ongemerkt, alleen door zijnen wil, het onzichtbare vergif in den mensch, met wien hij spreekt,

(1) Men zie hiervan een voorbeeld in: „mijne eerste ervaringen te Poso.” „Mededeelingen” Deel XXXVI, blz. 400-404.

overgiet. Een oogenblik daarna valt de vergiftigde om, en wordt bewusteloos, waarna zijn hoofd in tweeën splijt.

De Alfoer is animist, dat is: hij gelooft, dat alle tastbare en voor de zinnen waarneembare voorwerpen bezielde zijn. Niet aangaande alle zaken komt dit geloof even duidelijk uit. Mij staan evenwel genoeg voorbeelden ten dienste om het daar zijn van dit geloof aan te toonen, waarvan men apriori reeds kan verzekeren, dat het bestaat.

Gaan wij allereerst na, hoe dit geloof zich met betrekking tot de rijst openbaart. (1) Wel roept men „den Heer van den tuin” (*poewe oera*) en de zielen der voorvaderen aan, ten einde zich van het gelukken van den oogst te verzekeren, doch uit vele ceremoniën bij den rijstbouw blijkt, dat men ook voor de „ziel” van de rijst tracht zorg te dragen. Om andere minder beduidende handelingen niet te noemen (welke van zelf ter sprake komen, wanneer ik over de rijstcultuur spreek), vermeld ik alleen het feit, dat, wanneer de rijsthalmen vrucht beginnen te dragen, de vrouwen door den tuin gaan, voorzien van een' kalebasdop, waarin zacht gekookte rijst (Mal. *boeboer*, Pos. *bontje*). Hier en daar vatten de vrouwen eene aar aan, en buigen haar over in den kalebas, zoodat de top er van de gekookte rijst aanraakt. Dit is het voedsel, dat men de rijst geeft om haar spoedig rijp te doen worden. Men geeft zacht gekookte rijst, omdat de jonge aren als kleine kinderen worden beschouwd, die nog niet gewone rijst kunnen verdragen.

Het feit, dat men gelooft, dat tabakspiant en lontarpalm oorspronkelijk menschen waren, die in genoemde

(1) Het is zeer belangrijk hierbij te vergelijken de studie van Prof. Wilken over de ziel van de rijst (Animisme I, blz. 32-39). Over den rijstbouw in zijn geheel hoop ik naderhand een en ander mede te deelen.

gewassen veranderd werden, doet reeds aanstonds aanneemen, dat ook aan tabak en lontar eene ziel wordt toegekend. Wat den laatsten (den palmwijnboom) betreft, van ceremoniën, wanneer hij begint te tappen, zooals Javanen en Minahassers die in acht nemen, (1) weet de Poso-Alfoer niet. Maar anders wordt het, wanneer de boom, die eerst volop sagoweer heeft geleverd, daarmede begint te minderen. Wel wordt dan *lamoa* aangeroepen, om het vocht overvloedig te maken, maar tevens legt men eten voor den boom neer, opdat hij nieuwe krachten moge verkrijgen.

Te Gorontalo deed ik de ervaring op, dat het bijgeloof in den sagoweer-boom nog veel verder gaat. Daar durft men zelfs geen lontarpalm omhakken, en iemand, die niet juist weet, hoe hij den *majang* (2) moet behandelen, zal niet te bewegen zijn tot het bekloppen en bewerken er van, uit vrees „den boom” te vertoornen.

Dat men aan planten en boomen in het algemeen eene ziel toekent, blijkt uit vele, dikwijls onbeduidende zaken. Zoo heeft men eene plant, wier bladeren de eigenschap hebben van bij aanraking de hand te doen opzwellen. En wat is nu het eenige geneesmiddel daarvoor? Men neemt een stuk hout, legt de gezwollen hand daartegen aan, en spreekt het aldus toe: „Gij zijt N. N.; en ik ben De bedoeling is, dat het stuk hout, ook bezielde zijnde, de zwelling van de hand overneemt bij die aanraking.

Aangezien het ijzersmeden een voornamelijk tak van industrie is bij den Alföer, verwondert het ons niet, dat hij ook aan het ijzer eene ziel toekent. In iedere smederij (*kolowo*)

(1) Verg. J. Kreemer, Tiangdërës. „Mededeelingen” D. XXVI, blz. 123. en N. Graafland, De Minahasa I, blz. 310-312.

(2) *Majang* — de bloemtros van den palm, die, wanneer de bloesems er af zijn gesneden, geklopt en geschud wordt, en waaruit de sagoweer in eenen daaronder gehangen bamboe druïpt.

hangt men eene groep van uit hout gesneden instrumenten, lanspunten, zwaarden, hakmessen, hamers, enz. Zulk eene verzameling heet kortweg *lamo*a en bevat de ziel van het ijzer, dat in de smidse bewerkt wordt. Naar de voorstelling van den Alfoer houdt de *lamo*a de ziel van het ijzer vast, opdat zij niet zou henengaan. „Als we *lamo*a niet ophingen boven het aanbeeld, zou al het ijzer vervloeien en onsmeedbaar worden,” d.i. de ziel zou er uitgaan.

2. De ziel na den dood.

Bij den dood keert de *inosa*, of ziel van het physisch bestaan, naar haren „oorspong” terug. Gelijk ik reeds opmerkte weten velen niet te zeggen, welke die „oorsprong” is; de meesten zeggen: de wind. In ieder geval: de *inosa* heeft geen afzonderlijk voortbestaan; zij verdwijnt, of wordt opgelost.

De *tanoana*, of het reëel goddelijke in den mensch gaat naar de *pala boeroe* of het zielenrijk in de lucht. Het voortleven van de *tanoana* denkt men zich ook niet persoonlijk; het schijnt wel, dat de Alfoer in dit opzicht pantheistisch denkt, doch hij kan er volstrekt geen reenschap van geven. In ieder geval: bij den dood des menschen heeft men zoowel met de *inosa* als met de *tanoana* „afgedaan”.

Niet alzo met de *angga* of de ziel van het psychologisch bestaan des menschen. Deze geraakt niet zoo spoedig tot hare bestemming.

Volgens sommige Alfoersche stammen, zooals die van Lamoesa, bezuiden het Meer, blijft de *angga* vooreerst op aarde rondzwerven, haar verblijf houdende dáár waar hare vroegere woonplaats (d.i. het lijk) is. Bij sommige lieden van dien stam trof ik het aan, dat zij het lijk van hun kind in huis bewaren. Wil men dit doen, dan mag zoo iemand niet in de kampong blijven wonen, doch moet hij

een alleenstaand huis (*dodoha*) op eenigen afstand van daar bouwen.

Andere Alfoersche stammen, zoo als Topebato en Tolage meenen, dat de ziel dadelijk naar het zielenland (*torate*) gaat, doch aldaar gedurende eenigen tijd in een huis verblijf houdt, zonder de eigenlijke zielenstad te betreden.

Beide meeningen komen dus hierin overeen, dat de ziel (*angga*) niet onmiddellijk hare bestemming bereikt.

De bezorging van het lijk is zeer verschillend. De Tolage over het algemeen begraven hunne dooden onmiddellijk na den dood. Het lijk wordt eerst in een stuk wit katoen gewikkeld, en daarna tusschen twee uitgeholde stukken hout geklemd. Zulk een doodkist heet *doeni*. (1) De Topebato en enkele andere stammen begraven alleen de slaven, die vooraf in foeja worden gewikkeld. De edelen worden in kisten (*doeni*) gelegd, wier deksel hermetisch sluit door middel van klei. (2) Daarna zet men de kisten in een huisje buiten de kampong. De Torano leggen hunne dooden in foeja, boomschors of katoen gewikkeld aan den meeroever neer, en duiden de plaats aan met eenen stok, waaraan twee zijlatten, zoodat het geheel het voorkomen heeft van eenen dubbelen handwijzer (*teabi*).

De lijken der lieden, die hunnen dood vonden gedurende een' sneltocht, moeten op de plaats, waar zij gevallen zijn, blijven, tot dat de twist, waarvan de sneltocht het gevolg was, in het reine is gebracht. Meestal vervaardigt

(1) Het komt mij voor, dat de gewoonte der Tolage om hunne dooden te begraven onder mohammedaanschen invloed is ontstaan, ofschoon ook niet Moh. Alfoeren van dezen stam hetzelfde doen.

(2) Deze lijk-kisten zijn veelal versierd met dierenkoppen aan de beide einden, welke versieringen tevens als handvatsels dienst doen. Zoo zag ik er onder de Topebato, die aan den eenen kant voorzien waren van een' uitgesneden varkenskop, aan de andere zijde van een' geitenkop.

men op die plek een hutje, waarin het lijk wordt neer gelegd, of men hangt het lijk, in foeja gewikkeld op in eenen boom.

Gelijk reeds gezegd is, blijft volgens sommigen de ziel vooreerst op aarde. (1) Volgens anderen (de meesten) blijft de ziel den eersten tijd in een huis in de onderwereld. Hetzij dat de ziel op aarde blijft, of dat zij in genoemd huis moet wachten, zij kan zich niet van genoemde plaatsen verwijderen, al eer het *tengke* of *pogawe* (2) is gevierd. De hoofdzaak bij dit feest (waarover later) is het verwijderen van de vleeschdeelen der lijken, en dit moet geschieden omdat *lamoa* den stank der lijken niet kan uitstaan." Eerst als dit geschied is, kan de ziel naar hare bestemming gaan.

Waar en wat is de plaats van bestemming der ziel?

De plaats, die men zich voorstelt als het verzameloord der zielen, heet *torate*, en is gelegen onder den grond, binnen in de aarde. Is de mensch gestorven, en heeft de ziel (*angga*) zich van het lichaam losgemaakt, dan vindt zij zich verplaatst in den top van eenen pinangboom (*arecapalm*), die onder de aarde groeit. Aan den voet van dien boom staat een kolossaal roodharig zwijn te grommen, voorzien van schrikverwekkende slag tanden. De ziel, die boven in den boom zit, durft niet naar beneden, want het varken mocht haar eens bijten, en dit zou het zeker doen, wanneer de ziel onbekend mocht zijn met het

(1) Ook bij de Dajaks op Borneo bestaat dit geloof. Eerst als het *tiwa* (*tengko*) gevierd is, kan de ziel naar hare bestemming gaan.

(2) Tolage en Tonapoe hebben het *tengke*. Towingkemposo, Topebato en Torano het *pogawe*. Ofschoon de namen verschillend zijn, komen beide feesten nagenoeg met elkaar overeen. *Pogawe* beteekent, „werk“, „daad.“ Zoo zegt men van het houden van feesten (hetzij dooden-, huis- of oogstfeesten) *mosia* „doen, maken, verrichten.“ *Pogawe*, *mogawe* worden alleen gebruikt voor bedoeld doodenfeest.

feit, dat zoo zij het varken slechts het blad van eenen *lepatiboom* (1) geeft, zij ongehinderd voorbij kan gaan.

Is de ziel het varken voorbij gekomen, dan komt zij een eindweegs verder bij eene smidse, waarin geesten bezig zijn met ijzersmeden. Daar wordt zij aangehouden, en men vraagt haar of zij getrouwd is geweest. Kan zij de vraag bevestigend beantwoorden, dan laten de smid-geesten haar ongehinderd voorbij gaan. Is het de ziel van eenen ongetrouwden man of eene ongetrouwde vrouw, (2) dan wordt zij op het aanbeeld gelegd, en gehamerd, totdat men haar, na gebeukt en gepijnigd te zijn, toestaat verder te gaan. „De zielen van kinderen zijn aanstonds te herkennen aan de witte tanden, daar kinderen geen sirih kauwen.”

Ten laatste komt de ziel aan eene rivier, Sambira-dolo genaamd. Het water, dat in deze rivier stroomt, is voor de helft rood, voor de helft blauw. Een brug leidt naar den overkant. De ziel van een in waarheid gestorven mensch, kan er ongehinderd overgaan. Doch het gebeurt ook, dat er eene ziel vóórkomt, wier lichaam wel door de *inosa* (adem) verlaten is, doch slechts tijdelijk (schijndood). Voor zulk eene ziel is het onmogelijk de brug te passeeren, daar deze zich alsdan op hare zijde keert. Na eenig wachten besluit de ziel (*angga*) naar haar oud lichaam terug te gaan, waarin inmiddels de adem (*inosa*) is wedergekeerd, zoodat de schijndooide herleeft. Volgens de Alfoeren zijn al deze geheimen aangaande *torate* of het zielenrijk door aldus teruggekeerde zielen onthuld.

Is de ziel de brug over de Sambira-dolo gepasseerd,

(1) De *lepati* is de *këmiriboom*. De kern van de noot wordt in het kokende arensap gemengd, waardoor zich dit tot suiker verdikt.

(2) De zielen (*angga*) van ongetrouwde mannen en vrouwen heeten: *langkoda*.

dan komt zij aan een huis, waarvan ik boven reeds sprak, namelijk de plek, waar de ziel verblijf moet houden, totdat het *tengke* of *pogawe* (het groote doodenfeest) is gevierd. Ook voor hen, die meenen, dat de ziel vooreerst op aarde blijft, bestaat zulk een wachthuis. Men zou daaruit afleiden, dat de ziel een gedeelte van den wachttijd op aarde en een gedeelte in het wachthuis doorbrengt. De gedachten der Alfoeren over dit punt zijn niet helder.

Is de ziel bij het groote doodenoffer van haren „stank” ontdaan, dan komt zij in het eigenlijk *torate*.

„Het dorp (de stad), die in *torate* is gelegen, moet wel zeer groot zijn”, zeide mij eens een oude Alfoer. „want er zijn door de tijden heen reeds zoovele zielen heen gegaan.”

Op de vraag, welke zielen naar *torate* gaan, krijgt men ten antwoord: „allen!” Allen wonen daar te zamen in lichamen voor den mensch onzichtbaar. De zielen van goeden, van dieven en moordenaars, van onechte kinderen (1), allen wonen daar bij elkaar, — alleen zelfmoordenaars bewonen eene afzonderlijke plaats. Wat deze soort zielen aangaat, zoo neemt, volgens den Alfoer, „de heer van het hemelrijk” (*poewēmpalaboeroe*) ook in aanmerking, om welke reden de zelfmoord is geschied. Onder de te vergoelijken zelfmoorden worden in de eerste plaats genoemd,

(1) Ik vermeld dit aangaande kinderen buiten het huwelijk geboren, omdat de Dajaks, wier denkbeelden omtrent het zelfstandig voortbestaan van de ziel zulk eene groote overeenkomst vertoonen met die der Poso-Alfoeren, wel aannemen, dat bovengenoemde zielen in eene afzonderlijke wijk wonen. Wordt in het Pososche een kind buiten het huwelijk geboren, zoo wordt de vader gedwongen de moeder tot vrouw te nemen en de bruidschat voor haar te betalen. In andere gevallen wordt het als overspel beschouwd en met den dood gestraft; in weer andere gevallen komt de vader met eene zware boete vrij. Daarmede is voor den Alfoer de zaak afgedaan.

die gepleegd zijn, omdat die personen „zulk een sterk „verlangen hadden (*mawo*) naar dierbare afgestorvenen, „dat zij het op aarde niet langer konden uithouden.” Ook zelfmoorden, door krankzinnigen gepleegd (deze komen betrekkelijk veel voor) worden mild beoordeeld.

Intusschen hebben de zielen in *torate* of het zielenrijk een „aangenaam” bestaan. Gelijk ik reeds opmerkte, gaan zij voort met het bebouwen van akkers, het aanplanten van vruchtboomen, enz. enz.; en het spreekt wel van zelf, dat de mensch, die op aarde zoo vaak te kampen had met mislukkingen van den oogst, dáár nooit ongerust behoeft te wezen. (Een Tonapoe-priester zeide mij eens: „de rijsthalmen in *torate* zijn zoo dik als mijn arm.”)

Op de gedachte, dat men hiernamaals voortgaat met den akkerbouw, berust, naar mijne meening, het feit, dat de man, die zijnen tuin opent, ook de ziel van den vorigen (gestorven) eigenaar aanroept, omdat deze nog steeds belang stelt in het werk der menschen, voornamelijk waar dit plaatsen geldt, waarop hij tijdens zijn leven betrekking had. (1)

Er zijn Alfoeren „van ervaring”, die beweren, dat de ziel (*ángga*), wanneer zij een poos in *torate* verblijf heeft gehouden, weer sterft, en dan in *nanggi* komt; ook dáár heeft zij haar einddoel niet bereikt: zij gaat van *nanggi* naar *jakera*, om tenslotte uit *jakera* in *soeroega* te komen.

Dat deze overgangen door mohammedaanschen invloed in het Alfoersche stelsel zijn gekomen, is wel haast zeker.

(1) Het spiritistisch element hierin is aanstonds te herkennen, wanneer men zich herinnert, hoe volgens de leer van het spiritisme de ziel zich steeds aangetrokken gevoelt tot het terrein harer bewegingen en handelingen gedurende haar leven in het lichaam.

Vooreerst bewijzen de namen voor deze verschillende „hemels“ dit genoegzaam: *jakera*, Arab. *achirah*, het toekomstende leven; *soeroega* = Mal. *sorga* (Sansk. *swarga*), de hemel als verblijfplaats der goden. (De afleiding van *nanggi* is mij onbekend) Ten tweede weten andere eveneens „ervaren“ Alfoeren niets van die overgangen af.

Toch verwondert het mij, dat juist de Topebato, die zoo streng alles, wat mohammedaansch is, verwerpen, deze voorstelling hebben, en dit brengt mij op de gedachte, dat de zielsverhuizing den Alfoeren niet vreemd is, en dat om deze reden dit mohammedanistische element er zoo gemakkelijk bij werd opgenomen. Overigens heb ik tot nu toe niets opgemerkt, dat zeker zou kunnen bewijzen, dat de Alfoer in de zielsverhuizing gelooft. Men lacht er om, dat eene menschenziel in een dier zou kunnen overgaan. Ook sporen van zulk een geloof, zooals het ontzien van enkele diersoorten, heb ik nooit gevonden.

Voor dat ik overga tot de bespreking van het dooden-offer, moet ik nog opmerken, dat enkele afgedwaalde zielen van afgestorvenen op aarde blijven. Zij maken hunne tegenwoordigheid kenbaar door een lang gerekt en dikwijls herhaald: *moe, moe!* Wanneer gij ver hier van daan in de bosschen loopt, „waar weinig menschen voorbijgaan, dan zult ge op eens *moe, moe!* hooren; dat is de ziel van eenen mensch (*anggantaoe*), eene afgedwaalde, die niet naar *torate* is gegaan. Het is dan maar het beste, dat ge op uwe schreden terugkeert.”

Waarom zulk eene ziel is afgedwaald, weet men niet te verklaren. Overigens komen zij slechts „eene enkele maal” voor. Het gaat met deze afgedwaalde zielen als met het geloof aan de *pontijanak*: niemand heeft er zoogenaamd ondervinding van.

3. Het doodenoffer.

Wij hebben gezien, dat de Poso-Alfoer gelooft in het voortbestaan van de ziel, dat die ziel een lichamelijk leven leidt, akkers bebouwt, huisdieren fokt, en uit dit alles volgt dus ook de voorstelling, dat de ziel eet en drinkt.

Voor spijs en drank van die zielen hebben de naastbestaanden te zorgen; en dit is eene groote verplichting, die op hen rust, want van de goede verstandhouding met de zielen der afgestorvenen hangt het gelukken of mislukken van den oogst af. En juist het denkbeeld, dat door het nalaten van die feesten (offers) de Alfoer beroofd zal worden van zijne nooddrift, maakt het tot eene uiterst moeilijke zaak hen in dit opzicht tot andere gedachten te brengen.

Gelijk reeds is opgemerkt, kent de Alfoer aan alle voorwerpen eene ziel toe, en nu gelooft hij, dat de ziel van alles, wat hij den overledenen ten offer brengt naar het zielenland gaat en den doode ten goede komt.

De Alfoer kent drie doodenoffers, één, dat hij aanstonds brengt bij het overlijden, als het ware om de ziel aanstonds van teerkost te voorzien; één om de ziel in de gelegenheid te stellen het zielenland binnen te gaan; en één om haar van het noodige te voorzien gedurende haar verblijf in het zielenland.

Het eerste offer, waarvan ik sprak, wordt gebracht dadelijk bij den dood. Het behoeft niet gezegd te worden, dat de moeite, die men zich aandoet bij het overlijden van eenen slaaf, al zeer gering is. Geldt het iemand uit den adel, dan verzamelen zich de lieden uit den omtrek, die medehelpen aan het vervaardigen van de kist (*doeni*) boven omschreven, en aan het dragen naar de voorloopige rustplaats.

Op den dag van de voorloopige begrafenis, doorgaans één of twee dagen na het overlijden, wordt een karbouw geslacht, die door alle aanwezigen wordt genuttigd. Deze maaltijd wordt tegen den avond nog eens herhaald, en tusschentijds brengt men de lijk-kist naar de bestemde plaats (een voor dat doel opgericht huisje). Boven op de kist legt men rood en geel gekleurde rijst (*kināa ĕndaragi*), een gebroken pot, brandhout, aan stukken geknipt katoen (wit) en de noodige ingrediënten om een sirih-pruimpje te kunnen genieten. Dit een en ander is voorloopig voldoende om de ziel geen gebrek te doen lijden.

Na dit offerfeest laat de Alfoer den doode vooreerst met rust.

De Alfoeren, die tot den Islām zijn overgegaan volgen hierin de mohammedaansche gewoonte door eene reeks van doodenmalen te vieren, waarvan die op den sterfdag, den 40sten en 100sten dag daarna de voornaamste zijn. Overigens blijven zij de adat volgen door over het graf een huisje te bouwen, (1) en daarin het noodige, dat boven genoemd werd, te leggen. Ook blijven zij de gewoonte volgen het groote doodenoffer te vieren, dat dienen moet om de zielen in het zielenland te brengen. Hierover spreken wij thans.

Het juist genoemde doodenfeest draagt twee namen: bij de Tolage, Toundae en Tonapoe heet het *tengke*; bij de Topebato, Towingkemposo en Torano: *gawe* (= werk). Al gebruikt men verschillende namen voor dit feest, de handelingen van beiden komen overeen; ik heb althans geen bepaald onderscheid tusschen het *tengke* en het *gawe* kunnen opmerken. Het *tengke* onderscheidt men in *tengke rilobo* en *tengke ritana*, welk onderscheid alleen daarin be-

(1) De mohammedaansche Parigiërs metselen (evenals de Gorontaleezen) eene soort van graftombe boven het graf, van ruwe koraalsteen, die samengevoegd worden door een mengsel van klei en witte aarde (*tanah portih*) met water.

staat, dat eerstgenoemd *tengke* in de *lobo* wordt gevierd; het laatste in voor dat doel opgerichte hutten buiten de kampong. Het *gawe* wordt steeds op laatstgenoemde wijze gevierd.

Van zulk een offerfeest valt niet veel te zeggen, aangezien de hoofdzaak bestaat in onmatig eten en drinken, slapen en dansen.

De handelingen die er bij plaats hebben, komen in het kort hierop neer:

Wanneer het *tengke* (*gawe*) staat gevierd te worden, worden de lijken der sedert het laatste doodenoffer gestorvenen, opgegraven of uit de lijkkasten gehaald. Heeft men ze bijeengebracht, dan stroopt men met de hand op eene walgelijke wijze de half vergane vleeschdeelen van de beenderen. De lucht daarbij is haast niet uit te houden, en de lieden, die met dit onaangename werk belast zijn zoeken zich daarvoor schadeloos te stellen door allerlei meest zeer onkuische kwinkslagen, die steeds groote hilariteit verwekken.

De beenderen nu worden door verscheidene priesteressen in foeja gewikkeld, en vervolgens in de *lobo* (bij het *tengke rilobo*) of in een expresselijk daartoe opgericht huisje (bij het *tengkeritana* en het *gawe*) geplaatst. Eene maand lang danst men om deze beenderen heen, welken dans, *ende* genaamd, ik boven reeds beschreef. Dan eerst is het tijdstip aangebroken, waarop van heinde en ver de gasten te samen stroomen, en het feest, dat zeven dagen duurt, vangt aan.

Nu worden de in foeja gewikkelde beenderen rondgedragen door de priesteressen, waarbij men zingt:

tengke ri wingi sowa
kawasei njamo,
tekamporo silo,
djamokandjama-djama. (1)

(1) Ik kan deze woorden nog niet verklaren. De vertaling is
 MED. N.Z.G. XXXIX. 3

Wederom worden de beenderen op hunne vorige plaats gelegd, en gedurende de zeven dagen van het feest bewaakt.

Na afloop van het doodenfeest worden de beenderen naar eene daarvoor bestemde plaats gebracht, meestal eene rotskloof, die vervolgens met aarde of eenen zwaren steen gesloten wordt. Van de aldus ter aarde bestelden wordt een houten beeld vervaardigd, *pemia* genaamd, dat door de naaste bloedverwanten in huis wordt bewaard, en wel boven in het dak. Is zulk een beeldje door ouderdom vergaan, dan wordt het vernieuwd. Deze gewoonte geldt echter alleen bij de stammen, die het *tengke* er op na houden. Zij, die het *gawe* vieren volgen deze gewoonte niet.

Dit doodenoffer geldt ook voor de zielen van hen, die door krokodillen zijn opgegeten, of verdronken zijn. De Tolage stellen alsdan voor de vermiste personen een uit hout gesneden beeld (de *pemia*) in de plaats. De Popebato doen dit niet, doch nemen de vermisten in gedachte bij het feest op. Wat de gesneden betreft, dezen worden bij enkele stammen van hoofden voorzien in den vorm van eene kokosnoot; bij anderen weder worden zij zonder hoofd aan de ceremoniën van het feest onderworpen. Ook de zelfmoordenaars worden van het *tengke* of *gawe* niet uitgesloten.

Het *tengke* of *gawe* wordt niet op vaste tijden gevierd, ik meen, dat men het gemiddeld om de drie jaren doet. Naar men mij mededeelde, nemen de Toundae als regel aan het te vieren, wanneer er tien dooden zijn. Grootendeels echter hangt het vieren van dit doodenfeest af van het feit of er rijst of offerdieren in groote hoeveelheid aanwezig zijn, daar deze feesten niet alleen door talrijke

tennaastebij deze: wij vieren het *tengke* in den ledigen nacht, want aldus zijn wij het gewoon: doet de fakkels opflikkeren, opdat wij betasten (wat? de beenderen dier dierbare afgestorvenen?).

stamgenooten, maar ook door eene menigte vreemdelingen bezocht worden. Zoo moest het *tengke*, dat in '93 in Napoe stond gevierd te worden, een jaar worden uitgesteld, omdat de oogst niet rijkelijk genoeg was uitgevallen.

Verbazende hoeveelheden rijst, talrijke karbouwen, varkens, geiten en kippen worden gedurende die enkele dagen verslonden. Bij het slachten van iederen karbouw spreekt men het volgende gebed uit: „o Lamoā, die boven, en die beneden zijt; zie hier onze bloedverwanten (n.l. de dooden); ziehier hunne nakomelingen. Wil herwaarts zien. Wij vragen om een lang leven.” Na dit gebed hakt men van alle kanten op den karbouw in, zonder te zien, waar de houwen vallen. (1) Overdag eet en slaapt men, en in den avond begint men met *kajori*- en *raego* dansen, die den ganschen nacht voortduren.

De mohammedaan-Alfoer heeft ook dit heidensche feest niet laten varen, doch hij noemt het eenvoudig weg *mom-pemate*, dat men kan vertalen met: „de dooden verzorgen”. (2) Het opgraven der lijken blijft echter achterwege. Als symbool van deze vroegere handeling zuivert men thans de graven van alle onkruid. De huisjes, die de dooden voor regen en zonneschijn beschutten, zijn weggenomen, en op de plek, waar het lijk ligt, heeft men nieuwe ongeverfde foeja-kleederen gespreid, aan de hoeken met houten pennen in den grond vastgestoken, als symbool van de reiniging die de lijken vroeger ondergingen. Een nieuw mandje waarin rijst, pinang en tabak, is geplaatst op

(1) Om zich eenigszins eene voorstelling te vormen van den omvang van zulk een offerfeest, geef ik hier op, dat op het in '91 door de Topebato gevierde offerfeest 80 karbouwen, 20 geiten en 30 varkens werden geslacht. En dit *gawe* heette „niet groot.”

(2) Zie hierover mijn opstel: *Eenige feesten bij de Poso-Alfoeren. „Mededeelingen” D. XXXVII, p. 115, e.v.*

iedere groeve, opdat de zielen zich eerst zouden kunnen voeden, al eer ze de *torate*, of het zielenland binnengaan.

Menschenoffers hebben bij het *tengke* niet plaats, en bij geene enkele gelegenheid, zoodat wij het koppensnellen geheel als eene politieke en niet als eene godsdienstige gewoonte hebben te beschouwen. Het heeft alleen dan plaats, wanneer een geleden onrecht gewroken moet worden, hetzij dat dit onrecht inderdaad gepleegd is, of dat het wordt voorgewend.

In de derde plaats heeft men de doodenoffers voor de zielen, terwijl zij reeds in *torate* zijn. Hiervoor heeft men geen' afzonderlijken naam; men zegt: *momposoesaka taee mate*, „de dooden betreuren.”

Dit soort offerfeesten wordt ook op onbepaalde tijden gevierd, eveneens afhankelijk van het gelukken van den oogst. Deze offers zijn van veel huiselijker aard dan het *tengke* en *gawe*. Liet men deze offers na, zoo zou ongetwijfeld de rijst mislukken. Dikwijls ook wordt men door het mislukken van den oogst er toe aangezet, dit feest te vieren. Trouwens bij velerlei gelegenheden in den tuin gedenkt men de zielen der vaderen in het zielenland. Zoo wordt bij iederen gezamenlijken maaltijd, in den tuin gehouden (*mapaloës*; Pos. *mesale*) een klein deel voor hen afgezonderd.

(*Vervolg later*).

Een en ander aangaande het geestelijk en maatschappelijk leven van den Poso-Alfoer,

door ALB. C. KRULJT.

Vervolg.

II. *Politieke verhoudingen. Standen. Rechtspraak.*

Midden-Celebes wordt bewoond door tal van stammen; althans, men heeft vele *namen* van stammen, welke namen ontleend zijn aan de plaats, waar de lieden wonen. Zoo heeft men: Torikadomboekoe, de lieden van het bergland; *Tolage*, de lieden van de vlakte; Towingkëmposo, de lieden van den oever der Poso-rivier; Torano, de lieden van het Meer; Topebato, de lieden afkomstig van de kampong Pebato, enz. enz. De hier genoemde stammen en nog verscheidene andere spreken eene en dezelfde taal, waaruit wij aanstonds mogen besluiten, dat zij feitelijk tot éénen grooten stam behooren. Meer naar het Westen wonen Tobada en Tonapoe, en ofschoon hun dialect aanmerkelijk verschilt van de door den Poso-Alfoer gebruikte taal, zoo moet men uit de legenden, welke ik vroeger reeds mededeelde, opmaken, dat ook zij van den zelfden oorsprong zijn. Ja, zelfs de Loewoeërs worden gerekend van eene en dezelfde afkomst te zijn als de Bareë sprekende Alfoeren. Ook de godsdienstige gebruiken wijzen, gelijk wij gezien hebben, op eenheid, ook op eenheid in namen van geesten en goden.

Niettegenstaande deze onderlinge nauwe verwantschap der Bareë sprekende Alfoeren, leven deze stammen echter

niet in voortdurenden vrede met elkaar. Een bepaalden haat treft men echter niet dikwijls aan. Heeft de eene stam met den anderen oorlog gevoerd, en is de vrede gesloten, dan gaat men weder met elkaar om, alsof er niets is gebeurd. Alleen tusschen de beide groote stammen der Tolage en Topebato schijnt een haat te bestaan; en de laatsten laten zich steeds als bondgenooten vinden, wanneer er een oorlog met de Tolage is uitgebroken, al hebben zij overigens niets met de zaak te maken. Nagenoeg alleen in oorlogstijd komen deze beide stammen met elkaar in aanraking.

Eene zaak, die aanleiding kan geven tot eenen oorlog, heet *iwali*; het bestaan van zulk eene zaak: *moiwali*. Trekt men uit ten oorlog om koppen te halen, dan noemt men dit: *mengae*.

Verschillende zaken kunnen de aanleiding tot eenen oorlog zijn. (1) Ik deel mede welke aanleidingen er bestonden tot de oorlogen, die gevoerd werden gedurende mijn verblijf te Poso.

Twee hoofden van de Topebato zouden huwen met Tonapoe-meisjes. Alles was reeds afgesproken, toen de Topebato eensklaps van hun huwelijk afzagen, — en de oorlog brak uit.

(1) Uit sommige teekenen meent de Alfoer ook te mogen opmaken, of er eene zaak (*iwali*) zal ontstaan. Zulk een teeken heet *mejasa*, d.i. verdacht. Zoo zal het op vogels of varkens schieten in den tuin ongetwijfeld eene „zaak” na zich slepen, waarvan snellen het onvermijdelijk gevolg is. Ook wanneer eene karbouw tweelingen ter wereld brengt, wordt dit als een verdacht teeken aangemerkt. De jongen worden daarom dadelijk gedood. (Het voortbrengen van tweelingen bij karbouwen komt zelden voor; waarschijnlijk is het vroeger eens gebeurd, dat er een geschil ontstond na zulk een voorval; reden genoeg voor den Alfoer om het werpen van tweelingen voor een verdacht teeken te houden).

Een Alfoeren-stam in het rijk van Todjo had den koning van dat land vertoornd, en deze zond daarop een' troep slaven om hunne kampong te tuchtigen. De slaven overvielen in den nacht eene woning, en doodden de bewoners. Doch dezen bleken geene lieden te zijn van den stam, die den koning had vertoornd, maar wel Toëndae-Alfoeren, die daar waren komen wonen, om zout te bereiden. Hierover moest door Oendae wraak genomen worden op Todjo, maar voor het gemak ging men onder de Torao-Alfoeren snellen, omdat deze stam, tot Todjo behorende, aan de grens woont. De Torao, die in deze zaak niet de minste schuld hadden, namen daarop wraak op de Tolage, ook almede, omdat deze stam dichter bij de hand is dan Oendae (als voorwendsel tot dezen oorlog zeide men, dat de Tolage de Oendae-Alfoeren niet door hun land hadden behooren te laten trekken). Doch het geval wilde, dat de Torao in dezen oorlog eenen Napoe-alfoeer, die onder de Tolage woonde, doodden; en hierover kwamen weer diens stamgenooten over de Torao. Men kan nagaan welk eene gewikkelde zaak dit werd.

De Toëndae voerden oorlog met de Torano. Ten laatste riep men de Tonapoe als scheidsrechters in, en dezen bedongen voor hunne tusschenkomst een' prijs van zeven slaven, te betalen door de Toëndae. Dezen lieten echter op de betaling wachten, totdat het den Tonapoe verveelde, en zij eene kleine kampong uitmoordden en verbrandden; en — de oorlog was begonnen.

Een hoofd van de Torikadomboekoe roofde eenige karbouwen en varkens van eene kampong der Towingkēmposo, bewerende, dat deze dieren hem toekwamen wegens eene oude schuld. De beroofden erkenden die schuld niet, en de beide stammen stonden als vijanden tegenover elkaar.

Is er eene zaak (*ivali*) aanhangig, dan wordt er eerst door beide partijen in het breede over gesproken. Hoofden van andere stammen, die met die zaak niets te maken hebben, doch bekend staan als goede woordvoerders, worden er bij geroepen. Dan is men dikwijls dagen achtereen aan het praten en redeneeren, totdat de zaak is geschikt, of tot eene uitbarsting zal komen.

Het oorlogvoeren van den Alfoer heeft veel van eenen guerilla-oorlog. Ziet ze uittrekken, allen achter elkaar, gewapend met zwaard (*penai*), lans (*tawala*), schild (*kanta*) en de noodige voorbehoedmiddelen (*pakuli*). Velen geven zich daarbij nog een indrukwekkend voorkomen door eene muts van apen-, of buidelrattenvel (*songko boti*, *songko kuse*) op te zetten. Iedere stam heeft zijne *tadulako* of voorvechters, de dappersten onder de dapperen. Zij dragen gewoonlijk eene muts van apenvel, van voren voorzien van twee horens van plaatkoper of blik, waartusschen een menschenhoofd, uit hout gesneden, is geplaatst. Heeft men een spiegeltje weten machtig te worden, dan bevestigt men dat in het midden, om den vijand (door het schitteren) te verblinden.

Ieder, die er toe in staat is, trekt mede uit, tenzij hij door ziekte in de familie, of door dringend werk in huis of tuin, daarin verhinderd wordt. De hoofden hebben niet de macht om hen, die zonder geldige reden achter blijven, te dwingen mede te gaan. Doch er is een ander, zeker werkend dwangmiddel, dat de vreesachtigen aanspoort mede uit te trekken, namelijk de algemeene verachting en spot, waaraan men is prijsgegeven, ingeval men achterblijft.

Dikwijls gebeurt het, dat men over eenen weg van enkele uren gaans, dagen lang doet, want bij het gaan heeft men te letten op het geschreeuw der vogels. Zijn

de teekenen gunstig, dan gaat men voorwaarts, doch niet zoodra laat een vogel een' kreet hooren, die onheil spelt, of de troep maakt halt, en wacht tot de goden door een gunstig geroep der vogels het teeken tot voortgaan geven.

Is het een groote troep (bijvoorbeeld 100 lieden), die ten strijde uittrekt, dan durft men ook dorpen aanvallen. Deze worden in oorlogstijd van eene omheining voorzien (*mobente*), waarin twee deuren zijn. Daar deze omheining doorgaans overhaastig wordt opgeslagen van bamboe of zacht hout, met stukken gespleten bamboe naar buiten uitstekende, kan zij niet lang den tand des tijds verduren, maar valt binnen het jaar om, en vergaat; maar dan is ook doorgaans de oorlog reeds geëindigd.

Gaat men er slechts met weinigen op uit, dan moet men zijne gelegenheden afwachten, en òf tuinhuisjes overvallen (waarin gedurende oorlogstijd gewoonlijk geen menschen zijn), òf dicht bij een dorp in het struikgewas verscholen, loeren op alleenlopende lieden, die water of sagoweer gaan halen. Dezen worden dan van achteren aangevallen en gewoonlijk met de speer gedood.

Is het gelukt eene kampong binnen te dringen, dan worden de bewoners, zoo zij niet alreede gevlucht zijn, gedood en wordt hun hoofd afgeslagen. (De Tonapoe nemen alleen den scalp, dien zij onderling verdeelen, en aan het gevest van hun zwaard hechten). De veroverde koppen worden naar de kampong gebracht, waar de overwinnaars door de achtergebleven mannen, vrouwen en kinderen met gejuich worden binnengehaald. Wij zagen reeds, hoe de koppen in de lobo worden geplaatst ter eere van Anitu. Alle goederen, die men in de veroverde kampong vindt, worden buit gemaakt; de huizen worden verbrand, de rijst-schuurtjes leeggeplunderd, de beesten opgevangen of gedood.

Het is eene schande, om van een' sneltocht terug te keeren, zonder eenen kop mede te brengen. Toen dan ook in Maart j.l. de radja van Parigi in het Bovenland van Poso eenige rijtschuren had leeggeplunderd, en de bevolking dier kampong, eenen uitval doende, twee koppen snelde, beboette de radja (zonder eenige reden) een' zijner ondergeschikte hoofden met eenen slaaf, welke slaaf op den terugtocht werd gedood, waarna men zijn hoofd als zegeteeken naar huis bracht!

Wanneer men nu bij twee strijdende partijen onderzoek doet, wie in deze of gene zaak gelijk heeft, dan beweren doorgaans beiden gelijk te hebben. Gebeurt het nu, dat in den oorlog de eene partij weinig of geen koppen heeft kunnen bemachtigen, terwijl de andere velen (twintig bijvoorbeeld is zeer veel) verslagen heeft, dan is dit een onfeilbaar bewijs, dat de laatste in het recht was. Hiervan kan ik nog een typisch voorbeeld bijbrengen: Lieden van Boloboogoe kwamen eens bij een voornaam hoofd te Tamoengkoe en gaven hem kennis, dat in den nacht Toëndae hunne kampong waren binnengedrongen; doch men had ze verdreven. Als bewijs voor de waarheid van hun beweren, lieten zij de indruksels van zwaardhouwen op hunne schilden zien. Het hoofd van Tamoengkoe geloofde hen niet, zeggende, dat zij zelve die sneden in hunne schilden hadden gegeven. De lieden van Boloboogoe hielden hunne bewering vol. „Welnu dan,” zei het hoofd van Tamoengkoe, „bewijs dan de waarheid van uw zeggen door eenen kop te halen van de Tooendae.” De lieden gingen heen, en overvielen een alleen staand huis, welks bewoners zich van geen kwaad bewust waren. De aanvallers versloegen twee lieden en brachten de koppen naar Tamoengkoe. Nu was het zekere bewijs geleverd, dat de Toëndae

wederrechtelijk de kampong Boloboogoe waren binnengedrongen, en het gevolg er van was een oorlog tusschen Topebato en Toëndae. (1)

Heeft de oorlog lang genoeg geduurd naar den zin der partijen, of heeft de eene partij door zware verliezen reden om de vijandelijkheden te staken, of is het voortduren van den oorlog ongevallig aan den een' of anderen radja, dan worden aanstalten gemaakt om den vrede te sluiten, *momporiójoti*. (2) De vrede moet steeds gesloten worden met toestemming van den heer des lands, d.i. een der bovengenoemde radja's, die dan eenen kabosenja van eenen stam buiten de strijdenden, belast met het sluiten van den vrede. Noodigt een der strijdende partijen, na goedkeuring van den heer, iemand uit, dan bedingt de vredestitcher eene belooning.

De vredestitcher begeeft zich nu in het holle van den nacht, vergezeld van weinige lieden, naar de voornaamste kampong van den eenen strijdenden stam, en legt bij de omheining geschenken neer, bestaande uit een aarden kom, een stuk witgoed, en een stuk foeja. Hij mag, terwijl hij deze artikelen neerlegt, niet spreken; want, verraadt hij zich aan de kampongbewoners, dan hebben dezen het recht hem te dooden. Heeft hij alles ter plaatse gebracht, dan verwijdert hij zich op eenigen afstand, en roept den bewoners toe: „Hier is uw aandeel. Neemt het, en dat er vrede zij in dit land!” Nemen de kampongbewoners na onderling

(1) Ik heb gegronde reden om te gelooven, dat het hier eene persoonlijke veete van de lieden van Boloboogoe gold, die dit middel bedachten om een' algemeenen oorlog uit te lokken.

(2) Dit woord is afgeleid van *ojo*, tusschenruimte, eene ruimte tusschen twee voorwerpen in, tusschentijd. *Momporiójoti* zou dus beteekenen: eene tusschenruimte laten (tusschen dezen oorlog en eenen eventueel volgenden); in onze taal overgebracht: wapenstilstand sluiten.

overleg der hoofden de geschenken aan, dan is de zaak van deze zijde in orde. Ook bij de tegenpartij heeft de vredestichter dit zelfde gedaan, en worden ook daar de geschenken geaccepteerd, dan is de vrede gesloten. De uitdrukking daarvoor is: *madagomo tana pai uwe*, het land en het water zijn weder schoon.

Een eigenaardig gebruik, waarvan ook wel eens het sluiten van den vrede afhangt, verdient nog vermelding. Ik deelde vroeger reeds mede, dat het lijk van eenen verslagene op eene stellage wordt gelegd, totdat de oorlog geëindigd is. Nu bestaat de gewoonte om aan een der stukken hout, waarop de stellage rust, te schudden. Druipt er ten gevolge van dit schudden bloed uit het lijk, dan is dit een teeken, dat men over den vrede moet handelen, of de tegenpartij daartoe genegen is al dan niet. Druipt er bij het schudden geen bloed op den grond, dan gaat men voort met den oorlog.

De Alfoeren-stammen van Midden-Celebes hebben, gelijk wij zien zullen, geene regeerende vorsten, doch zij erkennen of den radja van Sigi, of dien van Parigi, of dien van Todjo, of dien van Loewoe als heer (*mompowoe*). Dikwijls ook gebeurt het, dat een stam meer dan één van deze radja's als heer erkent. Zoo verklaren de Tolage de radja's van Todjo, Parigi en Loewoe tot hunne „heeren”. De Topebato zijn onderworpen aan de radja's van Sigi en Loewoe. De in het Boyenland wonende Alfoeren erkennen alleen den radja van Loewoe. Nu gebeurt het wel, dat een heer zijne onderhoorige Alfoeren verbiedt, een' anderen radja als heer te erkennen. Zoo verbood in Maart '94 de radja van Parigi den Tolage den radja van Todjo te huldigen, omdat deze beide radja's geen beste vrienden waren met elkaar. „En dan zeggen wij natuurlijk

ja", zeide een oud Tolage-hoofd tot mij, "maar overigens storen wij er ons niet aan. Anders zou immers de radja van Todjo ons komen tuchtigen, en de radja van Parigi blijft dan maar stilletjes thuis." Ditzelfde antwoord krijgt ook het Gouvernement, wanneer het de overheersching der genoemde radja's wil tegengaan. Overigens is nog steeds waar, wat Dr. Riedel indertijd schreef: "Het Nederlandsch gezag wordt nergens erkend".

De lieden, die eenen radja als heer erkennen, heeten diens *palili*, welk woord hetzelfde is als het Boegineesche *palili* of *arung-lili*, "vorsten der omliggende streken, leenmannen, vasallen."

Hoe ontstaat nu dit onderdaanschap? Met een enkel woord sprak ik reeds hierover in mijn opstel: "Naar het meer van Poso". (1) Bij de meeste stammen berust de erkenning als heer op de traditie. "De heer zijner voorvaderen" te zijn is reden genoeg voor den tegenwoordigen Alfoer om dien persoon ook als zijn heer te erkennen. Men kan wel nagaan, waarom die kleine despoten van Todjo, Parigi, Sigi en Loewoe gevreesd zijn onder de Alfoeren, die soortgelijke waardigheidsbekleeders onder zich niet kennen. Beveelt zulk een despoot iets - zijne onmiddelijke onderdanen gehoorzamen. Het is dus licht te begrijpen, dat een enkele persoon, die zulk eene macht heeft, gevreesd is onder de Alfoeren, die alleen door onderlinge overeenstemming iets tot stand kunnen brengen. En de Alfoeren-stammen, die, behalve de Tonapoe, nogal vreesachtig zijn, erkennen spoedig eene macht, grooter dan de hunne, te meer daar dit onderdaanschap in het minst niet drukkend is.

Waar dus eensdeels dit onderdaanschap, aanvankelijk

(1) "Mededeelingen" XXXVIII, blz. 1 v.v.

uit het recht van den sterkste ontstaan, later als traditie is opgevolgd, ontstaat het anderdeels dikwijls ook door verleende hulp. Op deze wijze zijn de Topebato aan den radja van Sigi onderworpen. In eenen oorlog tusschen Topebato en Tonapoe trad de radja van Sigi als scheidsrechter op, met het gevolg, dat de Topebato zich aan Sigi moesten onderwerpen.

Maar ook treft men Alfoeren-stammen aan, die aan andere stammen onderworpen zijn. Ja, zelfs kwam ik eens in eene kampong, die een ander kamponghoofd als heer erkende.

Dit onderdaanschap is meer eene streeling van den hoogmoed en de ijdelheid der kleine despoten, dan wel dat het bestaat in het opbrengen van lasten, om die heeren te verrijken. Zoo kwam ook eens de zoon van den radja van Loewoe tot mij, die met eene snoevende stem zeide: „Al dit land is van mij en mijnen vader.” En welke waren de lasten, die hij in naam van zijnen vader vorderde? Voor geheel Midden-Celebes twee slaven en wat foeja. (1) En wanneer die heeren dan overal met eene betooning van vrees en eerbied worden ontvangen en men zich beijvert hen volop te laten eten, dan zijn zij reeds vrijwel voldaan.

Voorts moet een gezantschap van iederen stam op onbepaalde tijden, om de twee of drie jaar, wat rijst, sirih, pinang en eenen haan aan den heer brengen. Ten overvloede zij nog opgemerkt, dat aan het palilischap van

(1) Wanneer de lasten ook maar eenigszins drukkend waren, zou men zich niet zoo gemakkelijk en spoedig in het „onderdaanschap” schikken. Toen men mij in eene vergadering van hoofden in het Bovenland over de bedoelingen van het Gouvernement sprak, zeide een oud hoofd: „Waarom zouden wij de Kompania niet als onzen heer erkennen. Als haar vertegenwoordiger tot ons komt, dan geven wij hem volop het noodige, en daarmee is het immers uit!”

Poso aan Parigi nog dit is verbonden, dat de radja van Parigi telken jare eenen gezant stuurt met twee stukken belatjoe-katoen (waarvan één voor de aan de kust wonende Alfoeren en één voor het Bovenland), waarvoor de Posoërs 200 tot 400 bossen padi in de plaats geven. Deze handeling noemt men *baloe sala*, verkeerdt verkoopen.

Eenen vasten vertegenwoordiger, die onder eenen onderworpen stam woont, houden de heeren er niet op na; alleen Sigi stelt te Mapane eenen *matowa* aan, die daar woont in naam van den radja van Sigi, en ook geringe lasten van Topebato en Tonapoe, in rijst bestaande, heft.

De Alfoeren hebben geene hoofden in den zin van: regeerende personen. Iedere negerij bestaat uit ééne familie, en die familie heeft haar hoofd. Het ledental van zulk eene familie wordt dikwijls versterkt, wanneer er een man uit eene andere kampong komt huwen, en dan, (zooals wij nader zullen zien) in de kampong der vrouw moet komen wonen. Wordt de familie te groot, zoodat de betrekkingen niet zoo nauw verwant meer zijn, dan verhuist er een troep en maakt een eigen kampong. Ook ontstaan deze uitzwermingen door oneenigheid in de familie of uit begeerte van eenen jongeren hoofdenzoon om een eigene kampong te hebben. Mij zijn voorbeelden bekend van kampongs, die ontstonden, doordat een man met zijne vrouw op eene afzonderlijke plek ging wonen, waar de familie zich dan zoodanig vermeerderde, dat na verloop van jaren eene kampong ontstond. Zoo ging een hoofdenzoon van Wjomakoeni met zijne vrouw en een paar slaven op eene plek wonen, die hij Kameasi noemde, en na verloop van ongeveer 30 jaren is dit Kameasi eene niet onbelangrijke kampong geworden.

In dit een en ander heeft men de oorzaak te zoeken,

waarom er in het Pososche tal van negerijen, doch steeds kleine, zijn. (1) In gebrek aan bouwland moet de oorzaak minder gezocht worden, al zijn mij enkele uitzwermingen om die reden ook bekend; want mogen al op enkele plaatsen kleine kampongs noodzakelijk zijn, opdat er geen gebrek aan bouwgrond kome, over het geheel zijn de dorpen van meer gronden omringd, dan gebruikt kunnen worden. Meermalen komen dan ook vreemdelingen als Tonapoe, Tokolawi enz. tuinen aanleggen in het Pososche, in de buurt van kampongs. Een stuk goede aarde kan, na drie jaren braak te hebben gelegen, wederom worden bebouwd, doch het feit, dat men over het geheel een gebruikt stuk grond 6 à 8 jaren laat rusten, wijst op ruimen voorraad aan bouwgronden.

De gesteldheid van den grond doet hieraan natuurlijk veel af. Onder de Topebato, die aan het strand wonen, dringt men, door het omkappen van oerwouden, ieder jaar meer in het binnenland door, en de talrijke koesoe-koesoe-velden, die men daar aantreft, wijzen op geene groote vruchtbaarheid van den bodem. Toch blijft men in de eerst gevestigde kampong, al woont men dan ook het grootste gedeelte van het jaar in de tuinhuisjes, soms 2 à 3 palen van de kampong verwijderd.

Zoo nu en dan verhuizen geheele kampongs, die bij de nieuwe vestiging eenen nieuwen naam ontvangen. De redenen tot zulk eene verplaatsing kunnen zeer verschillend zijn. Nu eens gaat men tot verhuizen over, wanneer de kampong door ziekten wordt geteisterd, dan weer, omdat men op den duur te veel te lijden heeft van den oorlog. Zoo moet het land na de pokkenepidemie, die hier vóór 10 à 11 jaar heerschte, eene geheele gedaanteverwisseling hebben ondergaan, daar men toen algemeen de ziekte-

(1) Het aantal huizen, waaruit eene kampong bestaat, varieert tusschen drie en tien.

geesten trachtte te ontvluchten. De plekken, waar oude kampongs lagen, zijn doorgaans nog te herkennen aan groepen klapperboomen.

Ik merkte reeds op, dat een kabosenja, het hoofd van eene kampong, geen regeerend persoon is. De Pososche kabosenja kan niet bevelen, en alleen zaken die met onderling goedvinden zijn geregeld, worden ten uitvoer gebracht. De kabosenja moet daarom ook zijn eigen rijstveld bewerken, en zijne eigen prauwen hakken. Maar aangezien de kabosenja als hoofd van de familie doorgaans de vermogendste en in zijnen kring de invloedrijkste is, heeft hij meer te zeggen dan anderen, en moet daarom te vriend worden gehouden. Heeft men den kabosenja tegen zich, dan heeft men ook de overige kamponggenooten niet tot vrienden; niet, dat de kabosenja de macht heeft, anderen te verhinderen tot den vreemdeling te gaan, maar door zijne beweringen weet hij ook de anderen afkeerig en bang te maken.

Een kabosenja is niet altijd de oudste van de familie. Menigmaal trof ik kabosenja's aan, die oudere broeders bij zich in de kampong hadden wonen. Er heeft, wat deze hoofden aangaat, geene verkiezing plaats, maar iemand wordt als het ware van zelf hoofd. Stilzwijgend erkennen de kamponggenooten eenen als hun meerdere in de „praatkunst”, en in kennis der oude zeden, en zoo iemand volgt men gaarne. Wordt een kabosenja oud, en kan hij zich dus niet gemakkelijk meer bewegen, en ten strijde medetrekken, dan zal hij wel de achting zijner kamponggenooten blijven behouden, en men zal hem steeds nog om raad vragen, maar langzamerhand treedt toch meer en meer een jongere persoon, zijn broeder, zoon of neef, op den voorgrond, die bij den dood des ouden mans, zonder dat er een woord over wordt gesproken, als hoofd wordt erkend.

De kabosenja treedt als pleitbezorger op, wanneer een zijner kamponggenooten eene zaak heeft; hij int de boete, die, hetzij in karbouwen, geiten of varkens, hetzij in goederen betaald wordt aan zijnen beleedigden kamponggenoot. Maar hij ook is het, die de boete betaalt, wanneer iemand van zijne kampong zich aan het een of ander heeft schuldig gemaakt ten opzichte van een ander dorp. Nooit zal men elkaar hierbij in den steek laten, en wordt eene aan eenen kamponggenoot opgelegde boete niet als rechtmatig erkend, de kabosenja zal aanstonds naar zwaard, spies en schild grijpen, al heeft hij persoonlijk niets met de zaak te maken. Hij zorgt voor den bruidsschat (waartoe allen iets bijdragen), als een mannelijke kamponggenoot huwt; hij int dien, wanneer een meisje uit zijn dorp trouwt. Bij godsdienstige en feestelijke gelegenheden is hij de leider, althans degene, die zorgt, dat het aan eten niet ontbreekt, al dragen natuurlijk alle kamponggenooten daartoe van hunnen voorraad bij.

Onder de kabosenja's heeft men «kabosenja bangke», of groote hoofden, zooals tegenwoordig het hoofd van Wojomakoeni (Topebato), van Tomasa (Torikadomboekoe), van Kaudoedoe (Tolage), van Kajoekoe (Towingkemposo). Deze lieden hebben zich door hunne welbespraaktheid, dapperheid of rijkdom (dit laatste zelden), ook bij andere stammen bekend gemaakt, en worden dan ook dikwijls geraadpleegd in zaken, die feitelijk hunnen stam niet aangaan; of treden op als bemiddelaars en vredestitchers.

Wij hebben dus gezien, dat de regeeringsvorm onder de Alfoersche stammen zuiver patriarchaal is, en dat de macht, die de familiehoofden hebben, alleen bestaat in den invloed, dien zij op anderen uitoefenen, voornamelijk door redeneeren. Alleen de Tonapoe-Alfoeren maken op dezen regel eene uitzondering, daar zij hoofden erkennen,

die macht hebben over de anderen, en boven die hoofden staat een vorst (op dit oogenblik Oemaitada geheeten), die zich wederrechtelijk toeëigent, wat hem bevalt, die niet toestaat, dat zijne onderhoorigen voorwerpen dragen, die hij niet draagt; kortom, een hoofd, dat despoot is.

Alle vrijen nu, die in de kampong wonen, die dus ook allen verwant zijn aan het hoofd, behooren tot den stand van den kabosenja, en derhalve tot den adel.

Doorgaans neemt men aan, dat tusschen den slavenstand en den adel (kabosenja) nog een tusschenstand is, *tau madago*, *tau sondo*, of ook wel *tau tina* genaamd. Evenwel, bij de Alfoeren is deze tusschenstand meer denkbeeldig dan werkelijk. In landstreken als Parigi en Todjo heeft men dien tusschenstand, daar allen, die tot het huis des radja's behooren, tot den adel worden gerekend, en de overige vrijen de burgers of *tau madago* zijn. Uit hetgeen zooeven is medegedeeld omtrent den adel (kabosenja) onder de Alfoersche stammen blijkt, dat die tusschenstand hier niet dan denkbeeldig is. Wel spreken de Alfoersche hoofden van zichzelf als *tau madago* in vergelijking met hunne suzerainen, de radja's van Loewoe, Parigi, Sigi en Todjo. Dezen heeten dan: *makole*.

Wij spreken dus thans over de slaven, *watuca* of wil men een zachter woord: *ana majunu*, volgeling. Met betrekking tot het ontstaan van den slavenstand loopen de verhalen der Alfoeren zeer uiteen. De meesten zeggen, dat Lasaeo, die uit den hemel op aarde nederdaalde eenen slaaf medebracht, en diens nakomelingen vormen den slavenstand.

Onder de Topebato bestaat geen slavenstand. Oudtijds was dit anders; toen hadden zij hunne slaven gemeen met de Tolage. In eenen oorlog met de Tonapoe echter werden tal van slaven gedood, en toen de Topebato meer

westwaarts gingen wonen, en dus ook hun aandeel van de slaven wilden hebben, kregen zij van de Tolage tot bescheid, dat hunne slaven door de Tonapoe gedood waren. (1) De slaven, die de Topebato er thans op na houden, zijn allen gekocht, en worden daarom niet *watuwa*, maar *ana majunn* geheeten (onder *watuwa* schijnt men meer te verstaan de erfslaven, die van ouder op kind overgaan: hen, die tot den slavenstand behooren). De verhouding der slaven tot hunne heeren is bij de Topebato daarom ook eenigszins anders dan bij de Tolage. Bij de eersten noemen de slaven hunne heeren: *papa* (vader), en zij worden ook meer als kinderen des huizes beschouwd; ook eten zij gelijktijdig met hunnen heer. Bij de Tolage daarentegen noemt de slaaf zijnen heer: *puwe* (heer; Todjosch: *puwa*), en eet of na zijnen heer, of gelijktijdig, maar dan zeer achteraf. Toch staan ook de slaven der Topebato onder dezelfde wetten aangaande het huwelijk als die bij de Tolage. Het huwelijk van een' slaaf met eene vrije vrouw is streng verboden; maar waar gemeenschap tusschen eenen slaaf en eene vrije vrouw bij de Tolage gestraft wordt met den dood van den slaaf, daar wordt deze zaak bij de Topebato in de meeste gevallen vereffend door eene boete.

Zeer dikwijls gebeurt het, dat een hoofd trouwt met eene slavin. De kinderen uit dit huwelijk gesproten, behooren tot den slavenstand, tenzij de vader een' karbouw geeft aan zijne familie, waardoor die kinderen in den adel worden opgenomen.

De slaaf is (en dit ligt in den aard der zaak) intellectueel minder ontwikkeld dan de vrije. Hij wordt buiten alle besprekingen gehouden, heeft geen eigen oordeel en is doorgaans in hooge mate onverschillig van aard. Hij

(1) Dit zal ook wel eene der oorzaken zijn van de veete, die er tusschen Topebato en Tolage bestaat.

doet wat zijn heer hem gebiedt, en overigens laat hij alles gaan, zooals het gaat. Tusschen de slavin en de vrije vrouw springt het verschil niet zoo spoedig in het oog. De slavin is even weinig ontwikkeld als de vrije vrouw, en zij weet evengoed haren pot te koken als hare meesteres. Ook in hare kleeding onderscheidt zij zich niet. Waar het iemand, die eenigen tijd onder de Alfoeren heeft verkeerd, niet moeilijk zal vallen, vooral uit de wijze van spreken den slaaf van den vrije te onderkennen, zal hij nog steeds in twijfel verkeerden, of hij met eene vrije vrouw, dan wel met eene slavin heeft te doen.

De slaaf heeft in het Pososche geen hard lot. Geslagen wordt hij niet of hoogst zelden, en het werk is niet veel. Zooals ik boven reeds opmerkte, werkt de vrije Alfoer even hard als zijn slaaf, ja nog harder, want in de uren buiten den tuinarbeid heeft de vrije Alfoer nog te zorgen voor het bijwerken van huisraad, als manden vlechten, handvatsels snijden uit hout en hoorn enz, van welk werk de slaaf geen verstand heeft.

De heer heeft recht zijnen slaaf te dooden, maar ook hierin staat hij onder contrôle zijner familieleden, die niet zullen gedoogen, dat een slaaf gedood wordt zonder geldige redenen. Dat men, waar het een' slaaf geldt, niet zooveel omslag maakt, als wanneer een vrije iets heeft misdreven, behoeft wel niet gezegd te worden.

De vrije Alfoer — en ik heb hierbij voornamelijk het oog op de Tolage — raakt dikwijls zeer gehecht aan zijne slaven, wanneer zij zoogenaamde erfslaven (*watuwa panta*) zijn, d.i. slaven, wier ouders en grootouders reeds aan de familie toebehoorden. Noode gaat hij er toe over, zulk een' slaaf of eene slavin te verkoopen of af te staan. Slaven, die bij de familie oud zijn geworden, genieten van hunne heeren, vooral wanneer dezen nog jong zijn,

zekere achting; zij zitten bij de maaltijd mede aan, en wonen niet zelden de beraadslagingen bij. Men spreekt hen ook aan met *'ngkai* = grootvader. Slavenhandel bestaat niet. Alleen om dringende schuldafdoening verkoopt de Alfoer zijnen slaaf. Zij, die in den oorlog gevangen genomen worden, worden slaven, maar mogen zich vrijkooopen (als zij er toe in staat zijn), mits zij vóór hunne gevangenneming tot den stand der kabosenja's behoorden.

Dat de staat in eene rechtzaak als eischer optreedt, is (gelijk bekend), een denkbeeld geheel vreemd aan de rechtspraak der Indische volken. Bij de Poso-Alfoeren echter heeft men eene instelling, die er eenigszins aan doet denken. Gesteld het geval, dat er uit den tuin van i-Odjo wordt gestolen. i-Odjo heeft de dieven gezien, heeft wellicht in het voorbijgaan nog een alledaagsch praatje met de dieven gemaakt; maar hij rept geen woord van het onrecht hem aangedaan. Nu gaat i-Odjo naar den kabosenja zijner kampong, en geeft hem kennis van het geval. i-Odjo bemoeit er zich verder niet mede, daar de kabosenja dat zaakje in orde maakt, de boete bepaalt, waarover dan met den dief (die doorgaans ook de zaak in handen van zijn hoofd heeft gegeven) wordt onderhandeld, totdat men het eens is geworden over de grootte der boete. Al is de zaak nog zoo klein, er gaan steeds dagen over heen, voordat zij ten einde is gebracht.

Zijn het lieden van eenen anderen stam, die meenen beleedigd te zijn, of denken onrecht te hebben geleden, dan wordt zulk een zaakje opgezouten, tot er drie of meer aanklachten zijn ingekomen, waarna plaats en dag bepaald worden, waar de hoofden der beide partijen bijeen zullen komen om recht te spreken. Dikwijls woonde ik zulke vergaderingen bij. Ter verduidelijking een voorbeeld.

Eens was er eene vergadering der Tonapoe en Topebato in de kampong Panta. De Tonapoe waren de beleedigste partij, bijgevolg had de vergadering plaats bij de Topebato (de Tonapoe kwamen eischen bij de Topebato). De dag der bijeenkomst was reeds lang te voren bepaald, en ook de aanklachten kende men. Allen, die er iets van wisten, waren dus opgekomen. Er waren drie zaakjes, die dienden opgehelderd te worden. Het Tonapoe-hoofd, de eischer, somde ze op:

punt 1. Vóór 8 maanden werd een slaaf, i Pantjoli, door een' hond gebeten in de kampong Boejoembajau. Eisch: een hond en twee karbouwen;

punt 2. Vóór 11 maanden werd een slaaf, i Doda, gewond door eenen valstrik voor varkens, waarmede hij hij in aanraking kwam. Eisch: twee karbouwen;

punt 3. Oemaigongga (Tonapoe) heeft aan Papaisigo (Topebato) zijn zwaard in bewaring gegeven, welk zwaard de laatste niet heeft willen teruggeven. Eisch: teruggave van het zwaard en twee karbouwen.

De punten zijn genoemd, de eischen gedaan, en nu begint de beraadslaging. Een Topebato-hoofd vertelt nog eens omstandig, hoe zich de zaken hebben toegedragen, alles zooveel mogelijk plaatsende in een gunstig licht voor de Topebato. Zoo nu en dan voegt een zijner kameraden er wat bij, of een Tonapoe-alfoer spreekt iets tegen. De kwestie is dus: is het onderhavige geval strafbaar of niet. Punt 1 en punt 2 worden onderling als strafbaar verklaard; punt 3 niet, aangezien de weigering van den Topebato-alfoer berustte op het feit, dat hij den man, door Oemaigongga gezonden ter opeischung van diens zwaard, niet kende.

Moge men het over de al of niet strafbaarheid der feiten spoedig eens zijn, over de straf zelve moeten steeds heel wat woorden vallen. Dit is zeker, dat de eisch,

die gedaan wordt, in de meeste gevallen niet wordt ingewilligd, doch altijd verkleind wordt.

Men kent slechts twee soorten van straf: den dood, en de boete; in enkele gevallen ook het te pronk stellen, waarover straks een voorbeeld. Het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat het geene lichte zaak is de grootte der boete te bepalen. Meestal gaat men hierin af op hetgeen vroeger in dergelijke gevallen werd gedaan. Ook hangt veel af van de welsprekendheid van het pleitende hoofd, die dikwijls velerlei drogredenen bijbrengt, waardoor de eischer, als hij niet slim is, om den tuin wordt geleid.

De voornaamste artikelen, waarmede men beboet, zijn: karbouwen, varkens, geiten, rood katoen, belatjoe, en koperen borden, *dula* genaamd. Deze boeten vervallen aan de familie van den beleedigde, met haren kabosenja als representant. Het is den Alfoeren evenwel minder te doen om de boete zelve dan om den loop van het recht. Van daar dan ook de algemeene gewoonte om voor artikelen, waaruit eene boete bestaat, andere minder kostbare zaken in de plaats te stellen. Dit noemt men *rakamba*. Bij eene boete van eenig aanbelang wordt dan ook steeds bepaald, hoeveel mag worden *rakamba*, d.i. met andere artikelen geruild.

Een vonnis luidt bijvoorbeeld: „beboet met acht karbouwen, *tětogo koronja*, *alima rakamba kasaedja*, d.i. te betalen met drie karbouwen, vijf (desverkiezende) te betalen met rood katoen, n.l. voor iederen karbouw één stuk rood katoen. Wanneer men nu bedenkt, dat een karbouw eene waarde vertegenwoordigt van *f* 15 tot *f* 20, en een stuk rood katoen *f* 4 kost, dan kan het ons niet verwonderen, dat men gaarne eene boete in kamba's betaalt. Andere artikelen, die dikwijls in de plaats van karbouwen worden gesteld, zijn: koperen borden met voetstuk en stukken zout van inlandsch maaksel.

Het is niet doenlijk op te geven al wat gestraft wordt; alle overtredingen van den adat zijn strafbaar, maar dikwijls ook straft men vermeende beledigingen in woord en gebaar. Een machtig hoofd, die klem kan bijzetten aan zijne eischen met een genoegzaam aantal weerbare mannen, is ook veel spoediger met beboeten gereed, dan een minder machtig hoofd, zoodat in deze zaken geen vasten regel is aan te geven.

De doodstraf wordt alleen in enkele gevallen toegepast: bij overspel, (op heeter daad betrapt), bloedschande en hekserij. Voor de slaven nog bij gemeenschap met vrije vrouwen, of brutaal verzet tegen hunne heeren.

Thans nog een enkel woord over den adat in zake diefstal en overspel:

Diefstal wordt naar den regel gestraft met eene boete van vijf karbouwen. Men gaat hierbij van de redeneering uit: met vijf vingers is de daad verricht, met vijf karbouwen wordt zij gestraft (*melima*, grondwoord *lima*, stelen, wegkapen, wat met de hand gedaan wordt). Dit is de regel; evenwel, hij wordt niet altijd in praktijk gebracht. Is de dief een stamgenoot of familielid, dan is de boete doorgaans slechts één karbouw. Ook wanneer de diefstal gepleegd is uit honger, is de boete niet groot. Is de dief iemand van een anderen stam, of meer nog: ontkent hij eerst zijne schuld, terwijl deze daarna bewezen wordt, dan wordt de straf van vijf karbouwen in al hare zwaarte toegepast. Of het gestolene veel of weinig is, of het waarde heeft of niet, doet niet ter zake. Zoo zag ik eens een paar Tonapoe-alsoeren met vijf karbouwen beboet worden, omdat zij twintig stuks miloe gestolen hadden uit den tuin van eenen Topebato-alsoer, en daarna hunne schuld hadden ontkent. Zeer enkele hoofden gaan nog verder en stellen als regel voor diefstal eene boete

van tien karbouwen naar het aantal vingers van beide handen.

Overspel met eene getrouwde vrouw wordt, op de daad betrapt, gestraft met den dood van man en vrouw beiden. In de negerij Kajoeke gebeurde het eens, dat eene gehuwde vrouw door hare zuster betrapt werd op overspel. De vrouw stak de overspelige onmiddellijk dood, doch de man ontkwam, en vluchtte naar zijn dorp. In zulk een geval kan de zaak alleen tot een einde gebracht worden door den dood van den man of ook in vele gevallen door eene zware boete. Zulk een geval kan mede de aanleiding worden tot eenen oorlog.

Overspel met een meisje of eene ongehuwde vrouw wordt over het geheel bij de Tolage strenger gestraft dan bij de Topebato. Zijn de beide schuldigen vrije lieden, of behoort de vrouw (al of niet gehuwd) tot den slavenstand, dan wordt de zaak afgedaan met eene boete, die men in het eerste geval dus zou kunnen beschouwen als den betaalden bruidschat voor de schuldige vrouw, zonder dat daarmede nog bedoeld is, dat die beiden daarna gehuwd zijn. Is de overspelige vrouw eene slavin, dan wordt zij nog gedurende drie dagen aan een stuk bamboe, dat aan haren hals is bevestigd, in de kampong rondgeleid en door alle kamponggenooten bespot.

Hoe nu, wanneer een heer zijnen slaaf of zijne slavin onrecht aandoet? De slaaf is het eigendom van zijnen heer, dus kan hij geen recht eischen tegenover dezen. Wanneer de slaaf zich echter wil wreken, dan vlucht hij naar het huis van eenen anderen kabosenja, en vernielt moedwillig eenig huisraad. Die kabosenja treedt nu als eischer op tegenover den heer van den slaaf, en vraagt eene boete voor de zaken, door den slaaf vernield. Eerst na afdoening dier boete mag de heer zijnen slaaf naar zijn huis terugvoeren.

Ten slotte moet ik nog melding maken van eene bijzondere wijze van schuldvordering. De Poso-alsoer (en met hem alle Indische volken) ziet er geen bezwaar in schulden te maken; ja, het gebeurt betrekkelijk zelden, dat hij iets contant koopt. Hij wil een stuk rood katoen koopen, en weet, dat de handelaar daarvoor 50 bossen rotan vraagt. Nu zal hij niet eerst de noodige rotan gaan halen, neen hij vraagt eerst het stuk katoen, en gaat dan rotan snijden.

Een ander voorbeeld: iemand heeft geld nodig; hij weet, dat hij met gestampte rijst steeds bij mij terecht kan, maar nu komt hij niet rijst te koop aanbieden, neen, hij vraagt eerst het geld, en dagen, soms maanden daarna komt hij eerst met de rijst.

Doch genoeg: de Alsoer maakt schulden, vele schulden. Nu gebeurt het, dat hij in gebreke blijft te betalen. De schuldeischer wacht 3, 4, 5, 6 jaren te vergeefs op betaling. Nu kan hij den schuldenaar wel tot pandeling maken, maar hij wil geen pandeling. Daarom gaat hij naar eenen persoon, die niets met de zaak uitstaande heeft. Bij dien persoon, dien wij C. zullen noemen, neemt hij alles weg, wat hij krijgen kan en voert een paar zijner slaven weg. Maar nu C. Op wien zal hij de geleden schade verhalen? Volgens onze begrippen zou hij den schuldeischer moeten straffen; maar zoo denkt de Alsoer niet; de schuldenaar was oorzaak, dat de schuldeischer de have van C. wegnam, bijgevolg moet de eerste de gevolgen dragen, voor welke gevolgen de Alsoer terecht zeer vreest, want C. zal 4, 5 malen de waarde van het verlorene eischen. Aan die eischen is in de meeste gevallen niets te doen, en er zit niet anders op, dan dat de schuldenaar pandeling van C. wordt. Deze wijze van schuldvordering noemt men: *mopangaja*.

III. *Landbouw.* (1)

De Alfoeren van Poso zijn een landbouwend volk. De „tuin“ (*naon*) is voor den Alfoer het voornaamste woord in zijn woordenboek. Alles wat hij voor goden en geesten doet, komt ten goede aan zijnen tuin. Iedere overtreding der zeden en gewoonten wordt door de goden gestraft in zijnen tuin. Het is dus van belang, dat wij eens nagaan, hoe de landbouw (rijst- en miloecultuur) hier beoefend wordt, waarbij wij zullen zien, dat vele zaken, die niet de minste betrekking hebben op den landbouw met de rijstcultuur in verband worden gebracht.

De Poso-Alfoer legt zijnen tuin bij voorkeur aan op de hellingen der bergen. Bij voorkeur – doch eigenlijk heeft hij niet veel keus, daar het zeer geaccidenteerd terrein van het landschap Poso weinig keus overlaat. De Poso-alfoer legt alleen zoogenaamde droge tuinen aan, waarbij het van veel belang is te zorgen voor geregelde waterafvoer; en waar is die gunstiger dan op de hellingen der bergen! Dit neemt niet weg, dat hij ook op vlakten zijne rijst plant, vooral dáár, waar niet veel bergtoppen zijn, zooals op de hoogvlakten om het Meer.

Gelijk gezegd is, legt de Alfoer alleen droge tuinen aan. De Tonapu zijn de eenige stam, die natte rijstvelden (*lida*) bebouwt. Hun land levert daartoe ruimschoots de gelegenheid op, daar het eene hoogvlakte is. De grond wordt omgewoeld door karbouwen, die almede in Napu zeer menigvuldig zijn.

Tot bepaling van het tijdstip, waarop men met het openen der tuinen moet beginnen, let men op den stand van een sterrenbeeld, door de Alfoeren *tamangkapa*

(1) Op het vorige opstel van mijne hand had eigenlijk een en ander moeten volgen over het huiselijk leven van den Alfoer. Daar ik evenwel over dat onderwerp nog enkele zaken nader wensch te onderzoeken, hoop ik daarover later een en ander mede te deelen.

genoemd. Dit sterrenbeeld is ongetwijfeld eene samenstelling uit twee of meer onzer sterrenbeelden, doch ik kan niet bepalen welke. Aan het oog doet zich de *tamangkapa* voor als eene groep sterren, zeer gevoegelijk in drie deelen te verdeelen. Het voorste gedeelte, de „kop” genaamd, bestaat uit een groot aantal sterren, waarvan zeven zich het duidelijkst aan het oog voordoen; de tweede groep, het „lichaam” genaamd, bestaat uit drie sterk lichtende sterren, in rechte lijn ten opzichte van elkander geplaatst; de derde groep, of de „staart” geeft ééne sterk fonkelende ster te zien.

Wanneer de *tamangkapa* bij het vallen van den avond in het oosten aan den hemel wordt gezien, vangt men aan met het „openen” van den tuin. Is de kop van het sterrenbeeld reeds tot het zenith genaderd (altijd bij het begin van den avond), dan is de tijd voor het „openen” verlopen. Dicht bij het lichaam van de *tamangkapa* bevinden zich drie andere helder lichtende sterren, wier baan die van de drie sterren rechthoekig snijdt. Gebeurt het nu, dat een dezer genoemde sterren (*ikumbalisi* = muizestaart) schijnbaar tegen eene der sterren van de *tamangkapa* aanbonst, zoo is dit een zeker teeken van het gelukken of mislukken van den oogst. Heeft de botsing plaats met de voorste of middelste ster van het sterrenbeeld, dan voerspelt dit een goeden oogst. Botst de „muizenstaart” tegen de achterste ster, dan komt er niets van den oogst terecht.

Volgens de legende was de *tamangkapa* oudtijds een bijzonder soort haan, *manu tadia* geheeten. Een voorvader der Alfoeren sloeg het beest een' zijner vleugels lam, waarop de vogel in de hoogte zweefde en aan den hemel zijne plaats vond. Volgens den Alfoer kraait die haan nog, doch hij doet dit met eene menschelijke stem,

aldus: „Totoróö manu tadia, giragirana radja saluwa, pituru ilanataja, imanuru. (1)

Door het zich regelen naar den stand van de *tamangkapa* valt het „openen” der tuinen in de maanden Januari of Februari.

Reeds langen tijd, voordat met de opening wordt begonnen, heeft men de beschikbare gronden onderling verdeeld. Zooveel mogelijk doet men de tuinen aan elkander grenzen (*motida*) om bij het omheinen werk uit te sparen, daar men de tuinen onderling natuurlijk niet door heggen voor wilde varkens en herten behoeft te beveiligen.

Het spreekt van zelf, dat het familie-hoofd, de kabosenja het eerst kiest en ook den grootsten tuin voor zijne rekening neemt, terwijl de overige huisgezinnen te rade gaan met hunne werkkrachten, en met het aantal monden. De beschikbare bouwgronden van eene kampong, die reeds meer dan twintig jaar op dezelfde plek is gevestigd, bestaan uitsluitend uit braaklanden *jopongura*; boschgronden, die men voor de eerste maal zal ontginnen heeten *pangalo*. Het liefst gebruikt men braaklanden, aangezien het geboomte dáár niet zoo dicht en zwaar is, als op de boschgronden. Een stuk grond kan na drie of vier jaren braak te hebben gelegen, weder met hoop op eenen goeden oogst worden bebouwd. Is eene kampong gevestigd op eene plaats, waar de grond over het geheel onvruchtbaar is, dan heeft dit steeds eene verhuizing ten gevolge.

Voordat de Alfoer zijnen eigenlijken tuin gaat bewerken, heeft hij reeds een stuk grond met rijst en miloe beplant, waarvan hij de vruchten kan plukken, tegen dat de rijst in den grooten tuin begint te wassen. Zulk een „voortuin”,

(1) Niemand weet meer de beteekenis van deze woorden. Volgens den Alfoer hebben zij geene beteekenis en geven alleen de klanken van genoemd hanengekraai weer.

bonde genaamd, wordt meestal aangelegd op den grond, waar hij pas heeft geoogst. Het is een voorzorgsmaatregel, om niet van voedsel te zijn verstoken, wanneer de groote oogst is verbruikt, en de geplante rijst en miloe nog geene vruchten dragen.

Gaan wij thans na, welke handelingen er in den tuin plaats hebben.

Wanneer men een stuk land heeft uitgekozen, om dat te bebouwen, worden de grenzen aangegeven, hetzij door groote boomen, hetzij met in den grond gestoken stukken hout; de kammen der bergjes, of ook beekjes dienen dikwijls als natuurlijke grenzen. Het eerste werk is nu, om het onkruid en het struikgewas te wieden en te verbranden (*moawu*). Dit is veelal het werk der vrouwen, die daartoe gebruik maken van een wiedijzer, *salira* of *tjalira* genaamd, en een klein hakmes, dat zij op de heup dragen. Is dit werk, doorgaans binnen weinige dagen, afgelopen, dan komt de beurt aan de mannen, die met hakmes en bijl al het geboomte omkappen (*monowo*, grdwd *towo*), en het daarna in stukken hakken (*monipo*, grdwd *tipo*), opdat het hout spoediger droog zij, ten einde het te kunnen verbranden (*monundju-tundju*). Mannen en vrouwen zijn dan druk in de weer, om al het droge onkruid en stukken hout op de brandende hoopen te werpen. De asch is de eenige bemesting, die de Alfoer in zijnen tuin aanwendt, en hij weet ook zeer goed, dat de grond door asch vruchtbaarder wordt. Nu wordt het veld nog eens goed nagezien en alle vuil weggeruimd (*mokuasi*), — en daarmede zijn de voorbereidende maatregelen afgelopen; het resultaat is een kaal stuk grond, dat weldra in eenen golvenden akker zal worden herschapen.

Van het gekapte hout worden de rechte stukken bij

elkander overeind gezet. Daarvan bouwt men meestal in het midden van den tuin, en liefst op het hoogst gelegen punt, een tuinhuis, waar men het grootste gedeelte van den tijd tusschen het ontginnen en het oogsten doorbrengt. Ook zal men later van dat gespaarde hout de heining om den tuin bouwen.

Evenals de Minahasers helpen ook de Poso-Alfoeren elkander onderling bij den tuinarbeid. Waar men dit in de Minahasa *mopalus* noemt, spreekt de Poso-Alfoer van *mesale*. Ieder gezin wordt door de overige families van dezelfde kampong geholpen met zoo veel lieden als het zelf zendt bij de anderen; vandaar dat aanzienlijken steeds vrij komen, omdat zij slechts hunne slaven zenden. A. gaat bij voorbeeld met z'n drieën bij B. werken, dan moet B. ook drie lieden terugzenden bij A. Als A. weet dat B. slechts twee lieden ter beschikking heeft, dan stuurt hij ook twee. De eigenaar van den tuin moet dan zorgen voor het eten van hen, die bij hem komen werken, waarbij men echter van te voren niet bepaald heeft, wat men zal te eten krijgen, gelijk dit in de Minahasa het geval is.

Ofschoon men met het kappen, het verbranden, het later te volgen wieden en omheinen elkander helpt, komt deze onderlinge hulp het sterkst uit bij het padi planten. Van te voren is reeds bepaald in welke volgorde men elkaar zal helpen met het *mompaho* en *monae*. In den avond komen de mopalus-genooten te zamen in het huis van den man, in wiens tuin men den volgenden dag zal planten. De eigenaar van den tuin geeft op dien avond een groot gastmaal (*molanggo*) waaraan al de mopalus-genooten deelnemen. Voor die gelegenheid komen dikwijls familieleden en vrienden uit andere kampongs over, vooral, wanneer de tuin van een hoofd of een geëerd man zal

worden beplant. Den nacht brengt men door met zang en dans, doch zoodra de morgenschemering aanbreekt, gaan allen den tuin in. De mannen zijn voorzien van eenen langen puntigen stok, de vrouwen hebben een vierkant mandje (*bingka*) in den arm, waarin de rijst, die bestemd is tot uitplanten. (1)

In eene breede rij loopen de mannen den tuin over, onder het oppertoezicht van den eigenaar, overal, op onderlinge afstanden van ± 1 voet, gaten in den grond stekende van ongeveer 6 cM. diepte. Onmiddelijk achter de mannen gaat de breede rij van vrouwen, in ieder gaatje eenige rijstkorrels latende vallen. Het werk der mannen heet *mompaho*, dat der vrouwen *monae*. De kinderen des huizes loopen met groote manden of zakken, waarin zaad-padi, achter de plantende vrouwen, om hare mandjes onmiddelijk te kunnen vullen, wanneer deze ledig zijn.

Is de tuin niet al te groot, en zijn er genoeg deelgenooten voor dezen arbeid, dan is hij gewoonlijk vóór het middaguur afgelopen. Dan verzamelen allen zich weer in, onder en om het tuinhuis, waar zij op een extra maal onthaald worden, dat inmiddels door de vrouw des huizes en hare gezellen is gereed gemaakt. Ook hierbij is van te voren niet afgesproken, wat men te eten zal krijgen. De Topebato, jagers bij uitnemendheid, gaan eenige dagen te voren op de jacht, om zich eenige varkens te verschaffen voor deze gelegenheid. Anderen slachten eene geit, weer anderen vergenoegen zich met een aantal kippen. Ook hierin is nijdver op te merken, en de kabosenja's zullen het niet licht met minder dan één karbouw afdoen. Is het maal genuttigd, dan gaan de meesten weer den tuin in, ieder met eene miloevrucht gewapend, wier pitjes zij

(1) De zaadpadi heet *ini*. Evenals elders in den Archipel wordt de padi voor het planten bestemd, met de voeten getreden om het beschadigen van de schil te voorkomen. Dit heet *'nda-i*.

overal tusschen de rijst inplanten, na daartoe vooraf ook met puntigen stok een gat in den grond te hebben gestoken. Tegen den avond begeeft men zich dan gewoonlijk naar eenen anderen eigenaar, waar den volgenden dag zal worden geplant.

Thans heeft de mensch voorloopig gedaan, wat hij kon doen, en moet het verder overgeven, aan hoogere macht. Maar niet lang duurt zijne rust. Tezamen met de rijst groeit ook het onkruid welig op, en dit moet gewied worden (*mewawo*). Ook dit geschiedt in vereeniging met anderen. Het is een aardig gezicht, van eene hoogte af op al die gehurkte gedaanten in het jonge groen neer te zien. Alles geschiedt met de *salira*, het bovenbeschreven werktuig.

Onmiddelijk na het wieden moet ook voor het omheinen gezorgd worden (*mowaja*), waartoe men het hout bezigt, dat bij het openen van den tuin werd gekapt. Heeft men een braakland, waarop niet veel geboomte stond, ontgonnen, dan levert dit omheinen groote bezwaren op, daar het hout elders gekapt, en ter plaatse gebracht moet worden. Die heiningen dienen om het gewas voor een' inval van karbouwen, varkens en herten te beveiligen. De herten storen zich dikwijls niet aan de omheining en springen er over heen; doch waar dit veel voorkomt, is men spoedig gereed met het planten van scherppgepunte bamboes (*ampa*) aan de binnenzijde van de heining, waarin dan het hert bij zijnen sprong terecht komt en sterft. Op punten, die bedreigd worden door eene invasie van varkens, stelt men vallen op, die men bij alle volken van den Indischen Archipel op bijna gelijke wijze aantreft, en waarop wij terugkomen, wanneer de jacht ter sprake komt.

Voor zoover mij bekend is, zijn er slechts twee stammen,

die hunne tuinen niet omheinen. De Tonapu graven om hunne natte rijstvelden eene kleine greppel, en genoemde lieden beweren, dat geen dier, op rijst een miloe belust, die greppel overschrijdt. Ook de Tolalajo in Todjo, die droge velden bebouwen omheinen hunnen tuin niet, en ook dáár durft, volgens het beweren der Alfoeren, geen karbouw, hert of zwijn de aangebrachte teekenen te passeeren. (1)

Met het omheinen zijn alle werkzaamheden in den tuin afgeloopen, en kan men op de vruchten van den arbeid wachten. Wel groeit het onkruid weder welig op, maar de rijst blijft er boven uitgroeien, zoodat zij niet verstikt wordt.

Alvorens wij er toe overgaan mede te deelen, hoe het oogsten van de rijst geschiedt, dienen wij eerst nog het oog te slaan op een en ander, waarvan de Alfoer zich een' al of niet goeden oogst afhankelijk denkt. Allereerst dan staan wij stil bij de middelen, die hij aanwendt om de goden en de zielen der voorvaderen gunstig voor zich te stemmen. Wij kunnen hierbij ook verwijzen naar het vroeger medegedeelde over het geloof der Alfoeren in onzienlijke dingen.

Eigenlijk zijn alle godsdienstige handelingen met den landbouw in verband te brengen, of met andere woorden: alle offerfeesten worden gehouden ten bate van den landbouw; want wordt eene van de ceremoniën achterwege gelaten, dan wordt de mensch gestraft aan den lijve (met ziekte) en – met mislukking van zijne rijst. De doodenoffers worden naar algemeen beweren gebracht, opdat de zielen der afgestorvenen zouden medewerken tot het gelukken van den oogst. En kan dit anders? De Alfoer,

(1) Ik deelde hieromtrent reeds iets mede in „Mededeelingen” XXXVII blz. 107. 108.

die bij het opstaan en bij het ter ruste gaan bijkans aan niets anders denkt, dan aan zijnen tuin, kan zich niet voorstellen, dat de zielen der gestorvenen zoo maar op eens alle belangstelling in den rijstbouw zouden hebben verloren. Immers in het geestenrijk (*torate*) is de voor naamste bezigheid der zielen (*angga*) nog steeds — de landbouw.

Bij het openen van den tuin brengt men een offer aan Puwēmpalaburu, den Alregeerder. Dit offer bestaat uit sirih, pinang, kalk, tabak in een stukje foeja gewikkeld.

Een en ander wordt midden in den tuin begraven en op die plek een vloertje gebouwd. Een stok met dwarslatten wordt daarbij geplant, waarschijnlijk om als trap voor de goden te dienen. Men roept daarbij Puwēmpalaburu op de gebruikelijke wijze aan, ten einde diens hulp in te roepen tot het welslagen van den oogst. Bovendien zij opgemerkt, dat de offertafeltjes (*lampáäni*) bij die gelegenheid van nieuwe offers worden voorzien, bestaande in rijst, eieren, sirih, pinang, tabak en kalk.

Bij het *mompaho* wordt een dubbel offer gebracht. Twee mandjes met denzelfden, bovengenoemden inhoud worden op de *lampáäni* geplaatst, een naar het Oosten (*pebete*), een naar het Westen (*kasajo*). Het eerste wordt gebracht aan Puwēmpalaburu, den Alregeerder; het tweede is bestemd voor *tumpuntana*, letterlijk: eigenaar van den grond. Men veronderstelt namelijk, dat de grond, waarop men zijne rijst bouwt, vroeger andere eigenaars heeft gehad, welke eigenaars nog steeds levendig belang stellen in den vroeger door hen bewerkten grond. Als geesten hebben zij thans meerdere macht dan de menschen, en het is dus geraden, zich van hunne medewerking te verzekeren.

Na het planten van de rijst roept de Alfoer niet meer expresselijk de hulp in van goden of geesten. Wel trof

ik eene gewoonte onder de Topebato aan, die ik almede vroeger reeds beschreef. Wanneer de rijstplantjes zich schraal laten aanzien, en niet voorspoedig groeien, komt de eigenaar van den tuin met zijne huisgenooten in den tuin bijeen, om den bijzonderen god der tuinen, Puwe-wai (bij de Tolage niet bekend) een offer te brengen. Dit offer wordt op verschillende plaatsen in den tuin neergelegd door de vrouw des huizes, die zich daarbij te slapen legt, doch dadelijk daarop door het nagebootste hanengekraai van een der kinderen zoogenaamd wordt gewekt, waarna men onderstelt, dat een nieuwe dag is aangebroken.

Om de animistische denkwijze van den Alfoer ten opzichte van den landbouw te doen uitkomen, herinner ik aan het vroeger medegedeelde voederen der jonge rijstaren met rijstepap (*'ndabontje*), eene handeling waarbij men ongetwijfeld denkt aan het opnemen van voedsel door de plantjes (de Alfoer zegt: de ziel van het voedsel). Ook heeft het neerleggen van eene zekere roode, dikke vrucht, *powóke* genaamd, geene andere bedoeling, dan dat de rijstaren de dikte van genoemde vrucht zouden overnemen, daar toch *powóke* letterlijk beteekent: ter opzwellling, om tot opzwellling te dienen.

Dat men daarbij nog van allerlei middelen (*pakuli*) gebruik maakt om de rijst flink te doen groeien, ligt in den aard van de zaak, doch daar iedere stam, ieder dorp, ja ieder huisgezin zijne eigen middelen er op na houdt, is het niet mogelijk alles op te noemen. (1)

(1) Sommige van die *pakuli*, als jonge klappers, en onrijpe pinaug, die aangewend worden, wanneer de rijst reeds vrucht begint te dragen, doch door aanhoudende regens dreigt te sterven, worden ook gebruikt bij eene barendende vrouw. Dit heeft mij op de gedachte gebracht, of men zich bij het rijpen der vrucht ook een baringsproces voor den geest stelt. Ik ben evenwel bevreesd daarmede te ver te gaan, en spreek dit vermoeden dus alleen terloops uit.

Voorts moet men strikt in acht nemen de voorschriften aangaande alles wat *kapali*, ongeoorloofd is, door welke overtreding men de kans op een' goeden oogst zou verliezen. Alle voorschriften op te noemen zou niet mogelijk zijn, omdat ik veronderstel, dat er nog veel meer zijn, dan mij tot nu toe bekend zijn geworden. Schieten met een geweer in den tuin is streng verboden; dit zou ten gevolge hebben, dat de tuin vernield werd door die beesten, waarvan men er een heeft geschoten (zwijn, hert, aap). Alleen het schieten met een blaasroer is geoorloofd. Het wegwerpen van overgeschoten, gekookte rijst is verboden; dit zou ten gevolge hebben, dat men op de eene of andere wijze geene vruchten van zijnen veldarbeid zou zien; vooral het wegwerpen van rijst in stroomend water is streng *kapali*, waaraan de gedachte ten grondslag ligt, dat daardoor de ziel van de rijst wordt weggevoerd. Dansende door den tuin te loopen, of daarin loopende te eten, is almede verboden. Het omheinen mag niet geschieden, wanneer het regent of wanneer het dondert. Wanneer iemand middelen (*pakuli*) tegen misgewas enz. in zijnen tuin heeft gelegd, mag niemand buiten het huisgezin gedurende drie dagen in dien tuin komen; een aan den ingang opgehangen blad van de rijst is daarvan het teeken; enz. enz.

De Alfoer is een mensch van den dag; hij leeft voor het oogenblik, en met bespiegelingen over een en ander, dat zou kunnen gebeuren, houdt hij zich niet veel bezig. Daar iedere dag voor hem gelijk is aan den voorgaanden, is het niet te verwonderen, dat hij zich ook niet toelegt op tijdrekenkunde. De Alfoer rekent bij maan-maanden, doch namen geeft hij aan de verschillende maanden niet. En ik geloof, dat ook de dagen van de maand zich niet

in eenen naam zouden verheugen, indien het belang van den landbouw het niet medebracht, te weten, welken dag men heeft. Wat toch is het geval?

„Toen Lasaeo in den ouden tijd op de aarde nederdaalde,” zoo verhaalt de Alfoer, „gaf hij den menschen ook onderricht in de wijze, waarop zij den landbouw moesten uitoefenen, en deelde toen tevens mede, op welke dagen het niet geoorloofd is in den tuin te werken.” Dus, alleen om die verboden dagen te weten, zijn de namen der dagen voor hem van belang.

Deze namen der dagen, of liever der nachten, omdat zij aan den stand van de maan zijn ontleend, zijn de volgende: Wanneer de maansikkel even te zien is: heet de dag: *eombuja* (de dag der maan). Vervolgens krijgt men een achttal dagen voor het wassen der maan, bekend onder de naam van *uwajo eo*, de acht dagen. Zij worden aangegeven met: de tweede, de derde enz.; dus: *uwajo eo*, *uwajo eo karaduwanja*, u. e. *katëtogonja*, u. e. *kaaoponja*, u. e. *kaalimanja*, u. e. *kaaononja*, u. e. *kapapitunja*, *kapusa uwajo eo* (het einde der acht dagen). Dan volgen: *wujambawumkodi* (de maan van het kleine varken), *wujambawumbangke* (de maan van het groote varken), *tan koi* (de kleine mensch) *tan bangke* (de groote mensch), *kakúnia*, *genénggeri*, *pombáraní*. Vervolgens krijgt men vier dagen van denzelfden naam, *wani aopo* genaamd, die wederom van elkander onderscheiden worden door de attributen: de eerste, de tweede, de derde en de vierde. Dan: *merontjo*, *kawe*, en wederom drie dagen van dezelfde naam: *arangkawe* (die onder *kawe* zijn), evenals de *uwajo eo* en de *wani aopo* van elkaar onderscheiden. Ten slotte: *tau marate* (de lange mensch), *poliánja* (de voorbijgang), *ojonja saeo* (met een' dag en tusschen). *suwa mai* (gaat herwaarts binnen, m. a. w. is niet meer te zien). Maakt

de maand de dertig dagen vol, dan heet de 3e dag: *suwa* (gaat binnen).

Acht van deze dagen zijn *umapo*, niet geschikt voor den tuinarbeid, namelijk: *eombuja*, de 1e dag van de maand; *wujambawumbangke*, de 11e dag; *taubangke*, de 13e dag; *genénggeri* en *pombáráni*, de 15e en 16e dag; *merontjo* en *kawe*, de 21e en 22e dag; *tau marate*, de 26e dag. Telt de maand dertig dagen, dan wordt een der beide *suwa* (de twee laatste dagen) tot *umapo* gemaakt. Wij zien dus, dat de *umapo* of rustdagen zeer ongelijkmatig zijn verdeeld.

Is een dag *umapo*, dan verricht de Alfoer eenig ander werk. Hij gaat visschen, of zijne werktuigen in de smederij in orde brengen, of een en ander aan zijn huis herstellen, of eene prauw uit eenen boomstam houwen. Doch in geen geval zal hij iets in zijnen tuin verrichten, want zulk eene overtreding van den adat zoude gewone onheilen voor zijnen tuin ten gevolge hebben: misgewas door zware regens of vroegtijdige droogte, een inval van varkens, muizen of rijstdiefjes (*dena*).

Velen uit het volk kennen de namen der dagen niet, zoodat de hoofden moeten voorgaan in de aanwijzing daarvan. Ook wordt de dag, volgende op een offerfeest tot *umapo* gemaakt (*ndapódpoka*).

Daargelaten, dat Lasaeo, dan wel een andere wijze deze regeling voor den tuinarbeid heeft ingesteld, valt ons het heilzame van dezen adat aanstonds in het oog. Vooral wanneer de *tamangkapa*, het boven besproken sterrenbeeld reeds bijna tot het zenith is genaderd, en men zich dus haasten moet, zou men gaarne willen doen als waren er geene verboden dagen, (1) en daardoor zou men allicht

(1) Velen zeiden tot mij: U heeft maar 4 of 5 *umapo* in de maand, en dat is veel beter; acht (of negen) is te veel, want onze tuin komt dikwijls niet bij tijds klaar, omdat wij op die dagen niet mogen werken.

andere belangen verwaarloozen. Men is echter zoo bevreesd om op eenen verboden dag tuinarbeid te verrichten, dat men op zulke dagen wel gedwongen is, de aandacht aan andere zaken te schenken.

Ook de Poso-Alfoer weet te spreken van goede en kwade dagen tot het ondernemen van eene reis of eenig belangrijk werk, de inwijding van een huis enz. Tot de goede rekent hij die, welke niet *umapo* zijn; de kwade zijn de verboden dagen.

De jaren berekent men naar de oogsten; vandaar dat men zoowel van *santáü*, een jaar (*tahun*) spreekt, als van *sampae*, een oogst (*pae* = *padirijst*). Daar de Alfoer tweemaal in één jaar oogst, eens uit den *bonde* of „voortuin”, en eens uit den *nawu* of eigenlijken tuin, telt één jaar bij hem zes maanden, en weegt dus één jaar bij ons op tegen twee jaren bij de Alfoeren.

Er is nog iets anders, dat men met den landbouw in betrekking brengt, en dat dus ook hier bespreking verdient. Dit is het opgeven van raadsels en het vertellen van fabelen. In de maanden gelegen tusschen den oogst en het openen van den nieuwen tuin is deze uitspanning strengelijk verboden. Wanneer eenigen in het tuinhuis zijn vereenigd om op het gewas te passen, houdt men elkaar bezig met het opgeven van raadsels, en het vertellen van fabelen. Ook als men op eene andere plaats bijeen is, gebeurt dit, maar nooit buiten den tijd voor het bewerken van den eigenlijken tuin (*nawu*) gesteld.

Men zit bijeen, en een uit het gezelschap geeft een raadsel op. Daarna zegt hij: *posudo polonja*, d.i. zoekt de oplossing, of liever: vischt de oplossing uit. Nu regent het van alle kanten antwoorden, en de opgever van het raadsel heeft werk op alle *banja*, *banja* (neen, neen) te

zeggen. Eindelijk heeft een het gevonden, en dan roept het gansche gezelschap uit: „Pesuwu pae mami, pesuwu „tungka maboko, anu rijombo-jombo, anu riwoto,” d.i. „doet onze rijst uitkomen, doet uitkomen vette aren, zoowel in de laagten als op de hoogten.” Wie hierbij aangesproken wordt of worden, is niet duidelijk. Het waarschijnlijkst acht ik het, dat men de zielen der voorouders aanroept, want raadsels en fabelen worden genoemd: *lolitantan tua*, de vertellingen der ouden.

Deze raadsels en vertellingen zijn een afzonderlijk opstel overwaard.

Inmiddels is de rijst gerijpt, en de tijd aangebroken om te oogsten. Zoodra de tuin van een der kamponggenooten zoover is, wordt het dorp voor alle verkeer van vreemdelingen afgesloten (*modjompo*), zoodat reizigers hunnen weg om de kampong heen moeten zoeken. Dit afsluiten van de kampong geschiedt door middel van een poortje, *djompo*, eenvoudig bestaande uit twee in den grond geplante staken met een dwarshout bovenaan. Midden aan dit dwarshout hangt een van bamboe nagemaakt mesje, waarmee men de rijst snijdt. In een mandje, ter zijde van het toestel, vindt men het gewone offer uit sirih, pinang enz. bestaande. Dit poortje wordt opgericht aan den ingang en aan den uitgang van de kampong. Al wie toch komt, wordt volgens den adat beboet met: 1 naald, 1 duit, 1 sirihvrucht en 1 pinangnoot. Het onmiddellijk verlaten van de kampong is natuurlijk ook een eisch. Toch is het steeds geraten te onderzoeken, of zulk een *djompo*, wanneer men er een tegenkomt, nog recht van bestaan heeft, want de Alfoer laat alles aan de natuur over, ook het verwijderen van opgerichte teekenen. En wanneer die in den grond geplante staken gaan uitbotten,

gebeurt het wel, dat zulk een poortje er nog staat, wanneer men reeds lang met den nieuwen tuin bezig is.

Het verbod voor vreemdelingen (allen, die niet tot de kampong behooren), het dorp te betreden, duurt drie dagen; dan heeft het oogstmaal, *pangore* (1) plaats. Iedere huisvadert viert dit *pangore* op den derden dag, nadat hij begonnen is te oogsten, doch het zooeven genoemde verbod is alleen van toepassing, wanneer de oogst begint, onverschillig bij wien der kamponggenooten. (2)

Het oogsten geschiedt met een klein mesje, *sowi* genaamd; dit bestaat uit een bamboetje, waarin eene dwarskeep; in die keep is een scherp stukje ijzer geschoven. Het handvat rust in de palm van de hand, terwijl men de aar tusschen middenvinger en ringvinger tegen het lemmet aandrukt, en haar aldus afsnijdt. Iedere gesneden aar wordt in de linkerhand gelegd. Is deze vol, dan worden twee, drie of vier van die handen vol bij elkaar gelegd, en tot een' bos samengebonden. De grootte der bossen verschilt aanmerkelijk op de eene plaats of de andere. Die der Tolage zijn over het geheel veel dikker dan die der Topebato. De vreemdelingen, die rijst komen inkoopen, zijn daarvan zeer goed op de hoogte.

Wie zijn het die oogsten? In de eerste plaats de vrouwelijke leden van het huisgezin; de mannen doen alleen mede, wanneer de rijst door slagregens is neergeslagen en dreigt te verrotten, of wanneer het om andere redenen geraden is, de oogst spoedig binnen te halen. Verder oogst ieder mede, die wil, doch het zijn bijna uitsluitend vrouwen, die dit werk verrichten. Als loon

(1) *Pangore* komt van het grondwoord *ore*, dat *uoptrekken*, naar boven halen" beteekent, en hoogstwaarschijnlijk doelt op de eerste rijst, die men naar boven in huis brengt.

(2) Ook de oude Minahasers pasten dit *moŋjomŋo* toe.

voor hunnen arbeid krijgen zij twee bossen rijst, ieder zoo dik als de kuit, per dag. De oogsters worden dan, zoolang de oogst duurt, in het huis van den eigenaar van den tuin opgenomen.

De gesneden rijst mag niet naar de schuur gebracht worden, aler de oogst is afgelopen (alleen wat men voor den volgenden dag noodig heeft, wordt 's avonds uit den tuin naar huis medegenomen). De bossen worden in de zon te drogen gelegd, en daarna opgestapeld in vluchtig opgeslagen stellages, *dongku* genaamd, en met woka- of silarbladeren toegedekt.

Het oogsten is nog aan verscheidene regelen gebonden; het overtreden van die regelen is *kapali*, verboden. Al heeft men den oogst binnen, de straf voor een' niet opgevolgden adat blijft niet uit; dan treft zij den vermete le bij de volgende keer. 's Morgens vroeg, wanneer de zon nog niet is opgegaan, is het eten reeds gereed voor hen, die rijst zullen gaan snijden. Na het maal genuttigd te hebben, trekt men naar den tuin. Op eene bepaalde plek in het midden van den tuin bindt men eenige aren samen, zonder ze af te snijden. Vier van die bosjes staan daar bijeen. Er om heen begraaft men *pakuli*, bestaande uit wortels en den bast van verschillende boomen en planten. Als teeken wordt wederom een stok opgericht met vier dwarshouten, gelijk bij den aanvang van het openen. De samengebonden aren worden eerst dan gesneden, wanneer al het overige is geoogst. Als verklaring voor deze handeling zegt de Alfoer: „opdat de rijst niet verdwijne”, waarin dus weer hetzelfde denkbeeld wordt uitgesproken, dat de samengebonden rijst de ziel van het gewas vasthoudt. Om de samengebonden rijsthalmen zet men zich neer om sirih pinang te kauwen.

Daarna beginnen allen te snijden. Het is verboden daarmede op te houden om te drinken. Alleen om een sirihpruimpje te nemen, is het geoorloofd even het werk te staken (wederom, gelijk men zal toestemmen, eene wijze instelling). De Tolage zijn minder streng; bij hen verbiedt de adat ook het drinken van water, doch staat het gebruik van palmwijn of het water in lianen (*uwe waja*) toe. Heeft de zon het zenith bereikt, dan houdt men eene wijle op, om water te drinken en te baden. Onmiddellijk daarop wordt het werk weer hervat, en men eindigt niet vóór een uur of vijf, half zes in den namiddag.

De *umapo* of verboden dagen worden bij den oogst niet in acht genomen. Iederen dag gaat men er op uit.

Het is brandend heet in zulk een open rijstveld, waarom men zich tegen de felle zonnestralen tracht te beschutten, door het gebruik van zonnehoezen, *toru*. Deze hoezen worden vervaardigd van silarbladeren, menigmaal fraai met katoen van verschillende kleur bewerkt. Zij loopen in eene scherpe punt toe, terwijl de rand naar boven is omgebogen, als om de regendroppels op te vangen.

Voorts mag, zoodra de oogst begonnen is geen foeja meer worden geklopt. Trouwens, de vrouwen, die dit werk doen zouden er den tijd niet meer toe hebben. Dit zal dan ook wel de reden zijn, waarom het foeja kloppen gedurende den oogst als *kapali*, verboden wordt verklaard.

Onder de zaken, die gedurende den oogst verboden zijn, is het verbod om de dagelijksche taal te gebruiken zeker wel het merkwaardigst. Dit verbod geldt echter alleen voor hen, die zich in den tuin bevinden. Men maakt dan gebruik van eene afzonderlijke taal, die met de dagelijksche alleen daarin overeenkomt, dat enkele woorden omschreven worden met woorden uit de dagelijksche

spraak. Enkele voorbeelden wil ik hiervan bijbrengen, ofschoon de zaak op taalgebied te huis behoort:

Panaäpu "de vuurvoortbrenger" voor *panaguntu* "de dondervoortbrenger" (d.i. geweer).

Bedingga "hinken" voor *melindja* "loopen".

Pindingga "waarmede men hinkt" voor *witi* "voet".

Pedjama "waarmede men aanraakt" voor *pale* "hand".

Poawa "om op den schouder" (te worden gedragen) voor *kadju* "hout".

Pandonge "waarmede men hoort" voor *talinga* "oor".

Montangudju "den mond vooruit steken", voor *manginu* "drinken".

Mondeü-deü "met het hoofd knikken" voor *moliu* "voor-bijgaan", enz. enz.

Op welke wijze deze taal in de wereld is gekomen, weet de Alfoer niet meer met eene legende te verklaren. Dat Lasaeo de ontwerper er van is, ligt voor de hand. Het doel, waarom eene geheime taal in den oogsttijd gebruikt wordt, is niet ver te zoeken. Men veronderstelt toch, dat de booze geesten de dagelijksche taal der menschen kennen. Sprak men dus ook die taal in den tuin, dan zou de aandacht dier booze geesten op de rijpe rijst gevestigd worden, en zij zouden haar in eene booze luim wel eens kunnen vernielen. Ook de vrees om de hogere machten te vertoornen door eene of andere uitdrukking, heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen eene andere taal te bezigen, waarvan men veronderstelt, dat de hogere machten die niet kennen. Aanvankelijk begonnen met het bannen van een aantal woorden uit de dagelijksche taal, heeft dit uit het tijdperk der Maleisch-Polynesische taaleenheid medegebrachte gebruik gelegenheid gegeven tot het ontstaan eener volledige tuin-taal (Dr. N. Adriani, Sangireesche spraakleer, blz. 53).

Het verschijnsel van eene geheime taal treft men onder meer volken van den Indischen Archipel aan. Zeer duidelijk treedt dit in het licht bij de Sangireezen, waar die geheime taal Sasahara wordt genoemd, en alleen op zee wordt gebezigd „om de geesten te beletten de plannen der varenden af te luisteren en te verstoren (Dr. N. Adriani t. a. p. blz. 53 v.v.). In het Pososche draagt deze taal geen afzonderlijken naam. Ook in de Minahasa gebruikten (gebruiken?) de Alfoeren eene geheime tuin-taal, die voor een deel eveneens bestaat in omschrijvingen, van welke vele zeer dichterlijk zijn. Ook bij de Minahasers was het doel dier taal, hunne bedoelingen te verbergen voor vijandelijke machten (geesten).

De Alfoer zingt bij alles. Wij zullen gelegenheid hebben, hierop nader terug te komen, wanneer wij over zijn huiselijk leven spreken. Ook bij het oogsten zingt de Alfoer, hij noemt dit *molaolítani* (de Topebato-Alfoer zegt: *molínga*). De wijs van het oogstlied is zeer eentonig en sleepend, zooals over het geheel de zang is van onbeschaafde volken. En toch — wanneer men in den oogsttijd dit gezang van verschillende kanten over de velden hoort, vooral in de avondure, wanneer de Alfoer terugkeert van den arbeid of van het baden, dan is er iets in, dat den mensch aangenaam aandoet, doch tevens weemoedig stemt.

In den oogstzang worden de gewone en de geheime taal door elkaar gebruikt. Elke strophe bestaat uit vier regels, waarvan de laatste twee eene herhaling (doorgaans in omgekeerde orde) zijn van de eerste twee. Dikwijls herhaalt men in het tweede gedeelte der strophe met de gewone taal, wat men in het eerste gedeelte met de geheime taal heeft gezegd, of andersom. Ook laat men het gebruik van de gewone of van de geheime taal afhangen van maat en rijm.

Zie hier eenige strophen van het *molaolítani*.

Tura rimbéi mokantja, eh,
 irangkadju bamongkaja, eh.
 Imbéimo kantja turare, eh.
 irangkadju bamowale, eh.

Van waar waait de wind,
 de bladeren der boomen bewegen zich niet.
 Waar waait de wind nu.
 de bladeren der boomen bewegen zich niet.

Wasitu kantja lomai, eh,
 dakupompowani-wani, eh.
 Dakupompowani-wani, eh,
 wasitu kantja lomai, eh.

Daar komt de wind herwaarts,
 ik verheug er mij over.
 Ik verheug mij,
 (want) daar komt de wind herwaarts.

Mapeda eo sindate, eh,
 nalêrumpa sapu bate, eh.

Warm is de zon daarboven,
 zij (de warmte) wordt tegengehouden door een'
 gebatikten hoofddoek.

Mapeda eo poili, eh,
 naleruntjelana gili eh.

Warm is de zon beneden,
 zij (de warmte) wordt tegengehouden door een'
 gestikten broek,

Loû mompeole daga, eh,
 bara manda mobalaja eh.
 Bara mandamo bombangi, eh,
 loû mompeole tasi, eh.

Laat ons naar de zee gaan zien,
 of zij geschikt is tot zeilen.
 (Ten einde te zien) of de golven goed (niet hoog) zijn.
 laat ons gaan zien de zee.

Teosumontamo rano, eh,
 rangii mimbajo-mbajo, eh.
 Teosumontamo rindi, eh,
 mimbajo-'mbajo rangii, eh.

De padi is reeds afgesneden,
 de rook is al te zien. (1)
 De padi is al afgesneden,
 te zien is reeds de rook.

Sêi banderanguwangu, eh,
 lao katowinda jaku, eh.
 Situ banderang kudika, eh,
 tandatamo manusia, eh.

Dit is de vlag, die ik opricht,
 Dat is de vlag, die ik neerzet,
 als een teeken voor de menschen. (2)

Wawa silo, wawa apu, eh,
 nakabumbingimo jaku, eh.
 Wawa apu, wawa silo, eh,
 jaku nakabumbingimo, eh.

Breng een fakkel, breng vuur,
 (want) de duisternis omringt mij reeds.
 Breng vuur, breng een fakkel,
 (want) ik wordt reeds omringd door duisternis.

(1) Waarschijnlijk van het vuur tot het bereiden van het voedsel.

(2) Bij het einde van den oogst hijscht men op vele plaatsen eene vlag met eene sirihdoos daar onder gebonden, om de lieden uit te noodigen te rusten en sirih-pinang te kauwen.

Tapari-pari maliga, eh,
laokamo lanontjina, eh.
Laokamo lanontjina, eh,
tapari-pari maliga, eh.

Ane mawuri pelindja, eh,
boiterompo kukita, eh.
Ane mawuri pelindja, eh,
boiterompo ridjaja, eh.

Tadulako lindulana, eh,
bointisumo ridjaja, eh.
Tadulako lindu lindu, eh,
tabedjajangu poliu, eh.

Tapakadago melindja, eh,
bointisumo kukita, eh.
Tabeaku minggutana, eh,
barandjau londëntawa, (2) eh.

Mupekutana makudja, eh,
londëntawa pura-pura, eh.
Londëntawa pura-pura, eh,
mupekutana makudja, eh.

Wosenja kampili-pili, eh,
wawontasi masuili, eh.

Kampili-pili lajagi, eh,
masuili wawontasi, eh.

Rajaku salialero, eh,
poindo lano redemo, eh.

Poindo lano redemo, eh,
rajaku salialero, eh.

Haast u gezwind,
(want) de zon is aan het ondergaan.
De zon is aan het ondergaan,
haast u (dus) gezwind.

Als het pad donker (eig. zwart) is,
glijdt gij uit (zooals) ik zie.
Als het pad donker is,
glijdt gij uit op den weg.

Tadulako lindulana
stoot den voet op den weg.
Tadulako lindu-lindu,
ik vraag verlof om voorbij te mogen gaan. (1)

Pas op bij het loopen,
ik zie, dat gij den voet stoot.
Ik vraag verlof (om te gaan zien),
of daar ginds soms jonge meisjes zijn.

Waarom vraagt gij dit,
het zijn allen jonge meisjes.
Het zijn allen jonge meisjes,
waarom vraagt gij het.

De scheppers gaan op en neer,
(zoodat) de oppervlakte van de zee golft (in
golvende beweging is).

De zeilen gaan heen en weer,
golvend is de oppervlakte der zee.

Ik gevoel mij niet flink (d.i. niet geschikt voor
den arbeid).
(want) de zonnestralen zijn reeds kort (wordt
bedoeld: lang).

De zonnestralen zijn reeds kort,
(en daarom) gevoel ik mij niet flink.

(1) Van deze twee namen weet ik de verklaring nog niet. Tadulako beteekent: voorvechter, voorman, degene, die met een of ander werk voorgaat.

(2) *londëntawa* zijn de bladeren van eenen boom, welke naam overdrachtelijk gebruikt wordt voor jonge meisjes.

Ane manoro tukaka, eh,
uwëntjalibo ridjaja, eh.

Ane manoro tuwai, eh,
uwëntjalibo rijangi, eh.

Ane manoro ibonto, eh,
wawamo mai pomongo, eh.
Wawamo mai pomongo, eh,
Ane manoro ibonto, eh.

Als mijn oudere broeder gelijk heeft,
(dat hij drinke) water dat voor de zon verborgen is
(klapperwater) op den weg.

Als mijn jongere broeder gelijk heeft,
(dat hij drinke) water dat voor de zon verborgen is
in de lucht.

Als mijn broeder gelijk heeft,
breng dan pinang herwaarts.
Breng pinang herwaarts,
als mijn broeder gelijk heeft.

De oogstzang komt tot zijn recht, wanneer men des avonds om het huis van een of ander hoofd is verzameld. Jongelingen en jonge dochters scharen zich dan in twee rijen tegenover elkaar, en zingen het oogstlied als beurtzang. Zij vereeren elkaar dan geschenken, bestaande in gambir, zwarte suiker, sirih, pinang, stukken katoen enz. Iederen avond wordt dit herhaald, totdat men op den laatsten avond van den oogst een' pinangstam opricht, waaraan dwarslatten zijn aangebracht (deze paal heet *tokompajope*). Aan die dwarslatten worden al de bovengenoemde geschenken opgehangen. De verdeeling volgt daarna; wanneer men zich eerst met zingen voldoende heeft vermaakt. Dit feest heet *mosisangke* en is zeer wel te vergelijken met ons St. Nicolaasfeest.

Zijn eindelijk alle kamponggenooten gereed met oogsten, dan zal het oogstfeest gevierd worden (*mompadungku*). Van dit feest gaf ik reeds eene beschrijving in „Mededeelingen” XXXVII, 115. De geheele kampong vereenigt zich om dit feest te vieren. Soms geschiedt het in de negerij, soms in den tuin van den kabosenja. Sommige stammen vieren het steeds buiten het dorp aan den weg. Is de oogst over het geheel minder goed uitgevallen, dan is dit een gevolg van de eene of andere zonde. Alsdan

wordt bij gelegenheid van het oogstfeest een offer gebracht van rijst, kippen en een varken, welk offer men op eene kleine prauw de rivier laat afzakken. Dit offer „voert de schuld der menschen weg.”

Eerst wanneer het oogstfeest is gevierd, mag men de rijst die nog steeds in den tuin ligt opgestapeld, naar de rijstschuren in het dorp brengen, welke schuren dan vooraf van de noodige *pakuli* worden voorzien, om de muizen buiten te houden.

Ook kan dan eerst de rijst worden verkocht. Scharen van Parigiërs en Todjoërs komen de rijst inkoop. De prijzen zijn zeer verschillend; deze hangen ook af van de grootte der bossen. Bij de meeste stammen zijn die zoo dik als de pols, en van dezulken worden 50 – 100 verkocht voor één stuk *bêlatju* (een zeer inferieur soort katoen, voor den Alfoer vertegenwoordigende eene waarde van f 2,50, doch de werkelijke waarde bedraagt niet meer dan f 1,75).

De vruchten der Turksche tarwe zijn van middelmatige grootte, en hebben vier maanden noodig om tot rijpheid te komen. Enkelen hebben aanplantingen beproefd met miloe uit Oendâë. De vruchten van deze soort worden zeer groot; doch de Alfoer plant ze niet gaarne, omdat hij te lang op de vruchten moet wachten. Genoemde miloe heeft namelijk vijf à zes maanden noodig om tot rijpheid te komen. De prijs der miloe is 1500 stuks voor 1 stuk *bêlatju*.

Behalve rijst en miloe plant de Alfoer niets in den eigenlijken tuin. In den voortuin plant hij nog tal van groenten aan, waarvan de voornaamste zijn: *tamboeë*, *tibesi*, *talâü*, *nambo*-kaljangsoorten; *katedo*, watermeloen, *suwai*-komkommer, *aju*, sajur bajam enz. De meeste groenten van den Alfoer groeien echter in het wild.

Wij zijn aan het einde onzer mededeelingen aangaande den landbouw der Poso-alsoeren. Primitief is die landbouw nog, en het grootste bezwaar er aan verbonden is, dat hij rooibouw is. Ontzaglijke hoeveelheden kostbaar hout gaan ieder jaar verloren, zoodat reeds geheele streken van boomen zijn ontbloot en vervangen door lang gras (koesoe², alang²) of kreupelhout.

Overal, waar ik er onderzoek naar deed, deelde men mij mede, dat een uitgeplante bos rijst 20-25 bossen opleverde. Alleen op enkele plaatsen in het Bovenland sprak men van eenen dertigvoudigen oogst. De ontbolsterde rijst laat niet toe, dat men haar langer bewaart, dan drie maanden.

Moge het Gouvernement in deze streken eenmaal zoo veel macht verkrijgen, dat de bevolking de aanwijzingen zijner ambtenaren opvolgt, ten einde den rijstbouw tot een' hooger trap van ontwikkeling te brengen. Vooralsnog zijn raadgevingen van geen nut. Van ouder tot ouder heeft men het aldus gedaan, en eene verandering mocht eens den toorn der goden ontsteken, waardoor ongetwijfeld de oogst zou mislukken!

(Wordt vervolgd).

Een en ander aangaande het geestelijk en maatschappelijk leven van den Poso-Alfoer,

door ALB. C. KRUIJT.

(*Vervolg.*) (1)

4. De vereering van zielen en geesten.

Ter onderscheiding van de vereering der geesten van afgestorvenen, en die van geesten, welke op zichzelf bestaan, blijf ik de eerstbedoelden „zielen” noemen.

Het is niet in mijn vermogen na te gaan in hoeverre de vereering van zielen en van geesten in elkaar is gevloeid; doch zooveel is zeker, dat de Alfoer van den tegenwoordigen tijd durft verzekeren: „de zielen der afgestorvenen vreezen wij niet;” en het natuurlijk gevolg daarvan is: wij vereeren ze niet.

Men vraagt: „komen er wel eens zielen uit het zielenland (*torate*) op aarde terug?” Antwoord: „Ja, als zij door de naastbestaanden geroepen worden. Velen spreken het vóór hunnen dood af, dat zij geroepen zullen worden.”

Wij hebben, wat de zielen der afgestorvenen betreft, minder te denken aan „vereering”, dan wel aan „een verlangen des harten om overledenen weder te ontmoeten” (naar de woorden van eenen ouden Alfoer). Dit wordt bevestigd door de omstandigheid, dat men sirih-pinang neerlegt, en dan de ziel oproept. Dit toch is niet anders dan de dagelijksche beleefdheid, die men tegenover bezoekers in acht neemt; zoodra men gezeten is, wordt de sirihdoos aangeboden.

(1) Zie: Meded. xxxix p. 2-36.

Men heeft dus niets van de zielen te vreezen, maar zij kunnen de naastbestaanden en vrienden wel helpen. De eenige gelegenheid (voor zoover mij bekend) waarbij de zielen der afgestorvenen worden opgeroepen, is de rijstbouw. Men vraagt hun dan om hulp, opdat de oogst moge gelukken.

Offers worden hun daarbij in geen' vorm gebracht. De algemeene doodenoffers, die wij in het voorgaande hoofdstuk bespraken, kunnen hierbij niet in aanmerking komen.

Toch wordt hunne nagedachtenis in hooge eer gehouden; dit blijkt uit de verzorging der beenderen, en uit de groote waarde, die men aan erfenissen en gedenkstukken hecht.

De beenderen der afgestorvenen worden, gelijk wij gezien hebben, met het groote doodenoffer (*tengke, gawe*) schoongemaakt en vervolgens "begraven". Ik deelde reeds mede, dat de beenderen meestal in eene rotskloof worden neergelegd, evenwel niet in den zin van "weggeworpen." Zij worden verzameld in een' houten bak, die met foeja wordt overdekt, waarna die bakken op eene aangewezen plaats worden gezet, door een dak voor regen en zonneschijn beschut. Zuk eene begraafplaats, die ons aan de hunnebedden doet denken, heet *kumapa*. Men draagt dus veel zorg voor die beenderen, doch in geen geval worden zij als relieken of mediums gebruikt, die hen helpen moeten, om met de zielen in aanraking te komen. Men doet geene bedevaarten naar de *kumapa*, die over het geheel ver van de bewoonde wereld zijn gelegen.

Ook erfenissen worden in eere gehouden, en zijn vooral van waarde bij godsdienstige feesten. Zoo hebben wij reeds gezien, dat bij het lobo-offer oude zwaarden en kleederen gebruikt worden, dat men daarbij ook in kleeding de oude adat volgt. Een zwaard of spies van eenen held of geliefden bloedverwant wordt in huis bewaard, doch

bloot als gedachtenis. Wel komt het voor, dat men aan zulk een geërfd zwaard bijzondere macht toeschrijft, doch dan zijn die wapenen fetischen geworden.

Sommige Alfoersche stammen maken beelden van de afgestorvenen, namelijk die stammen, welke het *tengke*-offer vieren, als Tolage, Toundae. De Topebato, Torano en anderen, die het *gawe*, of het *tengke-ritana* hebben, doen dit niet. Zulk een beeld heet *pemia*, en bestaat in een uit hout gesneden menschengelaat, met een handvat er aan. De vrouwelijke beelden zijn voorzien van eenen hoofddoek (*tali*); (1) boven het hoofd der mannelijke brengt men een uitwas aan, dat bij de Alfoeren, althans volgens hun zeggen, doorgaat voor eene „bedekking van het hoofd”, doch waarmede ongetwijfeld de phallus wordt voorgesteld. Deze beelden mogen alleen vervaardigd worden, wanneer het *tengke* gevierd wordt. Dan worden niet alleen beelden vervaardigd van hen, die pas zijn gestorven, maar ook de *pemia*, die door den tijd zijn vergaan, worden vernieuwd.

Deze beelden nu worden allen in de lobo bijeengebracht, en drie dagen achtereen danst men er om heen (*moende*). Is het feest afgelopen, dan neemt ieder huisvader zijne *pemia's* mede, en bergt ze op in de rijstschuur. Daar blijven ze zoolang, tot er weder een *tengke* wordt gevierd. Tusschentijds mag men ze niet uit hunne bergplaats te voorschijn halen.

Uit dit een en ander mag men, naar het mij voorkomt, besluiten, dat deze *pemia's* niet gebruikt worden als mediums, die door de naastbestaanden ter hulpe worden aangeroepen (vereerd). Dat ze alléén bij het groote doodenfeest te voorschijn worden gehaald, bewijst reeds, dat zij voor het dagelijksche leven van den Alfoer geen nut heb-

(1) De vrouwen dragen ook hoofddoeken, die tot een' breeden band opgevouwen om het voor- en achterhoofd worden geknoopt.

ben, en hunne tegenwoordigheid bij het doodenfeest alleen vereischt wordt om de zielen van hen, die ze voorstellen, tot voertuig te dienen (aangezien hunne beenderen niet meer ter plaatse zijn), en hen op deze wijze te doen deelnemen aan het algemeene offer. Uit het feit, dat zij tusschentijds worden opgeborgen, zou men mogen opmaken, dat ze ná het *tengke* geen dienst meer doen, en indien dit wél het geval is, dan is het alleen, opdat de zielen de rijst in de schuur, waarin ze zijn geborgen, zullen bewaken. Offers brengt men dan ook niet aan deze beelden, maar men biedt hun bij het aanroepen in den tuin, eenvoudig sirih-pinang aan, juist even als bij de overige stammen, die deze *pemia* niet vervaardigen.

Worden de zielen der afgestorvenen al aangeroepen, vereerd worden zij niet. Alleen de geesten, die voor den Alfoer van den beginne aan bestonden, worden vereerd. (1) Al aanstonds valt het in het oog, dat men de geesten in twee groepen verdeelt: goden en satirs. De eersten zijn goede geesten, de laatsten booze.

De goden heeten met eenen algemeenen naam *lamoa*. De gewone aanhef van een gebed: *lamoa sindate, lamoa silao!* beteekent dus: goden die boven zijt, goden die beneden zijt. *Molamoa* beteekent: offeren aan of eenige godsdienstige plechtigheid verrichten ten behoeve van de goden.

(1) Daar de godsdienstige denkwijze der Poso-Alfoeren veel overeenkomst heeft met die der Dajaks op Borneo, is het niet overbodig hierbij aan te teekenen de opmerking van Prof. Wilken: „Hetgeen al dadelijk opmerking verdient is, dat bij hen (de Olo-ngadju's in de Z.O. afdeeling) de vereering van de zielen der afgestorvenen als weldadige en geduchte machten minder op den voorgrond treedt, dan dit het geval is bij de Bataks, de Niasers en bij de andere stammen van den Archipel. Daarentegen worden tal van andere geesten aangeroepen” (Animisme pag. 221).

Die goden (*lamoa*) dragen verschillende namen, maar men noemt die namen zelden; steeds is het: *lamoa*, waarbij men in het midden laat, welke rubriek van goden bedoeld wordt. Van daar dat men op vele vragen aangaande godsdienstige zaken *lamoa* ten antwoord krijgt, en alleen ingewijden kunnen u bepaaldelijk zeggen, welke goden bij het een of ander in het spel zijn.

Welke voorstellingen men zich nu maakt van die goden kan alleen blijken uit uitdrukkingen in het dagelijksche leven, want vraagt men hen rechtstreeks naar hunne denkbelden hieromtrent, dan staan zij verlegen: „wie zal dat zeggen!” Dat men zich het bestaan dier goden, in overeenstemming met andere volken van den Indischen Archipel, geheel menschelijk voorstelt, blijkt ook daaruit, dat alles wat de bewondering van den Alfoer opwekt, van de goden afkomstig is. Zoo werd mijn huis „*banuwa lamoa*,” huis der goden genaamd; over de Europeanen in het geheel hoorde ik wel spreken van „*ana lamoa*”, kinderen der goden, niet zoozeer om de blanke huidkleur, als wel om hunne vaardigheid in het vervaardigen van stoomboten, kanonnen, geweren en andere in het oog des Alfoers bewonderenswaardige zaken. De goden kunnen ook huwen, zooals blijkt uit de door mij medegedeelde legende van Lasaeo (een god, *lamoa*), die op aarde neerdaalt en huwt. Verder is het lot van 'smenschen wel en wee in de hand der goden en ons „*deo volente*” vindt men weder in het door de Alfoeren dagelijks gebruikte „*ane nawai lamoa*”, wanneer de goden het toestaan. Dit zelfde gevoel van afhankelijkheid drukt zich ook uit in de stationaire uitdrukking: „ik zal aan uw verzoek voldoen, als mijn adem lang mag zijn”, ons: bij leven en welzijn. Daarom moet men er ook voor waken die goden niet te vertoornen (*napodjangai lamoa*), opdat hunne straf hem niet treffe.

In de eerste plaats worden de goden vertoornd door het niet nakomen der voorvaderlijke zeden en gewoonten, door overspel, leugen, diefstal. Alle zeden zijn dan ook gebaseerd op het bestaan en de eigenaardigheid der goden; vandaar dat men zich zeer in acht neemt ze op te volgen.

Voor alle plaatsen heeft men goden, zoo voor de dorpen, de tuinen, het water, de bergen enz. Deze goden dragen niet allen eenen naam; alleen onderscheidt men de soorten der goden van elkaar; zoo heeten de beschermgoden der dorpen *anitu*, die van de tuinen: *puwe ura (tumpuntana)*; die van het water (de zee) *torandanwe*.

Aan het hoofd van het veelgodendom der Posoërs staan: *Ilaï* en *Indara*. De eerste woont hoog in de lucht; de tweede binnen in de aarde. Zij zijn de scheppers van hemel en van aarde. (1) Zij zijn even machtig, maar bemoeien zich weinig met de menschenkinderen, waarom de Alfoer dan ook op zijn beurt hun geen offers brengt. Ik hoorde hen nog nooit afzonderlijk aanroepen.

Ilaï en *Indara* hebben hunne macht over de menschen overgedragen aan *Puwēmpalaburu*, de heer van het hemelrijk. Zijn volledige titel, waarmede hij ook wordt aangeroepen, luidt: *Puwēmpalaburu ripebetenja, Puwēmpalaburu rikasojonja*, d.i. heer des hemels aan den opgang en ondergang der zon. Dáár woont hij, en ziet met zijn oog, de zon, welker licht tot alles doordringt, alle daden der menschen. Voor hem is niets verborgen en hij straft de ongerechtigheid, inzonderheid liegen, stelen en overspel. Hij wordt dan alleen aangeroepen, wanneer een ongeluk den mensch getroffen heeft of wanneer iemand zijne verkeerdheid inziet, en daarvoor boete wil doen.

(1) De legende aangaande de schepping der eerste menschen door *lamoa* (*Indara*) deelde ik bereids mede.

Hoe komt men nu tot de overtuiging, dat het Puwēmpalaburu is, die straft, en hoe brengt men zijn zoenoffer?

Toen ik eens tegen den oogsttijd de negerij Panta bezocht, werd ik getroffen door het feit, dat verscheidene tuinen, tegen de berghelling gelegen door de regens waren weggevaagd. (1) De rijst stond reeds geel te worden en in éénen nacht was alle hoop op eenen goeden oogst verdwenen. Puwēmpalaburu alleen was in staat zoo iets machtigs te doen. Men zond boden uit naar andere omliggende plaatsen, doch dezen kwamen terug met het bericht, dat bij denzelfden regen elders geene tuinen waren weggeslagen. Het was dus duidelijk: alleen de inwoners van Panta hadden gezondigd en daarvoor moest verzoening gedaan worden bij Puwēmpalaburu. De schuldigen, (2) d.z. zij wier tuinen voor een gedeelte of geheel verdwenen waren, gingen daarop naar den oever van het riviertje, het offer met zich nemende, namelijk: een varken en zeven kippen. Ter bestemder plaatse gekomen, treedt de oudste huisvader vooruit, en zal aan Puwēmpalaburu vergeving vragen; hij houdt in de linkerhand een vertakt stengeltje (*panga*) (3) van een onkruid (*golupangi*) of van het *bombarriet*. Hierbij voegt hij de helft van eene sirih-vrucht, dito van pinang en wat gambir. Deze zaken dompelt hij in

(1) Toen men door het geluid van de aardstorting wakker geschud, de massa's aarde zag vallen, sneed men inderhaast stukjes uit de ooren van varkens, en slachtte men witte kippen. Dit alles werd in de richting van de aardstorting geworpen om den toorn der goden te keeren, opdat de aardstorting zich niet mocht uitbreiden.

(2) Later bleek, dat een der hoofden overspel had bedreven, en dit werd aangenomen als oorzaak van den toorn der goden. De man werd zeer zwaar beboet.

(3) *Panga*, ook gevormd door twee takken van eenen boom, of den stam met eenen tak; ook: een tweesprong van wegen.

eene kom met water, waarin een duit is neergelaten, en sprenkelt zesmalen naar links en zevenmalen naar rechts, waarbij hij Puwēmpalaburu aanroept. Dit gebed is nu eens korter, dan wat langer; dit hangt daarvan af, of de persoon, die het uitspreekt, meer of minder welbespraakt is. In hoofdzaak luidt het aldus:

„O Puwēmpalaburu aan den opgang en den ondergang der zon, die de boomen en de menschen en alle dingen onderhoudt, hoor mij aan! ik roep u aan, ik deel de panga voor deze lieden van eene familie; mocht hun spreken verkeerd zijn geweest, wil het recht maken als bombariet.”

Na dit gebed trekt hij het vertakte stengeltje van elkaar: de eene helft wordt op den grond gelegd, de andere helft vindt hare plaats in eenen boom. Thans wordt het varken geslacht en in zijn geheel in de rivier geworpen „beladen met de schuld der menschen”, „om daar heen te gaan, waar het behoort te zijn.”

Deze handeling heet: *mansela panga*, of: *mobira panga*, wat beiden beteekent: de panga in tweeën deelen; en dit is voor zoover mij bekend het eenige bewijs van vereering, aan Puwēmpalaburu gebracht.

Bij velerlei gelegenheden doet men dit ook in huis. Zoo bijvoorbeeld, wanneer men iets beloofd of gezegd heeft, en men doet niet naar die belofte of dat gezegde. Iemand zegt bijvoorbeeld: „Ik ga niet naar Parigi, storm en onweder mogen mij treffen als ik toch ga. Daarna echter verandert hij van meening, en wil toch gaan. Maar — nu zal zeker de eed, waarmede hij gezworen heeft niet te gaan, hem treffen, want Puwēmpalaburu heeft hem gehoord. Het „mansela panga” echter zal de vroeger uitgesproken woorden te niet doen. Dit heeft dan plaats midden in het huis met het gelaat naar het O. gericht.

Ook past men deze ceremonie toe, wanneer iemand twist heeft gehad met een ander, en beide twistenden gescheiden zijn met de woorden: „Ik wil niets meer met u te maken hebben” (*bareĕmo kupokono mokasangkompo pai siko*). Hebben de twistenden later spijt van deze onderlinge verwijdering, zoo roepen zij de hulp in van een derde, die het „mansela panga” voor hen verricht, waarna zij weder vrienden kunnen zijn.

In sommige gevallen geldt het „mansela panga” niet als ceremonie tot het vragen van vergeving, doch verricht men haar als voorbehoedmiddel om de straf te ontgaan voor eene zonde, die men onbewust mocht hebben begaan. Zoo zag ik, dat voor zwangere vrouwen in de 7de of 8ste maand deze handeling wordt verricht, uit vrees, dat anders de vrucht niet tot volle ontwikkeling zal komen, of dat moeder en kind door krokodillen zullen worden opgegeten. Hierin ligt de gedachte, dat Puwĕmpalaburu de moeder of het kind, of beiden zal straffen voor eenig kwaad, waarvan men zich niet bewust is.

Dat Puwĕmpalaburu de wereld onderhoudt, blijkt ook nog uit een offer, dat bij tijden aan hem gebracht wordt ten behoeve van de buffels, eene voorname bezitting der Alfoeren. De buffels van eene streek worden bij zulk eene gelegenheid op eene open plek bijeengebracht; zij staan dan in een’ wijden kring aan palen vastgebonden. Verscheidene offertoestelletjes (waarover later) worden opgericht, en daarop legt men het offer: gekookte rijst vermengd met gekookte eieren; aan de hoeken van het toestel hangt men nog een stukje wit katoen. Bij het begin van de plechtigheid roept men de goden in het algemeen aan, in dezer voege:

„O goden daar boven, o goden daar beneden! Hier zijn mijne buffels; draagt zorg voor hun leven; hier

is gekleurde rijst; maakt mijne buffels fraai; maakt ze niet ziek, maar maakt ze gezond." (1)

Daarna namen twee priesteressen (*tádunja*) eenen bak met gekookte rijst, waaronder zeven eieren zijn vermengd. Deze bak wordt zeven malen op het hoofd om de buffelschaar heen gedragen, en daarna slacht men het offerdier: een varken. Inmiddels leggen de priesteressen op het voorhoofd van iederen buffel een weinig rijst (dit heet: *ëndal'asi*). Gaat men over tot het eten van het varken, (2) dan roept men Puwēmpalaburu aldus aan:

"Puwēmpalaburu aan den opgang en aan den ondergang der zon; wij hebben niets verkeerdlijks gesproken, (en mocht dit zoo zijn), hiermede (n.l. met het offer) maken wij het weder goed. Indara daar beneden, neig u hier heen. Puwēmpalaburu daarboven, hier is datgene, waarmede wij onze schuld goed maken, (namelijk) zeven stuks katoen en een varken." (3)

De goden der tuinen heeten: *Puwe ura* (bij de Topebato) of *Tumpuntana* (bij de Tolage). Behalve bij het ontginnen van den tuin, wordt hij ook aangeroepen, wanneer het gewas niet voorspoedig gedijt. Het offerfeest, dat bij die gelegenheid gehouden wordt, is geheel van huiselijken aard. De eigenaar van den tuin komt met zijne familie bijeen in het tuinhuis, waar door de vrouwen eenige bakjes

(1) "O lamoa silao, o lamoa sindate, sei baulaku; pakadago katuwunja; sei kinaä ñdaragi; pakadago baulaku; neēmo mompakadjua, pakaosamo.

(2) De beide priesteressen krijgen van het varken: den kop en een gedeelte van den rug. Bovendien ontvangen zij nog hakmessen en katoentjes.

(3) O Puwēmpalaburu ripebetenja, o Puwēmpalaburu rikasojonja; bareē reē sala pompau mami; pai sei polonga mami muni. Indara silao bara mokepe pobole wemai, Puwēmpalaburu sindate, sei pakasala mami; ajapa papitu pai wawu sambaā.

met eten en sirih-pisang worden gereedgemaakt, en op verschillende plaatsen in den tuin worden neergelegd. Dit rondbrengen en neerleggen geschiedt doorgaans door de vrouw, die zich daarbij telkens op den grond neerlegt en de sarong over het hoofd trekt, om het te doen voorkomen, alsof zij slaapt. Een der kinderen bootst daarbij het kraaien van eenen haan na, waarna de vrouw opstaat, „want een nieuwe dag is aangebroken.” Deze handeling van nederliggen en weder opstaan heet *mombákati*, en wordt telkens herhaald, als men het eten voor den god (de goden) neerlegt.

De Alfoer schijnt de beteekenis van deze handeling niet meer te weten. Eene gissing is mogelijk. Het komt mij voor, dat dit offerfeest, evenals alle offerfeesten, in vroegeren tijd minstens één dag en één nacht duurde. Daar de offers aan Puwe-ura zoo veelvuldig voorkomen, werd dit wel wat bezwarend, zoodat men eene onder heidenen meer voorkomende list te baat nam, en zelf een nieuwen dag improviseerde. (1)

Op de zee heerscht (of heerschen) *Torandauwe*. De Alfoer bemoeit zich weinig met dezen god, ja de meesten kennen zijnen naam niet eens. En dit verwondert ons niet, daar de Alfoer zich betrekkelijk weinig op zee* begeeft.

De beschermgeesten van het dorp eindelijk heeten: *anitu*. Prof. Wilken deed ons reeds zien, hoe algemeen verspreid dit woord in den Archipel voorkomt: (2) bij Bataks, Mentawai-eilanders, op Ceram, Boeroe, Ambon, de Oeliasers, Kei- en Timorlaut-eilanden; verder bij Timoreezen,

(1) Ik denk hierbij aan hetgeen de Heer N. Graafland ons mededeelt aangaande de Minahassers, die door een slecht voorteken genoopt naar huis terug te keeren, op bovengenoemde wijze eenen nieuwen dag maakten.

(2) Wilken Animisme pag. 158 en verv.

Rotineezen en Soembaneezen. Nu eens duidt men met *nitu* of *anitu* zielen van afgestorvenen aan, dan weer eene categorie van geesten. Wat het Pososche *anitu* betreft, hierbij denke men aan afzonderlijke geesten, en wel beschermgeesten van het dorp.

Of ieder dorp één dan wel meer *anitu* heeft, is mij niet duidelijk geworden. *Anitu* is het, die de kamponggenooten beschermt in den oorlog, en aan wien daarom, gelijk wij gezien hebben, de gesnelde koppen worden opgedragen. *Anitu* heelt krankheden, maar hij straft ook met ziekten, wanneer men in de vereering van hem nalatig is. De man, die op reis gaat, legt een sirihpruimpje voor *Anitu* neer, opdat hij behouden moge wederkeeren. Een offerfeest voor *Anitu* beschreef ik reeds vroeger.

Voor *Anitu* richt men in de kampong een woonhuis op, *lobo* genaamd, en dat dit gebouw tevens tot verblijfplaats voor reizigers is ingericht, pleit voor het vaderlijk karakter van deze goden. Wordt er eene zaak van eenig belang besproken, het geschiedt mede in de *lobo*, zeker ook wel, omdat het gebouw de beste gelegenheid geeft tot vergaderen, doch voornamelijk opdat *Anitu* getuige zou zijn van de beraadslagingen. Hiervoor pleit ook, dat, indien een Alfoer zijne meening omtrent een en ander doet hooren, hij zich daartoe midden in het gebouw plaatst onder de plek, waar *Anitu* gedacht wordt te wonen, en bij iederen volzin stoot hij op den vloer met eenen stok, die ook gebruikt wordt bij het aanroepen van *Anitu* (*jajumpajowe*).

Zulk een *lobo* nu onderscheidt zich in uiterlijken vorm niet van andere Alfoersche huizen. Het is meestal een flink stevig gebouw op vier hoofdpalen rustende; de binnenruimte is niet door wanden verdeeld, maar vormt één groot vertrek, aan welks zijden lage, breede rustbanken zijn aangebracht, waarop de vergaderden of reizigers zitten

of liggen. De posten van deze rustbanken zijn dikwijls gemaakt van uit hout gesneden figuren. De meest voorkomende afbeeldingen zijn die van vrouwenborsten en de genitalia van beide geslachten. Soms treft men ook beelden-groepen aan, waarvan moeielijk eene beschrijving valt te geven door de hoogst onkuische voorstellingen.

Of wij nu hierbij te denken hebben aan een zelfde verschijnsel als men in de *rumsram* op Nieuw-Guinea (1) aantreft, betwijfel ik. Anitu, die in de *lobo* woont, heeft volgens den Alfoer niets te zeggen over de voortteling van het menschelijk geslacht. Dit behoort tot de macht van Puwēmpalaburu. De Alfoer naar de beteekenis gevraagd, antwoordt: „Men maakt die afbeeldingen alleen om zijne bedrevenheid te toonen, tot versiering van het gebouw, en tot verlustiging van het oog.”

De middelste stijl van de *lobo*, waarop het dak rust, *tumampu* geheeten, is mede uitgesneden. Bij dezen paal wordt de *towugi*, waarover wij vroeger reeds spraken, neergelegd; dáár houdt Anitu zich op.

Over de lengte van het gebouw loopt in het midden, meer dan eene manshoogte boven den vloer, eene zware plank, waarin men twee krokodillen heeft uitgesneden, welke dieren op eenen aap loeren, of zulk een beest reeds gegrepen hebben. Waarom het juist krokodillen zijn, die steeds in de *lobo* worden afgebeeld, is mij niet recht duidelijk, daar Anitu, de beschermgeest, niets met krokodillen heeft te maken. Aangezien alle *lobo's* van krokodillen zijn voorzien, ook die welke mijlen ver verwijderd zijn van wateren, waarin deze dieren leven, is het wel mogelijk, dat aan deze gewoonte eene overlevering ten grondslag ligt. Zou men het wellicht doen, omdat men meent, dat de

(1) Zie over de *rumsram* Prof. Wilken Animisme pag. 187-192.

krokodillen uit de menschen zijn voortgekomen, en hen door hunne afbeeldsels in de *lobo* ook deel doet nemen aan de beraadslagingen der menschen?

De Alfoer verhaalt omtrent de krokodillen het volgende: In den ouden tijd waren er nog geen krokodillen. Op zekeren dag echter baarde eene vrouw kinderen, die van staarten waren voorzien. Weldra bleek het, dat zij zich het gelukkigst in het water gevoelden: daarom vulde men een houten bak met water, en daarin zwommen de stamouders der krokodillen rond. Toen zij te groot werden voor dien bak bracht men ze over in eene volgelopen prauw, en toen ze ook daarvoor te groot waren, besloot men ze naar de Poso-rivier over te brengen. Men voorzag enkels, hals en staart met ringen, en liet hen toen vrij in de Poso-rivier.

Dat die betrekking tot den mensch althans vroeger door de krokodillen geweten en erkend werd, blijkt uit de volgende overlevering:

In den ouden tijd had men nog geene bruggen over de rivier en ook geene prauwen, waarmede men haar kon oversteken. (N.B. de stamouders der krokodillen werden in eene prauw gekweekt). Trouwens, bruggen en prauwen waren toen niet noodig. Kwam iemand aan den rivieroever en wilde hij oversteken, dan riep hij slechts eenen krokodil, welke dieren eertijds zoo lang waren, dat zij met hun lichaam de rivier konden overspannen. De krokodil, die op het geroep van den reiziger was gekomen, ging dan in de breedte van de rivier liggen, daardoor een pad vormende van den eenen oever tot den anderen. Vervolgens sprak de mensch het dier aldus aan: „Heb ik eenige schuld, waarvoor gij mij wilt opeten, keer dan in het water weder.”

Als de krokodil na deze toespraak niet wegging, betrad de reiziger zijnen rug, daarbij tevens de voorzorg nemende

hem voortdurend met de lans in de huid te prikken, onder de woorden: „als ge mij laat verdrinken, steek ik je dood.”

De rampen, die door krokodillen veroorzaakt worden, zijn volgens den Alfoer dan ook niet het gevolg van eenige vijandschap tussehen mensch en krokodil, maar hij beschouwt die rampen, òf als eene rechtvaardige straf van de goden (*lamoa*) voor eenig misdrijf, òf als eene uiting van den werwolf (*pongko*).

Wij hebben gezien, dat de offers aan Anitu in de *lobo* gebracht worden, de plaats, waar hij gedacht wordt te wonen. Aangezien men voor de andere goden geen huizen opricht, brengt men hun de offers op een daarvoor vervaardigd toestel, dat veel overeenkomst vertoont met de offertafeltjes, die eertijds in de Minahasa werden gebezigd. Zulk een tafeltje heet *lampiani*; overal, op de wegen en in de tuinen treft men ze aan. Het bestaat uit vier overeindstaande bamboestijltjes, waarop een van gespleten bamboe gevlochten blad rust. Dit blad ligt ook dikwijls op eenen driehoek.

De weg, waarlangs men zich de geesten neerdalende voorstelt, is hier een bamboestengel, waar men elders een touw of een ladder voor datzelfde doel vindt aangewend. Het offer, dat men er brengt, bestaat behalve uit het benoodigde voor een sirihpruimpje uit rood- en geelgekleurde rijst, hardgekookte eieren, en ook nu en dan eenen kippeklui of een stukje varkensvleesch.

Bij het openen van den tuin zet men twee mandjes met hetzelfde offer er in op het tafeltje. Dat aan den oostkant is voor Puwēmpalaburu, de Alregeerder, dat aan de westzijde is voor Puwe-ura (*Tumpuntana*), die de macht heeft onheilen, als door varkens, muizen, apen en rijstdieffes veroorzaakt worden, over het land te brengen.

Toen wij hierboven over de krokodillen spraken als de dieren, die menschen straffen voor eene misdaad, kwam de gedachte bij ons op: is de krokodil dan een gezant of dienaar van de goden? De Alfoer ontkent het. Als gezant van de goden erkent hij alleen den uil, *poa*. De reden, dat vele Indische volken juist den uil als afgezant van de goden beschouwen, ligt zeker wel daarin, dat deze vogel velerlei soort van geluiden maakt, en de menschelijke geest, die gaarne zoekt uit te vorschen, wat de toekomst zal opleveren, vindt hierin eene goede gelegenheid vele kansen op eenen persoon, den uil, te vereenigen. Eene aanleiding tot de bevoorrechting van den uil zal ook wel zijn, dat hij de nachtvogel bij uitnemendheid is, en Puwëmpalaburu, wiens oog des nachts de menschen niet gadeslaat, dezen gezant zendt tot waarschuwing voor gevaren.

Om het goed of kwaad voorspellende geschreeuw van den uil te kunnen onderscheiden, moet men een Alfoer zijn. Voor den vreemdeling komen twee onderscheiden geluiden sterk uit: een opgewekt, eenigszins rollend geschreeuw: — dit voorspelt, dat men binnenkort eenig belangrijk nieuws zal hooren; een naargeestig met korte tusschenpoozen uitgestooten: hioe, hioe! — dit kondigt den mensch een onheil aan, inzonderheid het naderen van eene partij koppensnellers; men is dan op zijne hoede. Voor de uitgetrokken koppensnellers is ditzelfde hioe, hioe! gelukvoorspellend, daar het hun eene overwinning belooft.

Behalve de *poa* of uil, zijn er nog andere vogels, uit wier geschreeuw men den wil of den raad leert kennen, ofschoon die vogels niet beschouwd worden als gezanten der goden. Hun geschreeuw wordt alleen geraadpleegd bij gelegenheden: bij het zoeken naar eene geschikte plaats voor eene kampong, bij het bepalen van den dag waarop men de nieuwe kampong zal betrekken, bij het op reis

gaan, bij het openen der tuinen; kortom bij al die ver-
richtingen, waarbij veel van de toekomst afhangt.

Zoo heeft men de *teka-teka* (*Phoenicophaeus Calyrorhynchus*) een' zwarten vogel met langen staart en spitsen gelen bek (die bek wordt veel als sieraad om den hals gehangen). De Alfoer zegt: "*ane nadonge powotunja pai madjole, powotunja, morasimo kita*;" d.i. wanneer het geluid van den teka-teka wordt gehoord, en dit geluid is opgewekt (tierelierig), dan zullen wij voorspoedig zijn (bij eene of andere voorgenomen onderneming).

De *kongka* of kuikendief wordt veel gehoord in tijden van oorlog. "*Oningkapate ivali*", zegt de Alfoer, dit beteekent dat de kongka voerspelt, dat men den dood zal vinden, gesneld zal worden. Wordt zijn geschreeuw links van den waarnemer gehoord, dan voerspelt het iets goeds, rechts gehoord is het een slecht teeken.

Wanneer men op reis gaat over zee, let men voornamelijk op de bewegingen van den *kuwájangi*, meeuw. Grijpt deze vogel eenen visch en vliegt hij daarmede den kant op, dien de reizigers ook moeten gaan, dan is dit een slecht teeken en men wacht tot de meeuw weer eens een' visch pakt, en daarmede den tegenovergestelden kant uitvliegt.

De *tengko* (specht?) en de *mantawa* worden ook zeer gaarne gehoord. Schreeuwen ze rechts van den waarnemer, dan voerspelt hem dit geluk en voorspoed in zijne onderneming; links gehoord, verzekeren zij hem, "*tinurru katuwuta marate inosa*", — d.i. uw leven wordt onderhouden, uw adem zal lang zijn.

De *totokèsi* waarschuwt den mensch met zijn schril kèsi, kèsi! dat er koppensnellers in aantocht zijn.

Twee soorten van dieren moet ik nog vermelden, n.l. kikvorsch en slang, ofschoon wij zullen zien, dat het geloof in hunne macht uit eene andere oorzaak voort-

komt, dan de onderstelling, dat zij ter waarschuwing door de goden worden gezonden. Het geloof bestaat namelijk, dat, ingeval men eene slang of een' kikvorsch op zijnen weg ontmoet, of dat zulk een dier den weg kruist, die persoon verplicht is het dier te dooden. Ontsnapt het, dan moet hij of op die plek overnachten of terugkeeren naar de plaats, vanwaar hij gekomen is. Gaat hij na de ontmoeting voort, zonder slang of kikvorsch vooraf te dooden, dan zal hem gewis een groot onheil overkomen, „want de kikvorsch of slang is de drager van de ziel (*tanoana*) van zijnen vijand.”

Bij de eerste gedachte zou men denken hier te doen te hebben met eene inconsequentie, zooals deze meer bestaan in het Alfoersche godenstelsel: als zoude namelijk iemand zijnen vijand waarschuwen voor een naderend onheil! Doch zóó vat de Alfoer het niet op: de ziel van den vijand treedt hem in den weg, niet om te waarschuwen, doch om te treffen. Wordt die ziel dus voorloopig niet onschadelijk gemaakt door den dood van haren drager, dan zal zij het voorgenomen onheil kunnen bewerken, en de persoon in kwestie moet er zich voor wachten. Wanneer dan ook eene slang voor den wandelaar uit schuifelt, of een kikvorsch voor hem uit springt, kan hij gerust zijnen weg vervolgen – de ziel van zijnen vijand treedt hem in dat geval niet in den weg.

Eene andere wijze, waarop de goden den mensch waarschuwen is: geestverschijningen. Volgens den Alfoer gebeurt het dikwijls, dat bij eene kampong een of twee personen gezien worden, en wanneer men op hen afgaat zijn zij spoorloos en plotseling verdwenen. Zulk eene geestverschijning heet *'mbalasa*. „Lamoa creëert zulke „verschijningen om den menschen van de kampong, waar „zij zijn waargenomen, aan te kondigen, dat zij weldra

„in eene zaak zullen worden gewikkeld, die koppensnellen „ten gevolge zal hebben”.

Behalve de reeds genoemde middelen, hebben de goden den mensch nog eene andere wijze aan de hand gedaan, waaruit hij hunnen wensch kan leeren kennen, inzonderheid om te weten of het een geschikte tijd is om op reis te gaan. Dit middel is het *motoná*, of het lezen der ingewanden van kippen en varkens. Het is bekend, hoe dit middel der goden door de priesters in de Minahasa gebruikt en misbruikt werd. Van bedriegerijen door het lezen der ingewanden naar eigen oogmerk is te Poso echter geen sprake: iedere Alfoer weet de kenteekenen.

Met het onderzoek der ingewanden begint men reeds verscheidene dagen, voordat men van plan is op reis te gaan. Is de kip (het varken) geslacht, dan neemt men de ingewanden er uit, en let op: 1°. den dikken darm (*wajantáí*), den uitgang van de maag; loopt deze recht, en niet in eene bocht of eenen hoek, zoo is dit een gunstig teeken; 2°. het hart (*sule*), waarbij men er op let, of dit groot dan wel klein is; 3°. de galblaas (*podju* of *apodju*), is deze groot en bolvormig, zoo is dit een gunstig teeken; 4°. den blinden darm (*tawnja*), die in zijn geheel met den darmwand moet zijn verbonden, om een gunstig teeken te zijn; zit hij slechts aan eene zijde vast, dan is het ongunstig.

Wil het geval nu, dat de teekenen aan eene kip niet gunstig zijn (*bareë nawai lamoá kami malai* – de goden staan niet toe, dat wij weggaan) zoo slacht men er nog eene, tot viermalen toe. Voorspellen alle vier ongunstig, dan stelt men de tocht tot nader gelegenheid uit. Het ingewand, dat gunstig heeft voorspeld, wordt in eenen bamboekoker op reis medegenomen.

Is op zulk eene wijze een goede dag bepaald, dan

moet men ook aanstonds op reis gaan, anders zou men de goden vertoornen. Is men echter nog niet gereed tot vertrekken, dan wordt in allerijl eene hut opgeslagen nabij de negerij, op den weg, dien men moet gaan. Dáár moeten de reizigers eten en slapen, maar over dag mogen zij in de kampong komen. In de hut is dan in ieder geval „op weg”.

In tal van zaken en geluiden meent de Alfoer den wil der goden te zien of hunne stem te hooren. Wij zullen nog gelegenheid hebben dit op te merken, wanneer wij over zijn huiselijk leven schrijven.

Ten slotte nog een en ander over de bestaande godsoordeelen. Deze worden aangewend ingeval twee personen tegen elkaar volhouden in het gelijk te zijn, terwijl anderen niet bij machte zijn de schuld van den een en de onschuld van den ander uit te maken. Het meest worden de godsoordeelen toegepast in schuldzaken. Meestal draagt zich de zaak aldus toe:

A. komt bij B. als schuldeischer, en vordert, dat B. zijne schuld zal betalen, B. antwoordt, dat hij die schuld reeds lang geleden heeft afgedaan. Beiden houden vol, de kabosenja wordt geroepen; het huis, waar de twist voorvalt, vult zich alras met nieuwsgierigen. Deze weet er dit, gene dat van te zeggen, maar niemand kan getuigen. Wie waren dan de getuigen bij die schuldafdoening? Ja, de getuigen zijn reeds gestorven; die zaak is dan ook van zulk een' ouden datum; of de getuigen bevinden zich op plaatsen te ver afgelegen om geroepen te kunnen worden. Welnu, dan zullen de goden zelf aanwijzen, wie gelijk heeft.

Men heeft tweeërlei godsoordeel. In de eerste plaats het *melojo*. Beide partijen begeven zich daartoe naar een

riviertje, en planten eenen stok in het water, waaraan zij zich vasthouden. Op een gegeven teeken duiken beiden onder. Wie van hen het langst onder water blijft is in het gelijk: de goden hebben hem geholpen.

Op plaatsen, waar geen water is, diep genoeg voor dit doel, maakt men gebruik van een ander godsoordeel, *mogego* genaamd. Beide partijen nemen daartoe eene zware lans ter hand, die zij tegelijkertijd met kracht in den grond steken. Hij, wiens lans het diepst in den grond is door-gedrongen, heeft gelijk.

Geldt het godsoordeel eene schuldzaak, en blijkt dat de schuldeischer in zijn recht is, dan dient de schuldenaar onverwijld te betalen. Hebben de goden daarentegen uitgemaakt, dat de schuldenaar in zijn recht is, dan moet de schuldeischer eene boete betalen.

Nog een derde godsoordeel kent de Poso-Alfoer, en wel het *ratoluri*. Dit godsoordeel wordt echter alleen toegepast in zake van hekserij. Wordt iemand beschuldigd aan hekserij te doen (*tau mepongko*), dan wordt zij (of hij) ter verantwoording geroepen. Meestal ontkent de persoon hare (zijne) schuld in deze zaak. Blijft de aanklager bij zijne bewering, dan zullen de goden zelven richten en de aangeklaagde als heks aanwijzen of haar (hem) vrijspreken. De rechterhand van de aangeklaagde wordt nu in bladeren gewikkeld, zoodanig, dat de middelvinger vrij blijft. Dezen steekt men in ziedende damar (hars), en wil het geval, dat de vinger er onbeschadigd uitkomt, zoo is zij (hij) vrijgesproken. Is de vinger gebrand, dan blijkt daaruit hare (zijne) schuld, en de aangeklaagde zal meestal, door welke beweegredenen dan ook gedreven, hare (zijne) schuld erkennen.

Behalve de boven besproken goden (*lamo*), houdt de Alföer er nog een heirleger van satirs op na, die men in

vier soorten onderscheidt: *bela*, *seta*, *dji* en *imbu*. Deze satirs worden op alle plaatsen aangetroffen: in zware boomen, op bergen, in rivieren. Deze geesten worden echter niet vereerd in den zin, waarin wij dit gezien hebben bij de goden. Alleen, wanneer men meent met zulk eenen geest in aanraking te komen, hetzij bij ziekten of bij andere gelegenheden, brengt men hem een offer. Hoe zulk een offerfeest plaats heeft, deelde ik vroeger reeds mede.

De *bela* wonen in groote boomen, en leven dicht in de nabijheid der menschen. Het is bekend, dat alle Mal. Pol. volken het geloof in booze geesten hebben. De naam *bela* vindt men ook op Nias terug. „De belá's zijn booze geesten, hoewel onder hen ook eenige goedgezinden worden aangetroffen”, schrijft Prof. Wilken (Animisme pag. 220). De belá's, die in bijzonder groote boomen, bijv. waringin boomen wonen, worden verondersteld machtiger te zijn dan de anderen. Zulke boomen worden dan ook niet omgehouden, maar aan den voet er van brengt men zijne offers. Men stelt zich deze geesten voor in menschelijke gedaante.

Zoo staat er aan het strand van Mapane een eeuwenoude waringin-boom. Omtrent den bela, die er in woont, deelde een Alloer mij het volgende mede: „Die bela heeft „het lichaam van eenen mensch; zijne eene zijde is goed, „de andere boos. Het aangezicht van de booze zijde is „gekenmerkt door den vooruitstekenden mond. Als offer „eischt hij eene kip met rijst, dat aan den voet van den „boom wordt neergelegd. Heeft men aan bela gegeven, „wat hem toekomt, dan beschermt hij den offeraar. Weigert „of vergeet iemand aan bela te offeren, dan bezoekt hij „den vermetele of nalatige met ziekte en ongeval, ja met „den dood.”

Deze geesten zijn het, die de ziel des menschen gevangen houden, en hem daardoor ziek maken. Wanneer men zijnen tuin opent, en er staan op de gekozen plek boomen, waarvan men onderstelt, dat een bela er zijn verblijf houdt, dan roept de Alfoer hem aan en verzoekt dien bela zijne woonplaats te verlaten, en naar elders te gaan. Daarbij behoort hem weder teerkost voor de reis te worden medegegeven, welke spijzen aan den voet van den boom worden neergelegd. Daarna eerst mag de boom worden omgehouden. Wee den mensch, die den bela van zijne woonplaats berooft zonder voorafgaande waarschuwing!

De *seta*, welke benaming voor geesten men overal in den Archipel aantreft, hebben evenals de bela eene mensche-lijke gedaante. Enkelen beweren wel eens een *seta* te hebben gezien, en deze lieden brachten de wetenschap aan het licht, dat de *seta* zich kenmerken door één grooten ver uit den mond stekenden tand, *ngisi nu berisi* (dondersteen) geheeten. Zij houden zich voornamelijk op in de bergen, liefst op die plaatsen, waar weinig menschen voorbijgaan. Zij zijn zeer kwaadaardig en berokkenen den menschen veel kwaad. Overigens zijn niet zij het, die bij den mensch ziekten en kwalen doen ontstaan. Alleen wanneer iemand zich in hun gebied waagt, of er onwetend komt, heeft hij hen te vreezen.

In het N.W. van het landschap Poso, ongeveer bij den oorsprong van de Begarivier, die ten N. van Mapane in zee stroomt, ligt een kleine berg, Gauti genaamd, waarop zich volgens het geloof van de Alfoeren, een onzichtbaar huis bevindt, waarin velen van deze *seta* bij elkaar wonen. Beklimt iemand dien berg, dan slaan de *seta* hem op het hoofd, zoodat het bloed hem uit den neus springt. Verdwaalt een jager met zijne honden op dien berg, dan treft den laatsten dit lot.

Over de *dji*, Arab. *djin*, welke benaming voor booze geesten vooral in de Molukken veel voorkomt, valt niet veel op te merken. De *dji* hebben geen vaste verblijfplaats doch bewegen zich onder de menschen.

Ook in het water houden zich vele booze geesten op, *imbu* genaamd. Ook zij hebben de gedaante van een mensch en leven inzonderheid in groote rivieren, bij name Tongko, Poso, Mapane en Bega. Zij loeren op badenden en varenden. De *imbu* zijn zeer handig in hun werk. Op het oogenblik, dat men iemand ziet baden of varen, is hij verdwenen tevens. Van den anderen kant zijn zij zeer lichtgeloovig. Wil iemand in zijne prauw op reis gaan, dan zegt hij, aan de rivier gekomen: „ik ga vandaag niet op reis.” Dit gelooven de *imbu* en loeren dien dag niet op hem, die intusschen toch gaat. Wat men echter door deze leugen wint bij de *imbu*, bederft men weer bij de krokodillen, daar deze over dergelijke onwaarheid zeer boos worden.

Om de vele gevaren op de rivier, waaronder de aanslagen der *imbu*, te ontgaan, roept men de hulp der goden in, en richt tot hen het volgende gebed: „O goden daarboven, o goden beneden! ik buig mij voor- en achterover (voor u); ik ga stroomafwaarts; mochten er boomen in de Poso-rivier zijn, (1) zet gij ze onder water; mochten er krokodillen zijn, zet gij ze op het land; doet gij in het

(1) Op sommige gedeelten van de Poso-rivier vindt men boomen, die door den stroom ontworteld en afgedreven in de bedding zijn blijven vastzitten. Zulk een boom heet *tando*, en is begrijpelijkerwijs zeer gevaarlijk voor de scheepvaart. Eens werd ik met mijne prauw door den stroom tegen zulk eenen boom geslingerd; het was door de tegenwoordigheid van geest van een mijner mannen, die het gevaar ziende aankomen, op hetzelfde oogenblik uit de prauw op den boom sprong en op deze wijze belette dat het voertuig omsloeg.

water gaan de imbu, die in het water wonen, (opdat) ik stroomafwaarts ga, glad als een bombariet (1) (opdat het oppervlak van het water zoo glad zij als een bombariet)." (2) Overigens heb ik nooit bemerkt, dat men aan imbu offers brengt.

Volledigheidshalve maak ik nog melding van eenen geest of god, die noch goed noch kwaad doet, namelijk *Lindugi*, die de aarde op zijnen schouder draagt. Van de voorstellingen, die andere volken in den Archipel zich van dezen drager maken, als zoude hij de gedaante hebben van een dier (varken, stier, slang) trof ik onder de Poso-Alfoeren niets aan. *Lindugi* stelt men zich voor als een man, die wanneer hij door eene wesp in het oor wordt gestoken, het hoofd schudt, en daardoor de aardbevingen, eveneens *lindugi* genaamd, veroorzaakt.

Van zons- en maansverduisteringen, *makulawuti* geheeten, maakt de Alfoer zich geene voorstelling.

(1) *Bomba*, een soort riet, gebruikt om het omgevouwen blad, waar mede het dak gedekt wordt, te doorsteken (*Maranta arundinacca* L.) De bast van dit riet is zeer glad en als gepolijst.

(2) O lamoa sindate, o lamoa silao! bara motuobo potumbole, jaku sei moili; bara tando rikoromposo siko mantalamaka; bara goranggo siko mansoremaka riwawontana; siko mantalamaka rira uwe bara imbu anu maroro ri uwe sei; jaku sei moili, malori ewa bomba.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Een en ander aangaande het geestelijk en maatschap- pelijk leven van den Poso-Alfoer,

door ALB. C. KRUIJT.

(*Vervolg.*) (1)

IV. Het persoonlijke en huiselijke leven.

Wij willen thans een blik slaan op het persoonlijke en huiselijke leven van den Poso-alföer. Betreden wij daartoe een dorp.

a. *Het dorp.*

De Alföer is een gezellig en vreesachtig mensch, en daarom bouwt hij gaarne zijn huis in de onmiddellijke nabijheid van andere woningen. Evenwel, wij merkten vroeger reeds op, dat hij het grootste gedeelte van het jaar in zijn eenzaam tuinhuis doorbrengt. Dat alle lieden van een dorp aan elkaar verwant zijn, vernamen wij ook reeds vroeger.

Op eenigen afstand gezien, ziet zulk een Alföersdorp er vrij aardig uit, vooral, wanneer de kampong op eenen bergrug is gebouwd, zoodat men genoodzaakt was de huizen op eene rij te plaatsen. Heeft men meer ruimte ter beschikking, dan staan de woningen ongeregeld door elkaar.

De Alföeren volgen nog steeds het voorbeeld van alle

(1) Zie: „Mededeelingen” XL p. 7-31.

onbeschaafde volken om hunne dorpen op hoogten te bouwen. Het dorp Tamoengkoe bijvoorbeeld zou in onze handen voor den Alfoer eene onneembare sterkte zijn. Ik zal wel niet behoeven te zeggen, dat de onophoudelijke stroop- en sneltochten de Alfoeren nopen tot het kiezen van minder genaakbare plaatsen. Water vindt men in dit land overvloedig, en het kost niet veel moeite een kunstmatig watervalletje door eenen bamboe geleid (*sajoe*) uit de bergen te voorschijn te roepen. Overvloed van water wordt zelden bepaaldelijk opgezocht, want baden is geene bijzondere liefhebberij der vuile Alfoeren. Hij moet al verhit zijn door zijnen arbeid of door eene tocht, al eer hij eenig behagen kan scheppen in een bad.

Mij zijn slechts zeer weinige kampongs bekend, die niet op eene hoogte, doch in de vlakke liggen. Waar men er eene aantreft, bevindt zich steeds eene versterkte kampong in de onmiddellijke nabijheid. Zoo is het dorp Liebano op den hoogsten berg van het stranddistrict, niet anders dan een vluchtheuvel, die alleen in oorlogstijden bewoond wordt. In tijden van rust bewaken haar slechts een paar slavinnen.

De dorpen der Tolage en der meer zuidelijk wonende stammen zijn veelal omringd door een breeden muur van levende bamboe. Wanneer de oorlog is uitgebroken, worden tusschen deze levende bamboe-stammen repen bamboe gevlochten, met de punten naar buiten stekende. Deze versterkingen zijn wel de hechtste en duurzaamste. De Topebato, Towingkẽmposo en Torano planten slechts eenen kring van kokospalmen om hun dorp op onderlinge afstanden, van $\pm$ 3 M. Van daar dan ook, dat de huizen dezer dorpen reeds op groote afstanden door de kale stammen der kokospalmen zijn te zien. Wil men hier eene versterking aanbrengen, dan dient men eene omheining van stukken hout te maken, en aangezien men daarvoor niet het hardste en duurzaamste

hout neemt, is zulk eene beschutting binnen het jaar onbruikbaar.

Wanneer men een Alfoersch dorp betreedt, verdwijnt al spoedig de bewondering, die men heeft gevoeld bij het beschouwen er van op eenigen afstand. De huizen hebben door verwaarloozing dikwijls een onoogelijk aanzien. De grond waarop ge loopt is òf harde rots òf modder, waarin de varkens liggen om te wroeten, zoekende naar eenig weg- of uitwerpsel, dat zij kunnen verslinden. Oude bamboekokers, die in den tijd hunner glorie als watervaten hebben dienst gedaan, kraken en splijten onder uwen voet. Ge denkt uwen voet veilig op een geel geworden woka-blad te kunnen zetten, en onmiddellijk siepelt het drassige water in uw schoen. In den drogen tijd (voor zoover men te Poso van eenen drogen tijd kan spreken) is de grond wel harder; maar vuil, innig vuil blijft het terrein van een Alfoersch dorp.

De erven der huizen, waaraan uw oog op Java, in de Minahassa en elders gewend is geraakt, mist men hier geheel. Schots en scheef staan de huizen door elkaar, tenzij men, gelijk ik boven reeds opmerkte, bepaald is tot eenen smallen bergrug. Wanneer men een zeer klein terrein tot woonplaats heeft uitgekozen, gebeurt het menigmaal, dat het eene dak het afloopende regenwater van het naastbijstaande huis opvangt.

Het aantal huizen varieert tusschen 2 en 8 à 10; en iedere woning worde gemiddeld geschat op 20 bewoners, groot en klein, zoodat het aantal zielen van een dorp varieert tusschen 40 en 200 zielen. De kasteelen, die de Dajak's op Borneo gewoon zijn te bouwen, kent de Poso-Alfoer niet. De redenen, waarom de dorpen zoo klein zijn, deelde ik vroeger reeds mede.

Iedere vereeniging van twee of meer huizen heet

lipoe, en draagt eenen naam; zelfs alleenstaande huizen *dodoha* (1), die hier en daar voorkomen, mogen zich dikwijls in eenen naam verheugen. Deze namen zijn in verreweg de meeste gevallen ontleend aan een riviertje, dat langs of dicht in de nabijheid van het dorp loopt. Zoo heet ook de plaats van ons verblijf alhier Tabonga of Tawongani naar een gelijknamig beekje. (2) Dan ook ontleent men de namen aan boomen, die veel in de nabijheid voorkomen: Kajoekoe (kokospalm), Taripa (mangga), Wojowatoe en Wojomakoeni (bamboesoorten), Takoele (blimbing; de Alfoersche naam voor de kampong Mapane). Andere namen ontleent men aan spelingen der natuur op het terrein van den aanleg: Watoe-nontjoe (steen van het rijstblok, omdat de berg, waarop dit dorp is gebouwd, veel heeft van het onderste gedeelte van een rijstblok, zooals men dit hier pleegt te gebruiken); Tamoengkoe (hoogland), Tamoengkoerede (laaghoogland), Boejoembajau (spelonkenberg). Weer andere namen berusten op verschijnselen, die plaats hebben gehad of nog voorkomen: Tamoengkoedena (het hoogland der rijstdiefjes, omdat eens op die plek eene groote schare van die vogeltjes den geheelen oogst vernielde); Pejokontontji (het opvliegen van den vogel, omdat bij het betrekken van dit dorpje juist een vogel opvloog); Wojo oemoni (de zingende bamboes, omdat zich vlak bij dit dorp tal van bamboe-stoelen bevinden, die bij eenen zachten wind een klagend, zangerig geluid van zich geven). Overigens zijn er tal

(1) De lieden, die in een op zichzelf staand huis wonen, hebben voor hunne isolatie steeds eene bepaalde reden. Meestal is de oorzaak, dat zoo iemand het niet meer kan vinden met zijne kamponggenooten, en geen invloed en energie genoeg bezit om een nieuw dorp te stichten. Van een is mij bekend, dat hij het lijk van een kind in huis bewaart, en daarom zijne woning steeds op eenen afstand van het dorp moet bouwen.

(2) Op de „Schetskaart” aangeduid door: † Zendelingswoning.

van namen, waarvan men niet meer weet, waarom juist die naam aan de kampong ten deel viel, zooals Panta (erfenis), Kawadi (ijzer- of koperdraad) enz. Ten slotte zijn er vele namen reeds zóó oud, dat men er de beteekenis niet meer van weet.

b. *Huisbouw.*

Wanneer de Alfoer zijn huis zal gaan bouwen, zorgt hij eerst, dat hij alle of althans de voornaamste materialen bijeen heeft. Het bijeenbrengen van het benoodigde hout eischt dikwijls veel moeite, want omdat men doorgaans om de kampong heen al het zware hout heeft weggekapt, teneinde op die velden tuinen aan te kunnen leggen, moet men veelal goed hout van verre afstanden aandragen. De soorten, die spoedig door den houtworm worden aangetast, zijn minder dienstig, en diensvolgens is het „kapali” (verboden) geworden ze te gebruiken. Van bewerking van het hout is niet de minste spraak; men maakt alleen gebruik van rondhouten, zooals de natuur die oplevert.

Heeft men het noodige hout bijeengebracht, en is de noodige rotan (1) uit het bosch gehaald en gespleten, dan begint men met bouwen. Gelijk alle onbeschaafde volken kennen ook de Posoërs geen van elkander afgescheiden onder- en bovenbouw, d. w. z. de hoofdpilaren, waarop het dak rust zijn even als de overige kortere zijpalen in den grond geplant. (2) Men heeft dus drie rijen palen, waarvan de middelste rij het hoogst is, waarop dan ook

(1) Voor den huisbouw gebruikt men liefst een dik soort rotan, *ngoa* genaamd, omdat men bij het splijten en afsnijden van die soort breedere repen verkrijgt.

(2) Waar dit namelijk mogelijk is. Meestal echter is graven niet doenlijk in den rotsigen grond der bergtoppen. Dan plaatst men de palen eenvoudig op den grond, terwijl dwarshouten meerdere stevigheid aan het onderstel moeten geven.

de nokbalk rust. De sparren loopen af naar de beide zijrijen. De vloerbalken van het huis (*tananda*) worden aan de overeind staande palen vastgebonden en verder door tal van daaronder geplaatste palen (*nono*) gestut. Deze palen, waarop de vloer rust zijn van $1\frac{1}{2}$ tot $3\frac{1}{2}$ M. lengte. Bij de stammen bewesten de Poso-rivier zijn zij gewoonlijk hooger, dan bij hen, die aan de overzijde wonen. Dit staat ongetwijfeld hiermede in verband, dat de eerstgenoemde stammen veel strijdlustiger zijn dan de laatsten. Een aanval op een huis begint gewoonlijk daarmede, dat de aanvallers met lansen door de latten van den vloer steken, om zodoende de bewoners te verwonden of te dooden. Hoe langer dus de palen zijn, hoe minder gevaar men hiervoor heeft.

Over de vloerbalken komen weder dwarsbalken (*woeloesi*) te liggen, op onderlingen afstand van ongeveer $\frac{1}{2}$ el. Daarover eindelijk legt men de vloerbedekking (*djoija*), die uit gespleten of geklopte bamboe of uit niboenglatten bestaat. Alleen de vloer van de "lobo", het raadhuys van de kampong bestaat uit dikke planken. Men kan nagaan, hoeveel inspanning het vervaardigen van zulk een' vloer heeft gekost, wanneer men weet, dat iedere plank een' boomstam vertegenwoordigt, welke met de bijl bewerkt wordt.

De wanden zijn meestal zeer laag, ongeveer $\frac{1}{2}$ M. Alleen in de huizen in de onmiddelijke nabijheid onzer vestiging is men ze hooger gaan maken; zelfs gebruikt men daar nu ook gevlochten bamboe (*sasak*, Menado *pitate*). Overigens bestaan die wanden uit dezelfde grondstof, als waarmede men het dak bedekt (bladeren van moeras- of sagopalm) of uit boomschors. Alleen bij rijstschuurtjes komt het wel eens voor, dat het dak onmiddelijk op den vloer rust.

Het dakgeraamte bestaat allereerst uit zware stukken hout, die aan den nokbalk zijn vastgebonden. Over deze

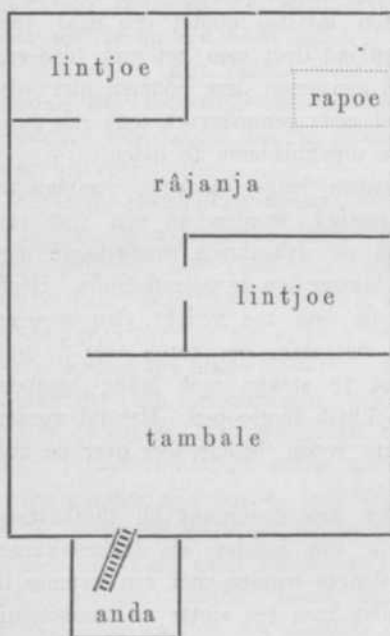
stukken liggen dwarshouten, waarop weder de daksparren zijn bevestigd. Hieraan wordt de batoe of dakbedekking vastgenaaid. Deze sparren zijn meestal bamboes, die bij het vereenigingspunt bij den nokbalk aan elkander zijn bevestigd door middel van pennen, die men door beide einden der zich ontmoetende sparren heeft geslagen. De dakbedekking bestaat uit „katoe” (*ata*), d. z. de om een stuk bamboe omgevouwen en vastgestoken bladeren van den sago- of den nipah (moeras) palm. Aan het strand gebruikt men veelal den laatste, omdat die daar veel voorkomt. In het bovenland doet men het met bladeren van den sagopalm, doch aangezien deze boomen niet veel voorkomen, is men wel eens genoodzaakt eene reis naar het strand te maken om nipahbladeren te halen.

De meer dan een vadem lange bamboes, waaraan de bladeren reeds zijn bevestigd, worden nu een voor een (van onder af aan) aan de daksparren vastgenaaid met rotan, de volgende wat hooger dan de voorafgaande. Heeft men het dak tot aan de nok toe gedekt, dan begeven enkelen zich boven op het dak, om katoe over de nok heen te buigen en vast te steken met lange bamboepennen, die onder den nokbalk doorloopen. Meestal worden nog tot meerdere sterkte repen boomschors over de nok heengelegd.

Eene enkele maal, en dan doorgaans bij tuinhuisen, maakt men ook gebruik van bamboe als dakbedekking. Stukken van eene armslengte worden met een kapmes in de lengte behakt, zoodat men ten slotte de bamboe uit kan rollen als een rol papier. Deze stukken worden bij wijze van pannen aan het dakgeraamte opgehangen. In Napoe gebruikt men algemeen deze dakbedekking. Zulk een gebruik van de bamboe is niet zoo doelmatig als de wijze, waarop men de bamboe op Java als dakbedekking

aanwendt. (In de lengte gespleten bamboes worden daar in twee lagen, eene met de holle en eene met de bolle zijde naar boven op het dakgeraamte bevestigd.)

Tot dusverre komt de huisbouw bij alle stammen overeen. Wat de verdere inrichting aangaat, merkt men twee bouwvormen op. De oostelijk wonende Tolage volgen hierin eene gansch andere wijze van inrichting dan de westelijk wonende Topebato.

Stel u eerst een huis voor van de eerste soort. Voor aan de woning (aan de breedtezijde) betreedt men een bordes $\pm 1\frac{1}{2}$ M. boven den grond, *anda* genaamd. Daar vindt men het rijstblok, voor den regen beschut door een uitbouwsel van het dak. Van dit bordes voert de trap (*edja*) u naar boven en komt ge in de voorgalerij (*tambale*), evenals bij de huizen der Europeanen in Indie meestal aan drie zijden open, en voorzien van een hekje

rondom. De voorgalerij is van het interieur (*râjanja*) afgescheiden door eenen wand van boomschors, waarin zich rechts of links, of soms ook aan beide zijden eene opening bevindt, waardoor men zich naar het inwendige begeeft.

Het is daar doorgaans niet zeer helder, aangezien het licht slechts komt door openingen in de wanden, die als vensters (*loda, toeke*) dienst doen. Door middel van boomschors of katoe zijn meestal een paar kamertjes (*lintjoe*) afgeschoten, één voor den heer des huizes en zijne vrouw, en een voor de ongehuwde slavinnen. (1) De ongehuwde mannen en kinderen slapen op de voorgalerij. Ook vindt men binnenshuis nog eene stookplaats (*rapoe*), met een droogrek er boven. De stookplaats bestaat uit een vierkant raam van hout, welks tusschenruimte is gevuld met aangestampte aarde. Hierop legt men het vuur aan. Waar meer dan één gezin in een huis wordt gevonden, vindt men ook wel eens twee stookplaatsen.

Het valt aanstonds in het oog, dat zulk eene huisinrichting er niet op is aangelegd om vele huisgezinnen in eene woning te doen samenleven. Trouwens de Tolage gaat er zeer spoedig toe over zichzelve eene woning te bouwen, wanneer hij gehuwd is, terwijl bij de westelijk en zuidelijk wonende stammen het bijeenwonen van vele huisgezinnen (*boko, baka*) als regel voorkomt. Hunne huizen zijn dan ook tot dat doel ingericht. Opvallend is, dat de huizen der Topebato en andere stammen de voorgalerij of *tambale* missen. Het huis is bij hen één afgesloten vierkant met lage wanden van katoe of boomschors, die aan stijltjes (*tindjandindi*) zijn vastgemaakt, hier en daar voorzien van eene opening als venster. Is men de trap opgestegen, zoo bevindt men zich in het huis en ziet voor zich eene breede gang. Aan weerszijden van deze gang zijn (met lage wanden) afgeschoten hokjes, onderling ge-

(1) Waar meerdere gezinnen in een huis samenwonen, wat bij den Tolagestem geen regel is, bouwt men meerdere kamertjes bij, die vaak worden gemaakt door middel van stukken foeja, die men overdag omslaat over het touw, waaraan zij hangen.

scheiden door eene stookplaats (*rapoe*). Ieder hokje wordt

	langka	
		lintjoe
	gang	rapoe
		lintjoe
	trap	rapoe
		
		lintjoe

bewoond door één gezin, twee gezinnen maken dus gebruik van éenen vuurhaard. Men vindt de huizen zóó met 4 tot 10 hokjes; meer dan tien zag ik in geen huis; het gewone aantal is zes. Aan den buitenwand heeft ieder hokje nog eene bergplaats voor brandhout, dat ook dikwijls bewaard wordt onder het huis, opgestapeld tusschen de palen. Aan het einde van bovengenoemde gang heeft

men eene verhevenheid gemaakt bij wijze van rustbank *langka* (deze mist men geheel bij de oostelijk wonende stammen). Dáár worden gasten, die men eeren moet of wil, ontvangen; zij slapen ook op die rustbank. De ongeschuwde mannen brengen den nacht in de gang door.

Bij alle stammen vindt men in de huizen een gedeelte van de dwarsliggende dakbalken met eenen vloer belegd, bij wijze van zoldering (*rakéani*). Deze vloer bestaat doorgaans uit geklopte bamboe of uit boomschors, daar hij bijna uitsluitend gebruikt wordt tot berging van rijst en miloe voor dagelijksch gebruik, welke artikelen licht door dien vloer zouden vallen, indien deze van latten ware

gemaakt. Een stuk hout met inkervingen voor den voet, voert naar deze bovenverdieping.

c. *Huisraad en wapenen.* (1)

Eene Alfoersche woning ziet er steeds vrij kaal en ledig uit, doordat het huisraad zoo weinig is, dat het in letterlijken zin door het gezin op den rug kan worden medegenomen, wanneer men naar eene andere plaats trekt. Van eene slaapstede merkt men niets, aangezien de vloer van het geheele huis daarvoor gebruikt wordt. Is de tijd tot slapen aangebroken, dan trekt men van een rek een opgerold matje, waarin een klein kussen, en weldra is het bed gespreid.

In de dorpen bij het strand of in de nabijheid van de Poso-rivier heeft men zich meestal muskietengordijnen (*klamboe*, in het Posoosch *kulamboe* of *goeba*) aangeschaft; de ondervinding heeft mij geleerd, dat een nacht in een der bedoelde dorpen doorgebracht zonder muskietenscherm eene ware beproeving is. Meestal zijn deze klamboe's niets meer dan een stuk foeja aan een touw opgehangen; bij meer beschaafden vindt men ze van katoen met eenen hemel. Overdag worden ze afgebonden of over het touw heengeslagen, zoodat ze niet hinderen bij het verkeer in huis.

Op bovengenoemd rek bevinden zich meestal ook de mandjes (*bingka*, *padja*), waarin het eten wordt opgediend, en waarover wij aanstonds meer zullen zeggen. In de meeste huizen kan men ook op dat rek eenige aarden kommen (*mangko*) aantreffen; ze zien er echter meestal zóó smerig uit, dat alle lust om er uit te drinken u vergaat, en ge een wokablad als drinknap prefereert.

Ten laatste vindt men er nog eene groote mand met

(1) De meeste van de hier te noemen voorwerpen, zijn te vinden in het ethnographisch museum in het Yachtelabgebouw te Rotterdam.

deksel, van rotan vervaardigd met twee beugels, die over het deksel aan elkaar vastgebonden kunnen worden. Deze manden, *boenge* genaamd, doen ons denken aan de Hollandsche hengel- of sluitmand; ze worden voornamelijk in Parigi gemaakt, en naar deze streken uitgevoerd. Daarin bewaart de Alfoer al zijnen rijkdom, bestaande in eenige stukken zeer inferieur katoen, eene nieuwe broek, een baadje en een paar rijksdaalders, en andere muntstukken. Zelden laat hij eenen vreemde eenen blik slaan op zijnen schat; als hij er iets uit noodig heeft, brengt hij de *boenge* eerst achteraf en dekt haar met zijn lichaam.

Een ander gedeelte van het huisraad bevindt zich op de *topo* of het rek boven den vuurhaard. In de eerste plaats 4 à 5 zwart berookte kookpotten. Deze potten (*koera*) zijn van inlandsch maaksel, bolvormig met eenen kleinen opstaanden rand om de opening. Ze worden uit een soort pijpaarde met de hand gevormd en daarna gebakken. De Torau (in het rijk van Todjo) besmeren hunne potten van buiten met boomhars, waardoor ze duurzamer worden, naar men beweert. Toch blijven zij zeer bros en breken bij den minsten stoot. De marktprijs dezer potten is van 30 tot 90 haantjesduiten (36 duiten = 10 cts.) Daar zij om den bollen bodem niet neergezet kunnen worden, gebruikt men er mandjes bij, die eenen breeden voet hebben, en in welks bovengedeelte de pot juist past. Deze mandjes heeten *okota*, oplichter, van *oko* oplichten (Mal. *angkat*).

De ingevoerde ijzeren rijstpotten worden nog weinig gebruikt, zeker wel van wege den hoogen prijs, dien de vreemde handelaars er voor vragen. Bovendien beweert de Alfoer, dat de rijst, in aarden potten gekookt, smakelijker is dan die, welke in ijzeren potten gekookt is.

Voorts behoort tot het kookgerei: een van gevlochten

bamboe of van de bladschede van den sagopalm vervaardigde waaier (*kamberoe*) om het vuur aan te wakkeren; een paar lepels (*iroe*) bestaande uit een stuk klapperdop, waaraan men een langen bamboesteel heeft gemaakt; eene tang (*soepi*) om de stukjes gloeiende houtskool te verschikken, en te bewaren voor den volgenden dag, of om miloe, die men roostert, om te draaien. Deze tang is gemaakt van het vierde of achtste part van een stuk bamboe. Dit stuk wordt in het midden dun gemaakt, zoodat men het kan ombuigen, en dit gedeelte als scharnier en tevens als veer werkt om de armen van elkaar te brengen.

Wederom een ander gedeelte van het huisraad hangt aan de stijlen van het huis. Zoo het drinkgereedschap: een dun geschrapte klapperdop (*tabo*) in een van fijne rotan gevlochten mandje. Dit is de beker van den Alfoer. Gebruikt hij hem, dan neemt hij den nap uit het mandje (dat *pangisa* heet), draait het mandje om en zet den dop in den voet van het mandje, zoodat hij niet kan omvallen. Anderen prefereeren te drinken uit de *dapo*, eene bamboegeleding, die gesloten wordt met een ander stuk bamboe, waarin tegenover elkaar twee gaatjes zijn gebrand. Wil iemand uit dit instrument drinken, dan houdt hij een der gaatjes boven den mond, en laat daardoor de sago weer uitvloeien, terwijl de lucht door het tweede gaatje binnentreedt.

Ook hangt de Alfoer, als hij thuis is, meestal zijn *watoetoe* aan eenen stijl op. De *watoetoe* is een katoenen zak, waarin hij niet alleen alle ingrediënten voor pinangkauwen bergt, doch ook zijne duiten, wortels en bladeren van planten, die bij gelegenheid tot medicijn gebruikt worden, een overcompleet handvat voor zwaard of kapmes, een scherp stukje ijzer om gaten te branden, een vuursteen en wat fijne kokosvezels om vuur te maken enz. De *watoetoe* vergezelt hem steeds als hij op reis is. Tabak,

sirih, gambir en kalk worden bewaard in afzonderlijke kleine mandjes met deksel (*doeli-doeli*), van tole-riet gevlochten. De pinang (areca) noten liggen verspreid in den zak. Komt een bezoeker, dien hij sirih-pinang aanbiedt, dan doet hij van ieder ingrediënt (behalve van de kalk), iets in een soort taschje, *kapipi* genaamd. Deze *kapipi* zijn meestal zeer fijn gevlochten van verschillend gekleurde reepjes van het silarblad (vooral die, welke in Saoesoe vervaardigd worden, zijn zeer gezocht). Deze taschjes hebben een dubbelen wand, dus drie afdeelingen, zoodat niet alle ingrediënten door elkaar behoeven te liggen. Sedert de handel met vreemdelingen zeer is toegenomen, zijn bij velen de *doeli-doeli* vervangen door kokertjes van tin, dezelfde die op Java meestal van koper zijn. Ook de *kapipi* heeft in vele streken plaats gemaakt voor de algemeen in Indië voorkomende sirihdoos met deksel (hier *salapa* geheeten), die van koper of van tin is vervaardigd.

Een andere vervanger van den sirihzak is de *pao-pao*, die van de Boegineezen is overgenomen. Deze *pao-pao* is een platte, van laken gemaakte, en doorgaans met gouddraad gemonteerde zak, die om het middel gebonden, vóór op den buik neervalt. Deze zak komt echter nog betrekkelijk weinig voor.

Nevens de *watoetoe* hangt een bamboekoker, waarin lijnstokken voor de vogelvangst, en waarop wij nader terugkomen, wanneer wij over de jacht spreken.

Het grovere huisraad vindt eene plaats op den vloer, in de hoeken of langs den wand. Daaronder noemen wij het eerst de bamboe watervaten. Men heeft lange vaten, die over den schouder worden gedragen. Deze hebben geen afzonderlijken naam, doch heeten: *wojomponomboe*, bamboes om water te halen. Andere zijn korter, en voor-

zien van eenen tak, die met den bamboe een scherpen hoek vormt; deze vaten heeten *kele*, en worden aan den schouder gehaakt, zoo, dat de bamboe op den rug hangt. Op den vloer vindt men ook het blok, waarop de vrouw des huizes de tabak kerft, wanneer de bladeren nog groen zijn; (1) de *pongkau* of kokosnootkrabber (rasp). Het is een stuk getand ijzer, bevestigd in een blok hout. De vrouw zit op dit blok en houdt eene halve kokosnoot in de handen, welker vleesch zij door middel van het getande ijzer er uitkrabt. In de derde plaats ziet men daar nog eenen ruwhouten standaard met een zwaar blok als voet en met twee armen. In iederen arm is een rond gat gemaakt, waarin de *silo* of harsfakkel wordt gestoken.

Hier en daar staan eenige manden verspreid. Daaronder vindt men de *baso*, eene lange ronde mand van de bladscheden van den sagopalm; de *woewoe* eene vierkante van rotan gevlochten mand. Beiden worden op den rug gedragen, (2) en dienen tot het vervoer van rijst, groenten, brandhout enz. uit de tuinen. Eene derde soort mand is de *karandji*, ook van rotan gevlochten, doch met breede mazen. Deze mand zoude men het best kunnen noemen: de provisiekamer van den Alfoer, want daarin bewaart hij eetwaren, die niet aan dadelijk bederf onderhevig zijn, als onrijpe pisang, komkommers, watermeloenen, gedroogde visch, gedroogd buffelvleesch, gerookt varkensvleesch enz. Om

(1) De tabaksbladeren worden dadelijk, nadat zij geplukt zijn, gekerfd met een mesje of bij gebrek daarvan met een stukje scherpe bamboe. Daarna worden zij op rekjes in de zon te droogen gelegd, en eenige malen met sagoweer besprenkeld (!), zoo men zegt om de tabak pittiger van smaak te maken.

(2) De Tolage dragen de *baso* en de *woewo* met den draagband onder de oksels (*mekojongkariki*). De Topebato leggen den draagband om het voorhoofd (*mekojombóo*).

te voorkomen, dat de honden, die steeds in grooten getale in huis rondzwerven, van de kostelijke, meestal kwalijk riekende victualia snoepen, hangt men de *karandji* aan eenen balk op.

Buitenshuis tegen de wanden heeft de Alfoer inrichtingen aangebracht om de kippen in de gelegenheid te stellen eieren te leggen, en die uit te broeden. Een stuk bamboe van een Meter lengte wordt tot op een derde in vele repen gespleten, welke repen of latten men uit elkaar brengt door een vlechtwerk van rotan. De punt beneden wordt opgevuld met gras en bamboebladeren. Men beweert dat de kip gaarne op bamboebladeren zit.

Op het beneden portaal of *anda*, vanwaar de trap in huis voert, vindt men, gelijk ik boven reeds opmerkte, het rijstblok (*nontjoe*). Dit komt in twee soorten voor: een overeindstaand blok, waarin één rond gat is gemaakt; of een liggend blok, waarin meerdere gaten, meestal drie, zijn gebeiteld. De rijstblokken, (*lêsoeng*) zooals men die op Java vindt, met een langwerpig gat, waarin eenigen tegelijk kunnen stampen, kent men alleen van de Parigiërs. Aan gezien de rijstblokken steeds op eenen voet staan, zijn de stampers (*jajoe*) ook niet zoo lang en zwaar als op Java.

Het rijststampen heet *mombadjoe*. Zijn de rijstkorrels voor het grootste gedeelte gepeld, dan wordt de rijst gewand, ten einde het kaf te verwijderen. De wan (*tapi, doekoe*) die hiervoor gebruikt wordt, is dezelfde als die in geheel Indië voorkomt. Vervolgens wordt de rijst voor de tweede maal gestampt (*ratoedja*). In tijden van schaarsheid stampen men ook miloeppen, ten einde die met de rijst samen te koken. Dit stampen der miloe heet men: *mon-doete* (act. van *roete*); het tweede stampen: *rarintjangi* (pass. van *rintjangi*).

Bij de beschrijving van den huisbouw zagen wij reeds,

dat de Alfoer zich eene bergplaats voor rijst en miloe (ook wel voor brandhout) in huis maakt door eene vliering of zoldering te maken, waarop hij een en ander bewaart. Behalve deze plaats, bouwt hij zich nog een of meer schuurtjes (*ala, lanta*), die voor de muizen beveiligd worden door horizontaal op de palen geplaatste houten borden. Zijn de palen van den stam van den wokapalm gemaakt, dan heeft men slechts een klein gedeelte glad te maken om de muizen er buiten te houden. In de *ala* bergt de Alfoer al zijne rijst, die daar ligt opgetascht voor het geheele jaar. Doch hij bewaart er ook al zijn huisraad, dat overcompleet is; daar vindt men potten, borden, kommen, mandjes, enz., die alleen te voorschijn worden gehaald bij offerfeesten, wanneer een groot aantal gasten meerder huisraad noodig maakt.

De dieren, die de Alfoer fokt (kippen, varkens, geiten en buffels), loopen allen vrij rond en worden niet in hokken opgesloten. Gaat de Alfoer naar zijnen tuin, dan laat hij zijne varkens en geiten in de kampong, die aldaar door een slavenkind worden onderhouden. Zijne kippen neemt hij mede naar den tuin, en laat ze daar vrij rondloopen. Alleen wanneer men pas heeft geplant, worden ze gedurende een dag of tien opgesloten om te beletten, dat ze de zaaipadi zouden oppikken. Wanneer de tuin ver van het dorp ligt (dikwijls op eenen afstand van twee uur), neemt hij ook zijne varkens mede, doch deze blijven buiten de omheining van den tuin.

Ten slotte nog een enkel woord over de wapenen, die de Alfoer gebruikt. Men kan ze allen vinden op een horizontaal rek in zijn huis. Zonder uitzondering vindt ge er eenige geweren, voor het grootste deel oude, verroeste vuursteengeweren, waarvan de meesten onbruikbaar zijn.

Dikwijls ook laat men eenen rondreizenden Bandjareeschen smid een vuursteengeweer omzetten in een geweer voor percussies. Wijze Alfoeren doen dit niet, want percussies zijn niet altijd te krijgen. Kruit heeft men doorgaans wel, daar Boegineesche handelaars dit komen verkoopen; doch bezit de Alfoer een busje, waarin 1 ons kruit, dan waant hij zich reeds onoverwinnelijk. Lood heeft hij niet, maar met steentjes en stukjes ijzer kan men ook schieten. Het geweer is echter geen gevaarlijk wapen in de hand van den Alfoer, want hij raakt zelden. Dit zal wel daaraan liggen, dat hij met beide oogen open mikt, en altijd schrikt, wanneer het schot afgaat. Een dorp wordt gedurende 20 dagen belegerd, elk oogenblik knallen de geweren, en ziet, dit beleg is voor éenen man den dood geweest, die zich te ver waagde, en niet door een stuk steen uit een geweer maar door eene speer werd geveld!

Naast zijne geweren hangt de Alfoer zijne patroentasch, een van rotan gevlochten netwerkje, waarin vezels van de kokosnoot (die als proppen dienst doen), een kokertje met steentjes en oud ijzer, en het traditioneele roode busje „first quality gunpowder.”

Naast het Europeesche geweer (*panagoentoe*) ligt het inlandsche schiettuig in den vorm van een blaasroer, met een dubbelen bamboekoker, waarin de pijltjes. Zulk een blaasroer bestaat uit een dunnen bamboe van eenen vadem lengte, waarvan men de geledingen heeft doorgestooten en met den binnenwand gelijk gemaakt. Aan het bovenende zijn twee vleugeltjes van ebbenhout aangebracht, die alleen ter versiering dienen, terwijl men aan het onderend een mondstuk van het zelfde hout heeft aangebracht. De pijltjes zijn van bamboe, waaraan een stukje vlier aan het benedeneind. De Alfoer brengt zulk een pijltje bij het mondstuk in het blaasroer, haalt eenige malen zwaar adem,

daarbij het bovenlichaam sterk achterovertrekkende, en blaast het pijltje dan met groote kracht door het instrument. Ervaren schutters blazen drie pijltjes tegelijk naar het doel.

Het blaasroer (*sopoe*) gebruikt de Poso-Alfoer echter niet in den oorlog; de N.W. van Poso wonende volken als Saoesoeërs, Parigiërs en Tominiërs maken er daarentegen wel gebruik van in den oorlog, waarschijnlijk omdat zij de vergiften kennen, die eene kleine wond, door een pijltje veroorzaakt, doodelijk maken. Ze zijn alleen te gebruiken in hinderlaag; in een oogwenk wordt de niets kwaads vermoedende vijand met eene menigte pijltjes beschoten, waartegen hij zich moeielijk kan beveiligen. De Poso-Alfoer gebruikt het blaasroer bijna uitsluitend in den tuin, om apen en vogels te schieten, daar het gebruik van een geweer in den tuin verboden (*kapali*) is.

De meest geduchte wapenen in de hand van den Alföer zijn het zwaard (*penai*) en de speer (*tawala*). Beide wapenen worden in de Meerstreek, waar veel ijzer voorkomt, gesmeed. Onder de zwaarden vindt men zeer fraai gebloemde exemplaren. Men verkrijgt dit door verschillende lagen ijzer (*pamor*) op elkaar te smeden. Men vindt ze niet langer dan van eene el, meestal korter. Het handvat wordt vervaardigd van buffelhoorn; het heeft verschillende vormen; de meest voorkomende en meest karakteristieke is de *nyoedjoe goranggo*, krokodillenkop. Zulk een gevest heeft nog het voordeel, dat de hand, die het vasthoudt, beschermd wordt door de geopende kaken van den gefingeerden krokodillenkop. De prijs van zulk een zwaard varieert tusschen 3 en 6 rijksdaalders.

Het ijzer van de lans (*tawala*) is meestal onbedekt. Gebruikt men er eene schede bij, dan heet zij *sörung* (Mal. *sarong*). De schacht is van ebbenhout, onderaan voorzien van eene scherpgepunte taats, waarmede men het

wapen in den grond kan steken. Ze hebben gewoonlijk eene lengte van ± 2 M. en zijn menigmaal versierd met lang bokkenhaar. De lans wordt minder gebruikt om te steken, dan wel om er mede te werpen, hetgeen de Alfoer met een vaste en juiste hand doet. Ongetwijfeld zou hij met dit wapen velen dooden, indien de tegenpartij niet voorzien ware van een schild, waarmede men even handig weet om te gaan als met de speer.

Het schild (*kanta*) is lang en smal, van het bekende type, dat onder de Dajak's en in de Molukken voorkomt. Het heeft het voorkomen als of twee smalle planken onder eenen scherpen hoek tot elkaar zijn gebracht, ofschoon het uit één stuk hout is gesneden. Het handvat bevindt zich van achter in het midden. De beide vlakken zijn van voren versierd met schelpjes en geitenhaar. Ook vlecht men schilden van denzelfden vorm van rotan. Indien de Alfoer met dit schild de slagen van het zwaard en de geworpen speer opving, zou het zeker niet lang hiertegen bestand zijn, daar het schild van licht en zacht hout gemaakt is, doch hij pareert de slagen met zijn schild; hij slaat het neerdalende zwaard en de geworpen speer van zich af. Eindelijk vindt men hier en daar nog de *baladoe* of dolk. Ik meen echter, dat dit wapen, evenmin als de Boegineesche kris, die ook gebruikt wordt, in Midden-Celebes inheemsch is.

Onder de To-oendae en andere ten Z.O. van het Meer wonende stammen, maakt men ook gebruik van wapenrustingen. Ze hebben den vorm van korte hemden, vervaardigd uit buffel- of hertenvel; soms ook zijn het kolders van stevige rotan gevlochten. Vooral iemand, die weet, dat men het speciaal op hem heeft gemunt, schaft zich zulk eene wapenrusting aan. (Ook Boniërs, Loewoeërs en de bewoners van Z.O. schiereiland van Celebes maken van dergelijke rustingen gebruik).

d. *De dagelijksche bezigheid van den Alfoer.*

Het is in den slapen tijd, d.i. voor den Alfoer de tijd, nadat de rijst uit de tuinen in de rijstschuren is overgebracht (October tot December), dus de tijd, dat de Alfoer zijn verblijf in het dorp houdt, wanneer hij zich althans niet in de bosschen gaat verstoppen om zich eenige prauwen te vervaardigen, of eene groote reis gaat maken naar Parigi, Sigi, Loewoe of Napoe. Gij hebt den nacht bij hem doorgebracht, maar de koude nachtlucht, de ongelijke niboengvloer, slechts bedekt met een dun matje, het gejammer en het gevecht van een paar honden en het geschreeuw van kleine kinderen hebben u niet rustig doen slapen. Met vreugde begroet ge het tweede hanengekraai; ge gaat overeind zitten en steekt eene sigaar aan om u wat te verwarmen. Ge kijkt over het lage muurtje naast u heen, en bij de eerste morgenschemering kunt ge het Alfoersche gezin in rust aanschouwen. De vrouw slaapt dicht bij de opgehangen wieg. Ze heeft deze dan alleen maar even naar beneden te trekken om het krijtende wicht te kunnen laven. Man en vrouw beiden slapen gewoonlijk op den rug met de armen boven het hoofd opgetrokken. De kinderen liggen hier en daar als neergevallen, verspreid.

Lang kunt ge u niet in dezen aanblik verlustigen, want de morgenschemering heeft ook den Alfoer gewekt. Menigmaal een gedeelte hunner zangen zingende, richt de man zich op, trekt de sarong, die hem gedurende den nacht tot deken heeft gediend over knieën en bovenlijf, en neemt een sirih-pinang pruimpje – almede om zich te verwarmen. In deze houding blijft hij eene poos droomerig rondkijken. De vrouw ziet of het vuur nog niet is uitgegaan, blaast het aan en verschikt een en ander op de rekken boven den haard.

Niet zoo gemakkelijk hebben het de slaven en slavinnen.

Van de eersten begeeft een zich dadelijk naar den palm-boom om den bamboe met sagoweer te halen. Daar de bewerkte boom doorgaans ver van het dorp verwijderd is, komt de man eerst tegen den eersten maaltijd terug. Een ander moet rotan gaan snijden in het bosch, of brandhout halen, of hij wordt met eene boodschap naar een ander gezonden. Ook worden de slaven dikwijls gelast met de honden te gaan jagen, wanneer de heer zelf er geen lust in heeft. De slavinnen gaan rijststampen, de varkens en kippen voederen, waterhalen in bamboevaten enz. Het is mij echter dikwijls voorgekomen, dat Alfoeren, zelfs hoofden, geene slavinnen hebben. Het spreekt van zelf, dat alsdan slaven, de huisvrouw zelve of hare dochters het werk der slavinnen doen.

Inmiddels is de heer wat bijgekomen. Als hij zich niet bij u neerzet, om wat met u te praten (en de Alfoer praat graag) neemt hij eenig zittend werk ter hand; hij vervaardigt eene vischfuik of eenig ander vlechtwerk, herstelt wat aan zijn huis of verricht eene of andere ceremonie om een zieke te herstellen, want in dit soort handelingen is de Alfoer zeer bedreven.

De vrouw heeft inmiddels het eten gekookt en om een uur of 9 is het huisgezin weer vereenigd om het eerste maal te gebruiken. Het eten wordt opgediend in eene van rotan gevlochten mand, waaraan men een' voet gevlochten heeft, *padja* genaamd. De geheele vorm doet mij denken aan de algemeen in Indië voorkomende „doelang”, een koperen bord met opstaanden rand, rustende op eenen eveneens van koper vervaardigten voet. Gelijk bekend is, worden deze doelangs bij de Maleische volken veel gebruikt tot het opdienen van eten. De Chineezzen voeren ze ook hier in tot eenen prijs van *f* 5,—. Is men dan ook te gast bij een der hoofden van de stranddistrikten, dan

wordt u veelal zulk een doelang voorgezet. De Alfoer is echter niet rijk genoeg om zich vele van deze koperen schalen of schotels aan te schaffen, en toch eenige voor-naamheid aan den dag willende leggen, behelpt hij zich met eene namaak van rotan. Toch is die namaak heel wat eleganter van vorm dan de doelang, en in haar soort fijner en netter tevens, daar de doelangs grof en onaf-gewerkt zijn. Hoe dieper men in het binnenland komt, hoe zeldzamer men de *padja* aantreft. Oorspronkelijk (en bij vele gezinnen is dit nog het geval) maakt men gebruik van keurige vierkante mandjes van bombariet (*Maranta arundinacea* L.) gevlochten en *bingka* genaamd.

In het mandje, waarin het eten wordt opgediend, ligt een pakje rijst in bladeren gewikkeld; voorts een klapper- of kalebasdop (geavanceerden gebruiken ook aarden kom-metjes) met groente als toespijs tot de rijst. Die toespijs heet *irangkadjoe*, wat „boombladeren” beteekent, omdat de meeste groenten bladeren van planten zijn. Van daar dan ook, dat vleesch of visch als toespijs genuttigd ook *irangkadjoe* heet (De Topebato zegt *inan*).

Vleesch eet de Alfoer zelden. Alleen wanneer men bij elkaar komt tot het verrichten van eenig tuinwerk, bij het oogstfeest en bij offers worden dieren geslacht. Maar bij die gelegenheden gaat men zich zóó aan vleesch te buiten, dat men er in letterlijken zin voor eenigen tijd genoeg van heeft. Ontvangt de Alfoer eenen gast, dien hij met eenige onderscheiding moet of wil ontvangen, dan wordt eene kip geslacht. Op het vuur gelegd, zijn weldra de veren er af gebrand; met een kapmes wordt het beest open en in stukken gehakt, en het ingewand met eenen vinger, die pas de tabakspruim in den mond heeft omgedraaid, er uitgepulkt. De stukjes kip worden bij het vuur geroosterd en met Spaansche peper en zout ingewreven.

Dit gerecht wordt op bladeren den gasten voorgezet, (vooral niet te veel, want wel vijftien monden moeten van die ééne kip eten!) en met eene geroosterde miloevrucht en sagoweer genuttigd. Dit heet men *mopantjoewa*, en het gaat steeds aan den eigenlijken maaltijd vooraf. Er zijn stammen of gedeelten van stammen, die dit *mopantjoewa* alleen in toepassing brengen bij familie- en offerfeesten, zoo als bijvoorbeeld de strand-Tolage; anderen daarentegen doen het steeds, ook al zijn er geene gasten; men vergenoegt zich dan alleen met een gebakken miloe en een nap sagoweer. De oorsprong van deze gewoonte ligt zeker daarin, dat men den eersten honger wil dooden, of m.a.w. opdat men minder rijst noodig heeft.

Bij den morgenmaaltijd maakt men doorgaans slechts een matig gebruik van sagoweer. Bij den tweeden maaltijd, die tusschen 5 en 6½ uur (1) valt, drinkt men meer; het dagwerk is dan toch achter den rug, en zoo'n kleine roes maakt hem geschikter tot snoeven. En veel praten is, gelijk ik reeds opmerkte, eene hoofdeigenschap van den Poso-alsoer. Bij het flinkerende licht van eene harsfakkel (2) heb ik menigen avond uren lang met de lieden gepraat. Doch wee, wanneer er een in het gezelschap is, die al te veel van het bedwelmende vocht heeft gebruikt. Zoo iemand is met geene macht tot zwijgen te brengen, en hij slaat door over de kleinste en nietigste zaken. Toch heb ik bepaalde dronkaards niet vaak onder hen aangetroffen. Het met velerlei ondeugden behepte Gorontalo telt er veel meer.

(1) De Topebato gebruiken het avondeten als de zon nog aan den hemel staat; de Oostelijk wonende stammen eerst bij de schemering.

(2) De harsfakkel wordt gemaakt van stukjes boomhars, damar, die in nipah- of sagobladeren worden gewikkeld en bijeengehouden door rotanbandjes.

De tijd voor het ter ruste gaan is niet te bepalen. Is de Alfoer moede, dan legt hij zich onmiddellijk na den maaltijd te slapen. Wordt er een gesprek gevoerd, dat hem interesseert, dan blijft hij tot na middernacht op. Evenals in alle dingen volgt de vrije Alfoer hierin zijn eigen lust.

e. *Kleeding en versierselen.*

Het uiterlijk van den Alfoer levert niet veel merkwaardigs op. Ik kan het type niet mooi vinden, waartoe ongetwijfeld ook bijdraagt de gewoonte van het sirihkauwen, en bovendien het feit, dat de helft der bevolking min of meer behept is met eene huidziekte (*cascado*), die den mensch een onoogelijk voorkomen geeft. De neus is breed als bij alle Indische volken; de oogen staan doorgaans helder, maar onverschillig. Wanneer hij een gesprek voert, dat hem belangstelling inboezemt, wordt hij wakker en beginnen zijne oogen te schitteren. Ook in zijne bewegingen is hij doorgaans kalm, deftig en langzaam; hij zal zich zelden haasten. Van verminkingen van het lichaam weet de Alfoer niet af. Enkele vrouwen bij de stammen onder welke ik arbeid, maken in de oorlel een gat (*boa*), dat zij gestadig vergrooten. Is het gat groot genoeg (*zôô* ongeveer, dat de duim er door kan) dan wordt het opengehouden door een daarin opgerold toleblad (*Mal. daun tikar*). Bij de Tonapoe, die buiten het gebied mijner werkzaamheid, is deze gewoonte algemeen. Eene andere eveneens in den geheelen Archipel voorkomende mutilatie is die van het tandvijlen, waarop wij evenwel later terugkomen.

De kleeding der mannen is de schaamgordel (*bouga*), een lange smalle reep foeja of katoen, die om het middel wordt gedragen, na eens tusschen de beenen te zijn doorgehaald. Vooral bij de Alfoeren, die in de stranddistrikten wonen, is de schaamgordel langzamerhand vervangen door de korte Boegineesche broek. Te Palos weet men deze

broeken en de straks te noemen baadjes keurig te vervaardigen van laken of fluweel met goud- en zilverdraad gestikt. Zulk een stel vertegenwoordigt eene waarde van f 25,— maar voor den Alfoer is het veel meer waard. Menigmaal koopt hij zulk een pak voor eenen slaaf. De Alfoer is enorm gehecht aan de voorvaderlijke dracht van den schaamgordel, zoodat velen in het dagelijksche leven deze lap dragen en alleen bij het ontvangen van gasten de broek gebruiken. Bij offerfeesten in de lobo ziet men zelden eene broek. Onze lange broek valt nog niet in den smaak. Dit komt grootendeels door de vrees voor spot van de zijde der vreemdelingen (meestal Boegineezen), die zelven dikwijls lange broeken dragen. Ook is men bang, dat zulk eene nieuwe gewoonte de heeren te Loewoe, Sigi, Parigi of Todjo zal vertoornen.

Ook in een baadje gevoelt de Alfoer zich niet thuis. Hij draagt er daarom zelden een. Dikwijls komt hij zulk een kleedingstuk vragen, maar dan is het na enkele dagen ook aan een ander verkocht. Meestal echter bezitten de hoofden en aanzienlijken een van laken of fluweel vervaardigd baadje, dat zij bewaren voor bijzondere gelegenheden; bij het bezoeken van andere hoofden, eene vergadering of een offerfeest ziet men hen er mede aankomen, maar het is blijkbaar eene verlichting voor hen, wanneer de gelegenheid zich aanbiedt het uit te trekken.

Een ander onmisbaar kleedingstuk van den Alfoer is de sarong (*hoemoe*) die hij steeds bij zich en over den schouder gehangen draagt. Is hij op het pad, dan wikkelt hij zijnen sirih-pinangzak (*watoetoe*), rijst en alles, wat hij verder nog wil medenemen in zijn sarong, en bevestigt die zoodanig, dat de last op den rug valt. Zit hij thuis en heeft hij het koud, dan trekt hij de sarong over het bovenlijf. En 's nachts strekt hem die sarong tot deken.

Dit kleedingstuk ziet men zelden meer van foeja, doch steeds van katoen; trouwens dit laat zich uit den aard van het gebruik best verklaren. Alleen die, welke de vrouwen gebruiken, zijn nog van foeja en worden in huis bewaard.

Het hoofdhaar, dat bij beide geslachten lang gedragen wordt, is bij de mannen op het achterhoofd samengevouwen en wordt vastgehouden door den hoofddoek (*sigā*). Het aanleggen van den hoofddoek is niet zoo kunstig als bij de Javanen: een vierkante lap wordt eens opgevouwen tot eenen driehoek. Het midden van den basis van dezen driehoek legt men tegen het achterhoofd, zoodat de top-punt op het voorhoofd valt. De beide einden van den basis worden nu over het hoofd samengebonden, zoodanig, dat aan beide zijden van het hoofd twee horens ontstaan. Den hoofddoek op deze wijze dragen noemt men *mobantjiloe*. Aan de wijze van dragen van den hoofddoek kan men aanstonds een Alfoer van eenen Parigiër, Todjoër of Loewoeër herkennen.

Hiermede is de algemeene kleederdracht van den Alfoer voltooid. Velen gebruiken nog eene muts van apen- of antilopenvel van binnen door een rotan-stel stevig gemaakt. Ook op de achterdeelen hangt men dikwijls een apen-, buidelrat- of antilopenvel (*ape* of *ampe*), waarop men komt te zitten. Soms is het ook een gewoon matje, waarvan men tot hetzelfde doel gebruik maakt.

De Alfoersche vrouw ziet er in hare kleeding heel wat beschaafder uit dan de man. Zonder uitzondering dragen allen eene sarong (*topi*), die tot aan den enkel afhangt. De Tonapoe-vrouwen halen de sarong nog een eind naar boven door een band, waarmee zij om het lichaam bevestigd is, zoodat het het voorkomen heeft, alsof zij twee rokken aan hebben, waarvan de bovenste korter is dan de onderste.

Het bovenlijf is besloten in een zeer nauwsluitend baadjie

(*lemba*), dat over het hoofd moet worden aangetrokken bij wijze van onze borstrokken. Vooral om het middel sluiten deze baadjes zeer eng, want het wordt tot de schoonheden van eene vrouw gerekend, wanneer zij een smal middel heeft. Om dit te bevorderen, laten zij zich een band van roode en gele rotan (*ale*) om het middel vlechten, welke band zeer nauw wordt aangehaald, zoodat het vleesch van boven en van onderen uitpuilt. Alleen bij zwangerschap wordt deze band losgesneden, doch na de bevalling wordt weer een nieuwen aangelegd. De Parigische vrouwen leggen den buikband voor goed af, wanneer zij trouwen. In huis draagt de Alfoersche vrouw haar baadje zonder uitzondering; alleen als zij een zuigend kind heeft, is zij geëxuseerd. In den tuin of op den weg aan den arbeid zijnde, doet zij het uit en bindt de sarong over de borst samen of legt het baadje tegen de borst met de mouwen over de schouders geslagen.

Ook de vrouwen dragen eenen hoofddoek (*tali*), en door dit gebruik zijn zij aanstonds te onderkennen van Moham-madaansche vrouwen, die het hoofd onbedekt laten. De hoofddoek van de vrouw wordt eerst tot een breeden band samengevouwen en vervolgens om vóór- en achterhoofd vastgebonden.

Onder de inheemsche versierselen, waarmede de Alfoer zich opschikt, behooren de arm- en enkelringen. De eersten worden door mannen en vrouwen gedragen, de enkelringen door vrouwen en kleine jongens. Onder de armringen noem ik in de eerste plaats de *jokoe*, eenen ring, die uit eene schelp wordt gebikt. Door middel van een puntig stukje ijzer, waaraan een steel is bevestigd, bikt men de schelp zoolang af, tot de buitenrand gefatsoeneerd is, vervolgens hakt men er een gat in. Sommigen ook maken dat gat door middel van eene boor, bestaande uit

eenen overeindstaanden bamboe, waarin men een puntig ijzer heeft bevestigd. Deze bamboe wordt beurtelings naar links en naar rechts gedraaid door eenen strijkstok, welks koord eens om het midden van den overeindstaanden bamboe is geslagen. De *jokoe* is in de lengte rond of hoekig. In het laatste geval heeft men hem nog versierd met kringetjes, die met eene naald ingegroefd, en daarna zwart gemaakt worden. Deze ringen vertegenwoordigen eene waarde van f 2,50. Het aan- en uittrekken dezer ringen moet doorgaans met geweld geschieden. Dikwijls ook zijn ze niet meer van den pols te verwijderen. Ringen den kinderen aangedaan, moeten later wel eens worden stukgeslagen om knelling te voorkomen.

Een anderen armring, *toga*, snijdt men uit buffelhoorn. Daar deze ringen aan eenen kant open zijn, leveren zij geen bezwaar op bij het gebruik.

Zooals gezegd is, worden armringen, zoowel door mannen als door vrouwen gedragen. De *jokoe* is voor de vrouw steeds fijner en smaller. Koperen ringen, die volgens het zeggen van Tomori worden ingevoerd, (1) worden alleen door vrouwen gedragen. Hetzelfde is ook het geval met de koperen enkelringen of *langke*. Alleen vrouwen van den adel kunnen en mogen ze dragen. Aan ieder been, boven den enkel heeft men drie zware koperen ringen bevestigd, waarvan de onderste de grootste, de bovenste de kleinste is. Zulk een ring bestaat uit twee helften, die met pen en gat in elkaar sluiten, en vervolgens met een dwarsboutje worden vastgestoken. In het begin veroorzaakt het gebruik van deze ringen veel pijn en last aan het meisje of de jonge vrouw, doch spoedig is zij er

(1) De Tonapoe smeden ze zelve uit doelangs (koperen borden), voornamelijk van Java aangevoerd.

aan gewend. Een stel van zes enkelringen vertegenwoordigt de waarde van eenen buffel.

Sommige mannen versieren zich nog met een klokje (*bangkoela*), dat zij om het middel dragen, zoodat het onder het loopen tegen de beenen slingert en daardoor voortdurend klingelt. Deze gewoonte bestaat voornamelijk onder de Tonapoe. Sommigen beweren, dat dit geklingel moet dienen om de lieden van eenen troep bij elkaar te houden, wanneer men op marsch is. Ik geloof echter dat men het meer doet om de aandacht op zich te vestigen.

Sedert de Alfoer bekend is geworden met kralen, wordt ook dit artikel veel aangewend tot versiering. Alleen onder de Tonapoe versieren ook de mannen er zich mede, onder de andere stammen alleen vrouwen en kinderen. Ook geldstukken hangt men zich dikwijls om den hals, doch als ik mij niet vergis, geschiedt dit ook dikwijls in het denkbeeld, dat men daardoor rijk zal worden.

f. *Karakter.*

Hebben wij gezien hoe het uiterlijk van den Alfoer is, thans willen wij trachten ook eenen blik te slaan in zijn innerlijk. Bij het opnemen en beoordeelen van zijne karaktertrekken moet men vooral in aanmerking nemen, dat de Alfoer zich een vrij man gevoelt. Zeker, hij erkent „heeren” als de radja's van Loewoe, Sigi, Todjo en Parigi, maar och, met hen heeft hij niet veel te maken. De geboden en verboden van deze „heeren” zijn over het geheel weinige, en hebben dan nog meestal betrekking op het eindigen of voortzetten van eenen oorlog, op het bewonen van eene bepaalde landstreek, enz., zaken, die hunne persoonlijke vrijheid niet raken. Hoofden, die de praatjes van vreemdelingen kennen, beweren, dat het Gouvernement beslag legt op hunne persoonlijke vrijheid, dat zij zullen „mogadji,”

waaronder de Alfoer verstaat, dat hij zal gelast worden voor het Gouvernement te werken.

Het gevoel vrij te zijn in doen en laten, beheerscht den vrijen Alfoer (in tegenstelling met den slaaf) geheel. Wil hij slapen, hij doet het; wil hij werken, hij doet het. Hij heeft nog nooit geleerd zich te beheerschen (wanneer hij althans niet door vrees van het een of ander wordt teruggehouden), en schikt zich daarom niet naar bepaalde regels. Dezelfde vrijheid staat hij ook toe aan de innerlijke bewegingen zijns harten. Is hij goed gemutst, dan zal hij u vriendelijk ontvangen; is hij het niet, dan kijkt hij u den trap af. Is hij er toe gestemd, dan staat hij zijn kind alles toe, wat het begeert, lacht om alles wat het doet, doch in het tegenovergestelde geval kan hij datzelfde kind een duchtig pak slaag geven om eene kleinigheid. Wij zien hieruit dus, dat de Alfoer *zonder beginsel* handelt, een euvel, waaraan de meeste volken in den Indischen Archipel mank gaan. Ongetwijfeld heeft ook de opvoeding, die hij als kind gehad heeft, invloed op zijn innerlijk. Gewoon in alles te worden toegegeven, heeft hij niet geleerd zijn karakter te vormen, doch slechts op te volgen, wat hem in het hoofd komt, zonder daarbij maar even te bedenken of hetgeen hij doet goed of kwaad is, van welks onderscheid hij trouwens weinig begrip heeft.

Over het geheel genomen is de Alfoer *goed*: doet men hem geen kwaad, hij zal het ook den ander niet doen, tenzij dan, dat een der „heeren” hem gelast een ander te dooden. (1). Toch zijn er enkele karaktertrekken, die meer op den voorgrond treden, andere, die vastheid ge-

(1) Eens met het opperhoofd der Topebato in diens huis sprekende, zeide deze mij naar aanleiding van een gesprek: „als u gesneld werd, zou ik uwen dood wreken; maar als de radja van Sigi mij gelastte u te dooden, zou ik het wel moeten doen.”

kregen hebben door de adat, welke karaktertrekken wij hier nader willen beschouwen.

Een karaktertrek, die den reiziger het eerst in het oog springt, is de *gastvrijheid* der Alfoeren. Het sterkst komt deze toch uit bij de talrijke offerfeesten. Uitnoodigingen worden dan naar alle kanten naar verwante kampongs gezonden, en ieder, die komen wil, mag komen. De reiziger neemt dan ook geen voedsel mede op den weg, doch weet, dat hij, in eene kampong aangekomen er om vragende, het ook krijgt. Vooral, wanneer men ergens niet geheel vreemd is, wordt men met open armen ontvangen. Wil het geval, dat ge juist op het etensuur een bezoek bij iemand brengt, aanstonds wordt ge uitgenoodigd mede te eten; in ieder geval wordt u een' nap sagoweer aangeboden. Aangaande ons Europeanen moet men in aanmerking nemen, dat eene vreemde verschijning vrees aanjaagt, waardoor men niet aanstonds geneigd is ons een en ander aan te bieden. Doch vergezelt u het hoofd van een of ander dorp, dan is ook deze moeielijkheid verdwenen. In het begin van mijne werkzaamheid alhier heb ik het gehad, dat ik zelfs bij mij bevriende gezinnen niet de minste gastvrijheid genoot, dat men mij zelfs nooit wat sagoweer aanbood. Later bemerkte ik, dat men van de meening uitging, dat ik het thuis beter gewoon zijnde, hun voedsel en hun' drank versmaadde.

Die gastvrijheid bewijst de Alfoer echter niet uit beginsel; hij wil op zijne beurt ook gastvrijheid genieten, en de adat schrijft de gastvrijheid voor; door het weigeren van gastvrijheid heeft men het recht den huisheer te beboeten.

Eerlijk is de Alfoer eveneens in hooge mate, wanneer men onder eerlijkheid alleen verstaat, dat hij zich niet toeëigent, wat eens anderen is. Laat ge iets in een Alfoersch huis liggen, ge kunt er zeker van zijn het terug

te bekomen. Een sterk voorbeeld hiervan heb ik gehad met een fraai zakmes, dat de begeerlijkheid bij alle Alfoeren had opgewekt. Bij een bezoek in eene kampong, liet ik het liggen. Thuiskomende miste ik het mes, doch dacht, dat het op zee uit mijnen zak was gegleden. Eene week daarna bezocht ik wederom dat dorp, en het eerste, waarmede het hoofd van de plaats mij tegemoet trad, was mijn verloren gewaand zakmes. Na het teruggeeven te hebben, vroeg hij of hij het mocht hebben.

Vragen doet de Alfoer om alles, zelfs om de dwaaste dingen, die hij niet weet te gebruiken. Wel een bewijs dus, dat de begeerlijkheid in zijn hart schuilt. Om welke reden dan neemt hij het begeerde niet? Omdat hij vast gelooft, dat hij in dat geval door krokodillen zal worden opgegeten, of dat hem eenig ander ongeluk zal overkomen. En deze vrees zit er zóó in, dat, wanneer de Alfoer iets op den weg vindt, waarvan hij den eigenaar niet weet, hij het voorloopig deponeert, ja ook wel stil op de plaats, waar hij het heeft gevonden, laat liggen.

In deze vrees ook, die den Alfoer terughoudt van stelen, welke vrees wij bij vele heidensche volken vinden (o.m. ook bij de oude Alfoeren in de Minahassa), hebben wij de verklaring te zoeken van een verschijnsel, dat men meermalen gebruikt als wapen tegen de invoering van het Christendom. Men beweert namelijk, dat in landen, waar het Christendom is ingevoerd, zooals in de Minahassa, het aantal diefstallen schrikbarend is toegenomen. Volkomen waar. Wanneer het Christendom door een volk en bloc wordt aangenomen, dan kan het niet anders, of er worden ook minder goede elementen in de gemeente opgenomen, welke elementen gaarne hunne vrees voor onheilen ten gevolge van stelen, verliezen, doch daardoor nog niet doordrongen zijn van het beginsel, dat stelen kwaad is;

menschen dus, die wel het negatieve, doch niet het positieve van het Christendom wenschen aan te nemen. Wat weerhoudt dezulken nog om te stelen? Dit geldt dan ook niet alleen van stelen, maar ook van andere ondeugden in gechristianiseerde landen, welke ondeugden in het heidensche tijdperk niet zoo op den voorgrond traden. Wij zullen nog gelegenheid hebben te zien, dat de Alfoer veel goeds doet, omdat in het tegenovergestelde geval de rijst niet gedijscht enz. enz. Wanneer die vrees nu wordt weggenomen, omdat hij gehoord heeft, dat alles van den zegen van God afhangt, dan zullen er ook zijn, die wel die vrees verliezen, maar ook om Gods zegen niet veel geven. De Alfoer handelt niet naar beginsel, en het tegenovergestelde is er niet op eenmaal in te brengen, terwijl er steeds vele individuen zullen worden gevonden, die zich met de zaak niet wenschen in te laten. (1)

Eén heidensche stam is er, die op den algemeenen regel eene uitzondering maakt, en dat zijn de Tonapoe, die als dieven berucht zijn.

Steelt de Alfoer niet, hij *liegt* sterk; hij is in het algemeen onwaar. Vooral komt deze karaktertrek uit bij het behandelen van pĕrĕkara's, geschillen. Woont men eene vergadering over eene „pĕrĕkara” bij, dan kan men vernemen hoe zeer de mededeelingen omtrent het gebeurde uiteenloopen. De waarheid is dan ook niet te weten te komen dan van derden, die geen belang bij de zaak hebben, doch altijd eerst, wanneer het geschil reeds is uitgemaakt,

(1) Van daar ook dat het Mohammedanisme een volk zoo uitermate verlaagt, omdat het wel de vrees, die den heiden weerhoudt kwaad te doen, wegneemt, maar geen krachtig beginsel daar tegenover stelt zooals het Christendom doet. Wij spreken hier dan ook niet van Loewoeërs, Sigiërs, Parigiërs, Todjoërs, enz., die den Islam hebben aangenomen en wel degelijk stelen.

daar men vreest door de mededeeling er in te zullen worden betrokken. Maar ook in het dagelijksche leven spelt hij u met het gewoonste gezicht iets op de mouw, al naardat het hem voordeelijker voorkomt. Tot zelfs in zijne godsdienstige gedachten ontziet hij zich niet een leugen te gebruiken. Ik herinner hier aan de gewoonte om aan den oever der rivier tot zekere booze geesten (*imboe*) te zeggen: „ik ga heden nog niet stroomafwaarts”, ten einde hen te misleiden, terwijl men toch gaat. Bekend ook is, dat men de goden menigmaal om den tuin denkt te leiden door bijv. bij zeker tuinfeest het gekraai van eenen haan na te bootsen, opdat de god denke, dat er een nieuwe dag is aan-gebroken enz.

Het onware van zijn karakter openbaart zich ook in den lust om te vergrooten of te verkleinen, niet alleen van zijne eigen daden – die zijn natuurlijk steeds goed – maar van alles, wat hem voorkomt, ten einde de verbazing of verwondering van zijne hoorders gaande te maken.

De Alfoer heeft een *gezelligen* aard. Hij vereenigt zich gaarne met een ander tot een praatje, want praten kan hij goed. Ieder bezoeker wordt beschouwd als [de bringer van eene nieuwstijding, welke tijding dan, hoe onbeduidend ook met veel smakelijkheid wordt besproken. En toch, hoe gaarne de Alfoer ook praat, is hij zeer achterhoudend, waar het zaken betreft, die hem ook maar eenigszins in ongelegenheid kunnen brengen. De Tolage is dit echter meer dan de Topebato, bij welken laatsten stam het veel gemakkelijker valt om het vertrouwen te winnen, dan bij den eersten.

De voornaamste reden, waarom de Alfoer zich zelden of nooit verspreekt, en iets openbaar maakt, dat hij achter had willen houden, is dat hij zich nooit driftig maakt. Hij kan wel in vuur geraken over eene of andere zaak,

zoodat hij rad en met krachtige stem spreekt, maar het is mij gebleken, dat hij zich dan nog steeds in zijne woorden weet te beheerschen en zich niet vergeet. Alles gaat hem even kalm af: hij overhaast zich nooit. Een Alfoer agiteert u nooit. Hij komt en zet zich heel kalm neer, strikt zijn zwaard los, ontdoet zich van zijn' sarong, waarin hij een en ander heeft gewikkeld, gebruikt dan eerst nog een pruimpje, en doet eindelijk een paar onverschillige vragen. Langs eenen grooten omweg komt hij eindelijk tot het doel van zijn bezoek. Nooit overhaast in zijn spreken, haast hij zich ook nooit in zijn werk. De huisarbeid zou met wat driftiger handen spoediger afgedaan zijn, maar de Alfoer denkt: komt het heden niet klaar, morgen is er weer een dag. Deze langzaamheid, die dikwijls in laksheid overgaat, is ook oorzaak, dat hij menigmaal eene overeenkomst niet nakomt. Evenwel onder de hoofden zijn gunstige uitzonderingen op dezen regel.

Het *gevoel van recht en billijkheid*, die op de adat zijn gegrond, is sterk bij hem ontwikkeld. Wanneer de Alfoer meent in zijn recht te zijn, of denkt, dat hij onbillijk behandelt wordt, dan zal niets hem bewegen toe te geven, al moest hij er door in oorlog komen. Voor zichzelf is hij dan zeker de overwinnende partij te zijn, daar hij vast overtuigd is, dat degene, die ongelijk heeft niet door de goden geholpen wordt. Toch zullen zij het niet spoedig tot eenen oorlog laten komen, maar rekken en plooiën tot de zaak in orde is. Wij zagen vroeger reeds, dat daartoe menigmaal invloedrijke hoofden te hulp worden geroepen.

Dit gevoel van recht kan den Alfoer zoover brengen, dat hij hardvochtig wordt. Wanneer geene vrees er hem toe dringt, zal hij zelden iemand, die buiten zijne familie staat, belangeloos helpen, al is die hulp nog zoo noodig,

tenzij dan, dat hij betaald wordt. Die mensch heeft immers geen recht aanspraak te maken op zijne hulp, en daarom helpt hij niet. Van een hooger recht, dat de eene mensch heeft op den ander, heeft de Alfoer geen begrip.

In verband met dit gevoel van recht staat ook hunne gereedheid tot vergelden. Biedt ge iemand een geschenk aan, onmiddelijk zal hij vragen, wat ge er voor in de plaats wilt hebben. Men zou verkeerd doen dit met dankbaarheid te bestempelen. Hoe vaak komt het niet voor, dat men zich op eenen bewezen dienst met kracht moet beroepen, om eenen kleinen wederdienst te erlangen. Men moet dus eerst bewijzen, dat men recht heeft op hulp. Maar na dien eenen wederdienst rekent de Alfoer ook zijne schuld voor afgedaan. De innerlijke waarde van eenen bewezen dienst weet hij niet te schatten.

Voorts heeft de vrije Alfoer eenen trek gemeen met vele volken van den Archipel: hij is *beleefd*, zegt gaarne iets, wat u behaagt, zonder er nu juist iets van te meenen. Toch heeft hij nog niet geleerd te kruipen; hij zwijgt, waar hij geen antwoord durft geven.

Het is bij den inlander steeds moeielijk te beoordeelen, in hoeverre zijn *gevoel* is ontwikkeld. Dat de Poso-Alfoer ook gevoel heeft, mag men a priori vaststellen, omdat hij mensch is. Hij kent het verlangen naar bloedverwanten; hij is verheugd iemand te ontmoeten, dien hij in lang niet heeft gezien; hij is terneergedrukt bij den dood van ouder of kind. Maar in de meeste gevallen zal hij zijn gevoel onderdrukken, omdat het niet behoorlijk is, dit te veel te toonen in gebaren of woorden. Zijne blijdschap over een wederzien zal hij openbaren in een lachje, en in het slachten van eene kip voor den maaltijd; zijne droefheid over den dood van zijn kind, in een stil en zwijgend nederzitten.

(*Vervolg later*).

Verklaring der Fotografien.

I. *Een Poso-Alfoer.* De man is geheel gekleed als wilde hij ten oorlog gaan, alleen het schild mist hij, en dit is reeds aanstonds een waarborg, dat hij vredelievender gezind is. Op het hoofd heeft hij de songko boti, eene muts van apenvel, voorzien van twee koperen of blikken hoornen, bij welks samenvoeging drie rosetten van schelpen zijn aangebracht om zichzelf een gewichtiger voorkomen te geven. De in het voorgaande vermelde slaapsarong of *koemoe* is om zijn' hals geslagen. Op deze wijze wordt dat kleedingstuk weinig gedragen, meestal rust het over een' schouder en hangt aan de andere zijde af, of het is (als men loopt) op de borst vastgeknoopt, terwijl hij er zijne sirih-pinang en andere zaken mede op den rug draagt. Over den rechterschouder en onder den linkerarm door heeft hij zijne voorbehoedmiddelen (*pakoeli*) hangen. De bergplaats voor deze pakoeli is een lange, smalle zak van katoen. Hierin worden steentjes, wortels, boomtakjes, stukjes boomschors en ook zilvergeld gestoken. Heeft men een vak van pl.m. $\frac{1}{2}$ span daarmede gevuld, dan schuift men er een paar ringetjes uit zeeschelp gebikt op, zooals bij ons de ouderwetsche beurzen worden gesloten (die ringetjes zijn op de plaat duidelijk te zien). Drie of vier van die vakken worden op dezelfde wijze gevuld en dan om het lichaam gehangen. Nu is hij beveiligd voor krokodillen en ongelukken, ja sommigen hebben „pakoeli” bij zich, die hen onkwetsbaar maken. Voor de feestelijke gelegenheid dat hij gefotografeerd zou worden, heeft onze Alföer een broekje aangedaan. Gewoonlijk liep deze zelfde man slechts met eenen schaamgordel. Aan de linkerheup draagt hij zijn zwaard (*penai*); wat zich daarvan op de plaat wit laat aanzien is bladtin, dat op schede en gevest is geplakt. Eindelijk voltooit de speer (*tawala*) zijne uitrusting.

Een Poso-Alfoer in oorlogsgewaad.

Een Poso'sche Foeja-klopster

Wat het gelaat van dezen man betreft, zoo dient nog opgemerkt, dat de zwarte puntjes bij den rechter neusvleugel, onder het rechter oog en bij het linker oor, en de witte puntjes op het voorhoofd en bij het rechter oor, bij het origineel niet voorkomen. De vlekken om de lippen zijn echter natuur, te weten gesprongen opperhuid wegens het sirih en tabakpruimen.

II. *De Foejaklopster*. De plaat stelt voor een eenvoudig hutje, ruw opgeslagen op circa 1 M. hooge palen; de dakbedekking bestaat uit bladeren van den silarpalm. De hut heeft geene wanden, men ziet dus op den achtergrond in de vrije natuur uit. De man, die men op de plaat ziet, is de kabosenja van Saiwose, een zeer goed vriend van ons. Hij heeft voor deze gebeurtenis een baadje aangedaan, wat gewoonlijk door de mannen niet wordt gedragen. De vrouw is eene slavin; zij zit met de beenen onder het lichaam geslagen (wordt men moe in deze houding, dan steekt men de beenen rechtuit onder de plank waarop men klopt). Toevalligerwijs heeft de vrouw den hoofdband (*tali*), dien de vrouwen allen dragen, niet om. De *ike* of het hamertje houdt zij in beide handen om meer kracht te zetten, en om de slagen juist te doen aankomen. Vóór haar ligt eene circa 6 cM. dikke plank (*pandodo* of *totuca*), waarop de boomschors geklopt wordt. Deze plank rust aan beide einden op een driezijdig blok, dat men duidelijk afgebeeld ziet aan de linkerkant van de klopster. Achter haar op de vloer ligt nog eene plank, wachtende op hare eigenares. Rechts van de klopster ligt eenigszins schuin een bamboewatervat (*kele*), waaruit zij haren dorst lescht, en eene klapperdop, die tusschen hare knieën op den vloer staat, dient om met dat water de foeja voortdurend nat te houden, daar deze anders zou splijten. Om den ijver wat aan te wakkeren, neemt zij nu en dan een sirih-pinangpruimpje, waartoe de benodigdheden zich bevinden in een mandje (*doeli-doeli*), dat eene plaats vond bij des kabosenja's knie. Richten wij het oog op de kunstvoortbrengselen, die in de hut zijn opgehangen, dan zien wij links bovenaan een lapje boomschors, waarvan

de buitenste harde schors is weggesneden, doch die overigens nog niet de minste bewerking heeft ondergaan. Links beneden en rechts boven hangen twee keurig beschilderde hoofddoeken, tot gave of ten verkoop gereed. Een Pososch baadje van foeja hangt in het midden en rechts daar beneden eene grove, eveneens van foeja vervaardigde sarong (de strepen er op zijn door het retoucheeren ontstaan). Ten overvloede breng ik in herinnering, dat deze stukken alleen voor de gelegenheid van het fotografeeren in de hut zijn opgehangen. De Alfoersche stelt hare kunstproducten zoo niet ten toon. (Zie verder „De foejabereiding in Poso”. Mededeelingen 1894, blz. 200 e.v.)

ALB. C. KRUIJT.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Een en ander aangaande het geestelijk en maatschap- pelijk leven van den Poso-Alfoer,

door ALB. C. KRUIJT.

(*Vervolg*). (1)

g. *Huwelijk*.

Het verkeer tusschen de beide geslachten in het Pososche is zeer ongedwongen. Jongelieden en meisjes schertsen met elkander naar hartelust, doch openlijke betooningen van wederzijdsche genegenheid komen niet voor; deze zouden den jongeling of het meisje blootstellen aan bespotting. Op zijn hoogst zal het meisje den jongeling eene pruim tabak doen toekomen, maar toch steeds door middel van anderen. De jongeling is daarin vrijer, en biedt menigmaal het meisje zijner keuze iets aan: hij zal dit echter steeds heimelijk doen.

Ofschoon de omgang tusschen beide seksen vóór het huwelijk niet zoo vrij en ongebonden is, als bij de Batak's, Dajak's en vele andere stammen van den Indischen Archipel, kan men toch met zekerheid zeggen, dat die verhouding menigmaal niet is naar onze begrippen van zedelijkheid. Men heeft toch het woord *mobónggosi*, waarmede men te kennen geeft, dat een jongeling in het geheim,

(1) Zie: pag. 121-160.

's nachts, terwijl de overigen slapen, een bezoek aflegt bij een meisje. Hij moet echter maken, dat hij vóór het aanbreken van den dag het huis heeft verlaten. In hoeverre de ouders van het meisje of haar heer (wanneer zij eene slavin is) dit oogluikend tolereeren, is mij nog niet duidelijk gebleken. Eene dergelijke handeling als met pasgenoemd *mobónggosi* wordt weergegeven, wordt gekwalificeerd met *wongo* „ondeugend,” (1) en dat men zeer weinig over zulke zaken hoort spreken, en ook uit het feit, dat ik waarnam, dat eenige kabosenja's, in wier dorpen zoo iets was voorgevallen, zeer toornig waren over het gebeurde, mag men besluiten, dat het *mobónggosi* althans geen regel is bij de Posoërs, en dat men zich, wanneer het voorkomt, er voor schaamt. Dat de jongeling, wanneer hij bij zijne nachtelijke bezoeken ontdekt wordt, zwaar beboet wordt (te zwaarder als dit vrije verkeer gevolgen heeft voor het meisje) behoeft nog geen bewijs te zijn, dat de algemeene meening tegen dergelijke handelingen is. Wij weten toch van sommige volken, o. m. de Batak's, die van dit beboeten eene bron van inkomsten maken, door hunne dochters in de gelegenheid te stellen tot zulk een vrij verkeer, ten einde daarna den minnaar te kunnen beboeten.

Regel is, dat een jongeling een meisje uit denzelfden stam huwt (dus niet zooals dr. Riedel zegt „uitsluitend buiten den stam”), ofschoon huwelijken van lieden uit verschillende stammen onderling ook veel voorkomen. De hoofdrede hiervan is zeker, dat, gelijk wij nader zullen zien, de man bij zijne vrouw inwoont, en vele jongelingen geen lust hebben om zoover van hunne eigen familie weg te gaan.

(1) Zeer waarschijnlijk is *mobónggosi* van *wongo* afgeleid. Bezoekt een jongeling een meisje des nachts, dan wordt de verhouding, die tusschen deze beide jongelieden bestaat, uitgedrukt met het woord *mogojali*.

Een huwelijk tusschen volle neef en nicht wordt niet gaarne toegestaan, doch is niet verboden. Verboden is een huwelijk tusschen neef of nicht met tante of oom. Heeft zulk een huwelijk door den drang der omstandigheden wel eens plaats, dan wordt het zondige van zulk eene verbindtenis weggenomen door het offeren van eenen buffel. Dit offeren geschiedt steeds in de wildernis aan een stroomend water, want dit moet de zonde wegvoeren te zamen met het offer. Het wegvoeren geschiedt met eene kleine prauw, waarin kop en ingewanden van den buffel worden gelegd. Het eigenaardige van dit offer is, dat niemand der deelnemers iets van het vleesch naar huis mag medenemen, wat bij andere offers wel geoorloofd is. Alles moet op de plek, waar het offer gebracht wordt, worden opgegeten.

Behalve de kennis, die gemaakt wordt in het dagelijksche leven en bij reizen, zijn de beste gelegenheden om elkaar te leeren kennen de groote doodenoffers als *tengke* en *gawe*. Ook bij plant- en oogstfeesten heeft de jongeling gelegenheid zijn oog te laten gaan over eene rij van jonge dames, maar op deze feesten komen meestal alleen stamgenooten uit den omtrek, terwijl bij de groote doodenoffers lieden uit verschillende stammen bij elkaar komen, en eenige dagen achtereen bij elkaar blijven. En hoe geschikt zijn de nachtelijke dansen (*kajori* en *raego*) voor den jongeling om met het meisje een geheimen blik te wisselen, of om haar een of ander klein geschenk in de hand te moffelen.

Waar en hoe de jongeling of man de kennis van het meisje ook hebbe gemaakt, heeft hij zijne keus bepaald, dan geeft hij hiervan kennis aan zijne ouders. Deze gaan op echt inlandsche wijze niet rechtstreeks op het doel af met het huwelijksaanzoek voor hunnen zoon. De vader gaat met een of twee vrienden niet dadelijk naar den vader

van het meisje, maar begeeft zich naar diens broeder of oom, of eenig ander familielid. Zij hebben wat sirih, pinang, gambir, kalk en tabak, een paar stukjes katoen en een sirihdoos medegebracht. Dit deponeren zij bij pas genoemd familielid van het meisje onder mededeeling van het feit, dat de jongeling i Anoe genaamd, dingt naar de hand van het meisje, dat i Anoe heet. De boodschappers keeren dan naar huis terug en de broer of oom van den vader van het meisje belegt een familieraad, natuurlijk nadat aan deze en gene en in de eerste plaats aan de ouders van het meisje het aanzoek bereids is medegedeeld. Op die familievergadering wordt het huwelijksaanzoek besproken. Verklaren de ouders van het meisje den bedoelden jongeling wel tot schoonzoon te willen hebben, en brengt geen der familieleden bezwaar in tegen dit voorgenomen huwelijk, dan wordt het bovengenoemde geschenk van den vader des jongelings geaccepteerd; van dit geschenk behoudt de vader van het meisje het katoen en de sirihdoos, terwijl het overigen door de gezamenlijke leden van de vergadering wordt genoten. Bij dergelijke vergaderingen zijn meestal meer vrouwen dan mannen, en de eersten voeren dan den hoogsten toon. Meestal heeft de moeder van het meisje eene beslissende stem, wanneer de gemoederen het over het al of niet aannemen van het gedane voorstel oneens zijn. Naar het oordeel van het meisje over den man, die naar hare hand dingt, wordt niet gevraagd, en heeft de familieraad het voorstel aangenomen en het geschenk geaccepteerd, dan is daarmede beslist, dat het huwelijk zal doorgaan.

Zooals ik het hierboven beschreef, heeft het aanzoek plaats bij den deftigen stam der Tolage. Bij de Topebato, Towingkẽmposo en Torano gaat het gemeenlijk eenvoudiger toe. Bij deze stammen gaat doorgaans de moeder van den

jongeling met de moeder van het door haren zoon uitverkoren meisje spreken, zonder veel omslag. Dit is wel weer een bewijs, zooals ook bij de Tolage bleek, dat het eigenlijk de moeder van het meisje is, die beslist of het huwelijk zal doorgaan of niet. Na ontvangen mededeeling brengt de moeder van het meisje de zaak verder op dergelijke wijze als ik van de Tolage beschreef. Overigens wordt ook bij hen niet gevraagd naar de meening van het meisje, wanneer ouders en familie het huwelijk hebben toegestemd.

Eerst na de beslissing van den familieraad wordt het meisje in kennis gesteld met het aanzoek, dat naar hare hand is gedaan; doch het spreekt van zelf, dat zij meestal reeds van te voren weet, wat er gaande is. Zij mag hare ingenomenheid met het aanzoek niet toonen, en al mag zij den jongeling, die om hare hand kwam, lijden, toch moet zij doen, alsof zij niet is ingenomen met hem. Maar een slimme Alfoer dacht, dat hij heel wat menschenkennis bezat, toen hij tot mij zeide: „Ik kan wel zien hoe een meisje over een huwelijksaanzoek denkt: wordt het haar medegedeeld en zwijgt ze, of zegt ze lachende den jongeling niet te willen, dan is het duidelijk, dat zij zin heeft in dat huwelijk; maar wordt ze werkelijk boos, dan wil ze niet.” Maar of ze wil of niet, het huwelijk zal doorgaan, wanneer ouders en familie gunstig hebben beslist.

Wordt een huwelijksvoorstel door ouders en familieleden van het meisje verworpen, en heeft het meisje den jongeling, die om hare hand kwam lief, zoodat zij hem en niemand anders wenscht te huwen, dan is er voor haar slechts één middel om tot haar doel te geraken, namelijk „hare ouders en familie weg te werpen” (*ndatadji inenja pai papanja pai wda-n-djainja*). Dit is: zij volgt haren man naar zijne woonplaats, of als zij in hetzelfde

dorp wonen, vluchten zij naar eene andere plaats. Hierdoor verbreekt zij den band, die haar aan ouders en familie bindt, en wordt opgenomen in de familie van den man. (1) (Zooals wij straks zullen zien, wordt de man door het huwelijk volgens den adat ingelijfd bij de familie van de vrouw, matriarchaat). Eigenlijk zou zulk een ongehoorzaam meisje moeten worden gedood, maar hiertoe zijn Pososche ouders gelukkig niet in staat. Later wordt dan zulk eene zaak door de wederzijdsche families in der minne geschikt en de dochter wordt weer in genade door hare ouders aangenomen, wanneer haar man een buffel geeft boven den bruidschat. Dit noemt men *ralangkari* (de gegeven buffel is de *langkari*.)

De tijd, waarin huwelijksaanzoeken gedaan en huwelijken gesloten worden, is die welke valt tusschen den laatsten oogst (October) en het openen der nieuwe tuinen (Februari). Dit laat zich ook begrijpen, want zoolang de jongeling nog niet gehuwd is, bewerkt hij den tuin zijner ouders, bij wie hij dus ook in de kost is. Zoodra is hij niet gehuwd, of hij moet zijn eigen tuin aanleggen ten einde in het onderhoud van zich zelve en zijne vrouw te kunnen voorzien. Trouwde hij dus, terwijl de rijstvelden reeds bewerkt waren, dan zou hij na den oogst slechts een klein deel rijst van het veld zijns vaders, dat hij bewerkt heeft, krijgen, niet voldoende om zich zelve en

(1) Het verwerpen van een huwelijksaanzoek komt weinig voor. Over het geheel is de Alfoer bang iemand, wie dan ook, te beleedigen. Mij zijn tot nu toe slechts twee gevallen bekend, waarbij de vrouw hare familie verliet om haren man te volgen. Toch zal het wel meer voorkomen, dat een huwelijksaanzoek niet geaccepteerd wordt, en waarbij het meisje den man wenscht, zonder dat daarvan nog het gevolg is, dat het meisje hare familie zal verlaten om den man te volgen; want de gehechtheid der Alfoeren aan hunne moeder is zeer groot, wat in het vervolg van dit opstel nog meer zal uitkomen.

zijne vrouw tot den volgenden oogst te onderhouden. Boven- dien is de pas genoemde tijd, de tijd der groote offerfeesten, en heeft een jongeling eenmaal zijne zinnen gezet op een meisje, dan wacht hij er niet lang mede om hare hand te vragen.

Is de beslissing ten gunste van des jongelings aanzoek uitgevallen, dan draalt men ook niet lang met het bepalen van den dag, waarop het huwelijk zal worden voltrokken. Wij zagen reeds uit het opstel over den landbouw der Posoërs, dat de Alfoeren ook goede en kwade dagen kennen; de laatsten heeten *oemapo* (1); op deze dagen mag men niet in het rijstveld werken. Maar ook voor andere groote gebeurtenissen, het sluiten van een huwelijk bijvoorbeeld, moet men de *oemapo* of kwade dagen vermijden. Alleen op *soewa*, den laatsten dag van de maanmaand, die ook *oemapo* is voor den tuinarbeid, mogen huwelijken gesloten worden, zonder dat men bang behoeft te zijn voor kwade gevolgen in de toekomst.

Prof. G. A. Wilken verdeelt de volken van den Indischen Archipel met betrekking tot het huwelijk in twee groote rubrieken. Tot de eerste behooren die volken, bij welke het huwelijk niet gepaard gaat met de minste plechtigheid; tot de tweede zij, die het huwelijk met eenige, zij het nog zoo primitieve ceremonie sluiten (2). Nu heeft dr. J. G. F. Riedel in een stukje over de Alfoeren van Centraal-Celebes medegedeeld (3): „Onder een oorverdoovende

(1) Zie: „Mededeelingen” 1895, bladz. 139-142.

(2) Prof. G. A. Wilken. Plechtigheden en gebruiken bij verlovings en huwelijken enz. Bijdragen T. L. en V. van Ned.-Indië 1889, bladz. 381.

(3) Dr. Riedel. De Topantuasu (?) of oorspronkelijke volksstammen van Centraal-Celebes. Bijdragen T. L. en V. van Ned.-Indië 1886, bladz. 90. Alleen hier wijs ik speciaal op eene onjuistheid in het stukje van den Heer Riedel, daar het hier een voornaam punt geldt. Op andere onjuistheden wijs ik niet afzonderlijk, daar die vanzelf weerlegd worden.

muziek van trommen en gongs (gongs hebben de Alfoeren niet) plaatst men de jongelieden naast elkander hurkende op een mat, en terwijl de man zijn rechterbeen op het linkerbeen der vrouw legt, kauwen zij te zamen sirih-pinang." Door deze mededeeling had Prof. Wilken recht om naar hunne wijze van huwelijkssluiting, de Alfoeren van Midden-Celebes te rekenen tot de tweede bovengenoemde categorie. Uit het vervolg zal echter blijken, dat niet de minste ceremonie plaats heeft tusschen bruid en bruidegom. Ook in Parigi bestaat de door dr. Riedel medegedeelde gewoonte niet. (Uit de Parigische namen voor zaken en voorwerpen in het opstel van den Heer Riedel opgegeven, blijkt, dat de schrijver bij Parigiërs de stof voor het opstel heeft verzameld, en niet bij Alfoeren van Centraal-Celebes.)

Wanneer een meisje door hare familie aan eenen jongeling is afgestaan, wordt de dag bepaald, waarop de bruidegom bij zijne bruid gebracht zal worden. Tal van bloedverwanten, vrienden en kennissen verzamelen zich in het huis van den bruidegom. Een zevental van hen gaan vooruit met op bijzondere wijze in bladeren toe bereide rijst, *wonogoë* genaamd. Aan het huis van de bruid gekomen, worden zij boven aan de trap opgewacht door vier vrienden of bloedverwanten van de bruid, die ieder een brandende fakkel in de hand houden, en de *wonogoë* in ontvangst nemen. De fakkels worden niet uitgebluscht, al eer de bruidegom en zijn geheele geleide boven is. (1)

(1) Harsfakkels worden als symbolisch teeken meer gebruikt. Zoo ook bij een lobofoest na terugkeer van eenen sneltocht. Dit offerfeest, *mompaleleka* geheeten, en dat veel overeenkomst vertoont met het vroeger beschreven *mantjojo*, wordt gegeven ten behoeve der gevallen makkers. Bij deze gelegenheid ontsteekt men ook een fakkel, die goed verzorgd wordt, opdat zij gedurende het aanroepen van den god *anitoe* niet uitga. Want ging zij uit, dan ware dit een onseilbaar teeken, dat er bij eenen volgenden tocht meerdere makkers zouden vallen. Ook de fakkels bij het huwelijk zijn niet anders dan een teeken van geluk en voorspoed voor de jonggehuwden.

Dit geleide voert ook met zich een varken, eene geit of een buffel, welk dier straks geslacht, en door de verzamelde lieden gegeten zal worden. Anderen dragen den sirih-pinangzak, het zwaard en de speer van den bruidegom. Een en ander wordt bij aankomst in het huis van de bruid opgehangen in het afgeschoten gedeelte van het huis, dat voor de jonggehuwden bestemd is. Weer anderen dragen den geheelen bruidschat of een gedeelte er van. Intusschen zit de bruid met een heel zuur gezicht binnen in huis bij hare moeder, terwijl de bruidegom onder de gasten zit op de voorgalerij (bij Tolage) of in den breeden gang (bij Topebato). De bruid bemoeit zich met niets, zelfs de sirih-pinang, die den gasten na den maaltijd wordt aangeboden, wordt door andere vrouwen gereed gemaakt.

De beteekenis van dezen maaltijd is dat de man wordt opgenomen in de familie van de vrouw. Prof. Wilken toonde uitvoerig aan, hoe bij schier alle volken van den Indischen Archipel door eenen maaltijd de gedachte van gemeenschap wordt uitgedrukt. (1) Niet anders is het in het Pososche. De Alfoer haast zich zijnen bezoeker sirih-pinang voor te zetten, daarmede te kennen gevende, dat hij dien bezoeker als vriend ontvangt. Van iemand met wien men op slechten voet leeft, heet het vaak: „bareë koepodjo mompangkonisi sia”, d.i. ik wil hem niet te eten geven. Wordt er een groot misdrijf, als bijv. overspel berecht, dan moet de schuldige eerst eenen buffel geven aan de kabosenja's, die de zaak zullen uitmaken. Die buffel wordt dan onmiddellijk geslacht en door de vergaderden en den schuldige gezamenlijk gegeten, waarmede men te kennen geeft, dat de schuldige

(1) Dr. G. A. Wilken o.c. pag. 388-393.

voorloopig in genade is aangenomen, en niet gedood zal worden voor zijn misdrijf. Eerst na dezen maaltijd worden de beraadslagingen voortgezet om te bepalen, hoeveel boete de schuldige zal hebben te betalen. Zoo ook wordt een vrede steeds bevestigd door eenen maaltijd van de strijdende partijen onderling, bij welke gelegenheid een' buffel, liefst een witten, wordt geslacht. Met het houden van eenen maaltijd door de familiën van bruid en bruidegom onderling, geeft men dus te kennen, dat deze beide familiën vrienden zijn.

Vóór en gedurende den maaltijd wordt over den bruidschat gesproken. Deze is bij de stammen onderling zeer verschillend. Hij bestaat uit een aantal *wia* of stuks: één buffel is één *wia*, één varken is één *wia*, een bordje is één *wia*, een nietig stukje katoen is één *wia*. Een bruidschat voor eenen kabosenja bestaat bij de Tolage uit 40–100 *wia*, bij de Topebato en andere zuidelijk wonende stammen zelden meer dan 27 *wia*. Voor slaven bedraagt het aantal *wia* minder dan de genoemde getallen. Bij de Tolage moet de bruidschat bestaan uit een tiental plus vier, dus 14, 24, 34; boven de veertig een tiental plus zeven, dus: 47, 57 enz. Bij den bruidschat moeten steeds een paar stukken van waarde zijn, meestal een buffel of een varken. Een koperen bord (*doela*, Mal. *doelang*) is er steeds bij. Dit bord heet de *peelaja* „het voorwerp, waarop geladen wordt”, want hierop stapelt men alle stukjes katoen enz., die deel uitmaken van den bruidschat. Ook moeten zich steeds bij den bruidschat bevinden: een zwaard, een hakmes, eene speer, eene bijl en een wiedijzer. Behalve het zwaard, dat goed in orde moet zijn, mogen de genoemde voorwerpen versleten (*ronto*) zijn. Dit gebruik doelt ongetwijfeld op de verplichting, die de man op zich neemt, om voor zijne vrouw te

zorgen, en haar te beschermen. Overigens bestaat de bruidschat meestal uit: 1 vadem rood katoen, dito zwart katoen, dito geel katoen, kleine lapjes belatjoe katoen, aarden borden en kommetjes, eindjes koperdraad van eene span lengte enz.

De vraag is nu: wie dien bruidschat opbrengt? De bruidegom zelf doet er betrekkelijk weinig aan; het geëischte aantal *wia* wordt bijeengebracht door de familie en vrienden van den man, ieder draagt daartoe een gedeelte bij. Ook bij verderaf wonende bloedverwanten en vrienden gaat men rond om bijdragen te vragen voor den bruidschat; dit heet *mogoелеle*. Eigenaardig is, dat ook de dooden worden gerekend tot den bruidschat bij te dragen. Deze bijdrage bestaat steeds uit eenen schaamgordel (*booegea*) en eene sarong (*topi*). Wanneer er kinderen van een' afgestorven broer of zuster zijn, geven deze dit aandeel der afgestorvenen. De oudste van de familie der vrouw neemt den bruidschat in ontvangst en verdeelt die onder de familieleden. Natuurlijk dat de ouders der vrouw het grootste aandeel krijgen.

Meestal brengt men, wanneer de jongeling naar het huis van zijne bruid geleid wordt, slechts een gedeelte van den bruidschat. Het overige wordt langzamerhand bijeengebracht. Is de bruidschat nog niet voldaan wanneer de vrouw haar eerste kind krijgt, dan maakt men er haast mede, want eerst na afdoening van den bruidschat worden de kinderen eigendom van den vader. Wanneer men naar het doel van den bruidschat (*oli-m-porongo*) vraagt, is het vaste antwoord: „*mompeporaja mata ana*,” d. i. om de oogen der kinderen te bezielen, namelijk niet beschaamd te maken. Want is de bruidschat niet afgedaan, dan hebben de kinderen geen vader, hen zelfs te leenen (om een poosje bij den vader door te brengen) wordt niet toegestaan” (*ana-ng-kodi barée mepapa, sako ndasabo be*

nawai.) De kinderen zijn dus in dat geval geheel het eigendom van de moeder.

Waar bij andere stammen het afdoen van den bruidschat zonder eenig vertoon plaats heeft, doet de Tolage het weer met eenen optocht. Aan het bestemde huis gekomen, steekt de leider van den optocht, meestal een oom of broer van den jongen man zijne speer in den grond bij den voet van de trap, dit noemt men *pamboenoe edja*, d. i. „het bewerpen (met eene speer) van de trap.” Is hij de trap opgeklommen, dan legt hij zijn zwaard daar neer; dit heet *pontampongo wombo* „het portaal sirih pinang doen kauwen.” Wat mag de beteekenis zijn van dit gebruik, dat door de Topebato tot de „grappen” der Tolage wordt gerekend? Het meest waarschijnlijk is, dat wij hier te denken hebben aan een overblijfsel uit den tijd toen het meisje bij het huwelijk nog geschaakt werd. Het werpen met de speer zou dan wijzen op het gewelddadig binnendringen in het huis van het meisje; het neerleggen van het zwaard op het portaal en den naam daarvan wijzen op eene verzoening en minnelijke schikking.

Bij denzelfden stam der Tolage bestaat ook de gewoonte, dat de bruidschat van slaven teruggegeven wordt; wanneer de vrouw eenen zoon krijgt. De bruidschat is dan ten behoeve van dien zoon, wanneer deze huwt.

Uit een en ander omtrent den bruidschat blijkt duidelijk, dat het den lieden hier nog niet te doen is om daarmede veel voordeel te behalen, doch alleen om ook hierin den adat te volgen.

Doch keeren wij thans terug tot het feesthuis. Gelijk ik reeds zeide, zit de bruid bij hare moeder, terwijl de bruidegom het maal gebruikt met alle aanwezige mannen. Dit maal wordt gehouden in den namiddag en na afloop daarvan keeren de meeste gasten naar hunne woningen

terug; sommigen ook brengen den nacht door in het feesthuis, wanneer hunne woning te ver af is gelegen. Met het geleiden van den jongeling naar de woning zijner geliefde, wordt dit paar beschouwd als gehuwd, en beginnende met den nacht, volgende op den gemeenschappelijken maaltijd, is het dien beiden lieden geoorloofd met elkaar om te gaan als echtelieden. Evenwel, in vele gevallen wil de vrouw in de eerste dagen niets van den man weten. Iedere liefkozing wordt beantwoord met krabben en slaan. Zoo herinner ik mij eenen man, die de duidelijke sporen van de nagels zijner vrouw in zijn gelaat medevoerde, en eerst na ruim drie maanden had de vrouw zich met hem verzoend. In zulk eene periode komen moeder, tantes, nichten en al wat vrouwelijk is in de familie te pas om de jonge vrouw te overreden zich in haar lot te schikken en zich met haren man te verzoenen, terwijl de man zelf daartoe het zijne bijdraagt door het geven van kleine geschenken.

Heeft de vrouw een bepaalden afkeer van den man, die haar is opgedrongen, dan staan haar twee wegen open om van hem af te komen: de kortste is om naar eene andere plaats te vluchten en bescherming te zoeken bij een of ander familielid aldaar. Het huwelijk wordt dan als ontbonden gerekend, en de familie van de vrouw moet alsdan niet alleen den bruidschat teruggeven, doch daarenboven nog eene boete betalen van twee buffels. Ziet de vrouw tegen dit radikale middel om haar huwelijk te ontbinden op, dan rest haar nog één middel: zij kan haar man door slaan en krabben zoolang van zich afhouden tot het den man verveelt, en hij zelf door te scheiden een einde maakt aan zijn huwelijk. Ook in dit geval volgt teruggave van den bruidschat en het betalen van een of twee buffels. Zoo woont in onze nabijheid een

man van ongeveer 40 jaar oud, die één oog mist, van de pokken geschonden, en wiens lichaam geheel bedekt is met eene huidziekte (cascado). Deze huwde vóór ruim tien maanden met een meisje van hoogstens 15 jaar, en ofschoon hij haar bij zijn huwelijk boven den gewonen bruidschat nog eene slavin en een' buffel gaf "om zich jong te maken," zooals het heet, wil zij nu nog niets van hem weten, zoodat het wel op scheiden zal uitloopen. Zulke dingen komt men doorgaans te weten door den spot, dien men met zulk een ongelukkig minnaar drijft.

Verstaan de echtgenooten elkaar, wat in den regel na korter of langer tijd plaats heeft, dan brengt de jonge vrouw na eenigen tijd een bezoek aan hare schoonmoeder. Bij het beklimmen der trap geeft hare schoonmoeder haar een koperen bord (doelang). Ook wanneer de jonge vrouw voor het eerst bij hare schoonmoeder komt om haar te helpen bij het rijstplanten, ontvangt zij eenen vadem katoen.

Gelijk ik reeds zeide, woont de man in bij de vrouw, zoodat hij, uit eenen anderen stam of uit een ander dorp zijnde, zijn eigen stam of dorp verlaten moet. Na den dood van de ouders der vrouw gebeurt het wel, dat de man zijne vrouw en kinderen medeneemt naar zijne eigen woonplaats, wanneer hij daar ook niet reeds eene echtgenoot heeft.

Volgens getuigenis van enkele oude Alfoeren huwde een man in den ouden tijd nooit meer dan ééne vrouw. Wat hiervan ook zijn moge, zooveel is zeker, dat tegenwoordig velen uit den adelstand (kabosenja) meer dan eene vrouw hebben. Dit noemt men *mokaradoewa* "eene tweede (vrouw) hebben," maar men gebruikt dit woord ook van hen, die meer dan twee vrouwen hebben. Onder de Tolage heb ik zelden kabosenja's ontmoet, die meer dan twee vrouwen hadden; onder de Topebato treft men er een paar

met vier aan; maar de Torano spannen de kroon: eens ontmoette ik een dorpshef van dien stam, die zeven vrouwen had, en deze man vertelde mij van eenen collega, die een gelijk aantal onderhield. In verreweg de meeste gevallen haten de vrouwen van eenen man elkaar, zoodat eene van hen, als zij in hetzelfde huis thuis behooren, eene afzonderlijke woning moet betrekken. Enkele gevallen zijn mij bekend, waarbij de vrouwen zich onderling goed verdragen, en in hetzelfde huis blijven wonen, bijv. wanneer de vrouwen zusters zijn. Veel komt het voor, dat een kabosenja nevens zijne vrouw uit den adelstand, ook eene slavin huwt; de bruidschat vervalt dan aan den heer van de vrouw, en de kinderen uit dit huwelijk gesproten, moeten vrijgemaakt worden door het betalen van eenen buffel.

Alleen aanzienlijken, die over een aantal werkkrachten hebben te beschikken, zijn tot een huwelijk met meer dan eene vrouw in staat, want voor elk dier vrouwen moet de man een rijstveld bebouwen.

Het is hier ook de plaats enkele opmerkingen te maken over de positie der vrouw gedurende haar huwelijk. Deze is veel beter dan die, waarin zij als meisje verkeerde. Als getrouwde vrouw krijgt zij stem in het kapittel. Ik mocht menigmaal opmerken, dat de echtgenooten vertrouwelijk met elkaar omgaan, en elkaar in den avond alles vertellen, wat hun overdag is overkomen. „Ik moet er eerst over spreken met haar, die aan den rand van den haard is gezeten”, hoort men dikwijls van eenen Alfoer, waarmede hij zijne vrouw bedoelt, die gewoonlijk bij den haard is gezeten om het eten te koken. En menigmaal gebeurt het, dat de vrouw haren man van iets afbrengt wat hij zich reeds stellig had voorgenomen, of wat hij reeds een' ander had beloofd. Zelden zal hij

iets van het zijne verkoopen, of zijne vrouw moet in den verkoop hebben toegestemd; van de gewonnen rijst mag hij zelfs niets verkoopen, of zijne vrouw moet het goedvinden, aangezien de rijst zoowel van den man als van de vrouw is, daar ook zij op het rijstveld heeft medegewerkt.

Het huwelijk kan al even spoedig ontbonden worden, als het gesloten werd. Toch gaat het scheiden niet zoo gemakkelijk, dat de man zijne vrouw slechts „de trap heeft te wijzen”; trouwens dit zou te Poso ook moeielijk gaan, daar de man bij de vrouw inwoont. Evenals bij het trouwen komt ook bij het scheiden de familieraad te pas. Boven zagen wij reeds, dat scheiden het gevolg is van het vluchten der vrouw, of wanneer zij zich bij voortduring afkeerig betoont van haren man. De vrouw wordt dan als de schuldige beboet. Maar wanneer de man zijne vrouw verlaat, zonder eenige reden, of omdat hij genoeg van haar heeft, verzamelt zich de familieraad en beboet den man met twee buffels en verlies van den bruidschat. Scheiden de echtgenooten van elkaar tengevolge van eenen twist (*mompaiso*), dan is het weer het werk van den familieraad te onderzoeken, wie in dezen twist de schuldige is. Is dit uitgemaakt, dan wordt eene der partijen als schuldig beboet. Uit een en ander valt dus de gevolgtrekking op te maken, dat men niet licht tot scheiden zal overgaan.

Wanneer man en vrouw scheiden tengevolge van overspel der vrouw, dan worden alle kinderen uit dat huwelijk geboren het eigendom van den man. (1) Scheiden zij ten gevolge van eenen twist, dan volgen de kinderen de

(1) Door het betalen van eenen buffel verkrijgt de vrouw weer evenveel recht op hare kinderen als de man.

moeder of den vader, al naardat zij dit zelven willen. Zijn de kinderen nog zóó klein, dat zij de moederzorg nog noodig hebben, dan houdt de vrouw ze bij zich, tot ze de moederzorgen kunnen ontberen. Dan gaan zij den vader eens bezoeken. Bevalt het hun daar beter, dan bij de moeder, dan blijven zij bij den eersten. Dit komt het meest voor en valt gemakkelijk te begrijpen: een jongen vindt het heel wat prettiger eens met zijnen vader ter jacht te gaan, dan altijd in het dorp bij zijne moeder te blijven; een meisje zal over huishoudelijke dingen niet zoo vaak berispt worden door haren vader als door hare moeder.

Deze vrijheid den kinderen verleend, geeft aanleiding tot den grootsten willekeur van hunne zijde. Als vader of moeder hen slaan, hun eenig werk opdragen, dat hun niet bevalt; of hun eene berisping geven, onmiddelijk zijn zij gereed met hunne bedreiging om naar de andere zijde over te loopen. Deze vrijheid is dus voor het kind een wapen om zijne ouders te dwingen. Toch blijven beide ouders steeds hunne rechten op hun kind behouden, en zal het trouwen, dan moeten beiden in deze zaak worden gehoord, en de bruidschat wordt naar den regel verdeeld, al is men jarenlang gescheiden geweest.

h. *Geboorte.*

In tegenstelling met hetgeen dr. Riedel aangaande de Alfoeren van Centraal-Celebes mededeelde, moet ik getuigen, dat de Alfoersche vrouw gaarne ziet, dat haar huwelijk met kinderen gezegend wordt. Ook den man is het niet onverschillig of zijne vrouw hem kinderen schenkt of niet. Onvruchtbaarheid der vrouw is dikwijls oorzaak van scheiden, en wanneer men eens een' kabosenja er over

onderhoudt, dat hij met drie of vier vrouwen leeft, dan luidt meestal zijne verdediging: „Ik zoek kinderen”. Toen ik in het begin van mijn verblijf te Poso den naam kreeg van bedreven te zijn in de kennis van geneesmiddelen, kwamen verschillende vrouwen tot mij met de vraag, of ik hen niet kon helpen aan een middel om kinderen te krijgen, en nog tegenwoordig wordt den goeroe's en mij die vraag gedaan.

En toch – niettegenstaande de vrouw in haar huwelijk naar kinderen verlangt, is het merkwaardig zooveel vrouwen als kinderloos blijven tot haar groot verdriet, en het is geene gewone zaak, wanneer eene vrouw zes of meer kinderen heeft, of heeft gehad, want het sterftecijfer der kinderen is door onvoldoende verzorging enorm groot. Wat de reden van deze opvallende onvruchtbaarheid der vrouwen mag zijn? De hoofdoorzaak ligt dunkt mij in het dikwijls zware werk der vrouwen, vooral het dragen van zware vrachten, waarmede zij, nog jonge meisjes zijnde, reeds beginnen. Bij enkelen ook zal de invloed van in vroeger dagen gebruikte afdrijvende middelen zich nog doen gelden. Zoover als ik dit kiesche onderwerp heb kunnen onderzoeken, schijnen gehuwde vrouwen geen gebruik te maken van deze middelen, en worden zij alleen aangewend door meisjes, die, niet gehuwd zijnde, zich in gezegende omstandigheid bevinden. De abortes wordt verwekt of door het inwendig gebruik van een aftreksel van kruiden of door uitwendige manipulaties.

Is de vrouw zwanger, dan zijn verscheidene zaken voor haar *kapali* (verboden). Zoo mag zij van het veld terugkomende met een gevulde mand (*baso, woewoe enz.*), die niet eenigen tijd gevuld in huis laten staan, maar moet haar dadelijk ledig maken. Deed zij dit niet, dan zou het lang duren eer het kind geboren werd. Met hetzelfde doel mag ook

niemand halverwege op de trap blijven staan (*melolo*), maar moet aanstonds boven komen. De zwangere vrouw mag niet op zijn Alfoersch dansen (*moraego*), anders zal het kind later voortdurend erg schreeuwen en huilen.

Ook voor den man zijn er zaken ongeoorloofd, wanneer zijne vrouw zwanger is. Hij mag nooit zijne sarong, waarin hij zijne sirih pinang en andere dingen draagt, zoodanig om den hals hangen, dat de vracht vóór op den buik komt te hangen, *mesasalampe* (zooals bijv. een medaljon aan eenen ketting om den hals), anders zal de navelstreng om den hals van het kind gestrengeld zijn en het kind doen stikken. Zoo mag de Parigiër gedurende de zwangerschap zijner vrouw geen dier slachten. Het is goed als de zwangere vrouw zich suikerrietsap op den buik wrijft (*mompoeëse komponja*), want dit zal het kind lustig, vroolijk en gezond maken (*nakaliki raja noe anang-kodi*).

Van een zich bijzonder in acht nemen der vrouw gedurende hare zwangerschap heb ik nooit iets gemerkt. Tot het laatst toe verricht zij hare gewone bezigheden, de zware niet uitgezonderd. Wanneer de barensweeën beginnen, trekt zij zich terug in haar hokje met lage wanden. De overige bewoners van het huis gaan hun' gewonen gang en voor het oog van alle aanwezigen komt het kind ter wereld. Evenals om een' zieke zich aanstonds eene groep vrouwen vereenigen, is ook de barendende aanstonds omringd door hare natuurgenooten, onder wie eene of meer vrouwen van ervaring, die de baring zullen leiden. Zij korten zich den tijd met allerlei kwinkslagen, en geven nu en dan der barendende (vooral als deze nog eene jonge vrouw is) een „wijzen" raad.

Ook zijn de noodige maatregelen genomen om booze geesten, die moeder en kind belagen, buitenshuis te

houden. Daartoe hangt men de takjes en bladeren van drie soorten van boomen boven aan de trap, namelijk van de *mandjangi*, de *welonti* en de *omboe*. Men veronderstelt, dat de booze geesten eenen afkeer hebben van deze takjes en bladeren. Ook het geloof aan de *poentiana* blijkt bij bevallingen meer verspreid en dieper te zitten, dan ik vroeger dacht. (1) Zij openbaart hare werking bij de barende vrouw door eene hevige pijn in den buik, op de plaats van de normale aanhechting der placenta. Als middel om de *poentiana* te verjagen gebruikt men een kleine soort limoen, *pimbasa masiwoe* genaamd. Van het sap van dezen limoen moet de barende vrouw wat inslikken, terwijl een ander gedeelte door de vrouw, die de bevalling leidt of ook wel door eenen ouden man met sirih pinang wordt samengekauwd en op de bovenaangeduide plaats op den buik gespuwd (*rasoepe*). (2)

De Pososche vrouw bevalt zittende op een oud kussen of op een stuk hout. Tusschenbeide gaat zij er bij staan en werkt met de weeen mede, in een' spar of dwarsbalk van het dak een steunpunt nemende voor hare handen. Heeft het kind eene dwarsligging (*montiwá*), dan wordt het door manipulaties omgekeerd, zoodanig, dat het hoofd voor den bekkenuitgang komt te liggen. Wanneer de

(1) Verg. „Mededeelingen” 1895, bladz. 17 en 18.

(2) Om tot de kennis van dit geneesmiddel te komen, moest ik eenen hoofddoek aan den mededeeler geven. Aanvankelijk meende ik, dat de man, dien ik er naar vroeg, uit de mededeeling een slaatje wilde slaan, maar toen ook anderen, dien ik om de openbaring van het geheim vroeg, mij denzelfden eisch deden, moest ik wel toegeven. Ik vernam toen ook, dat indien iemand bedoeld geheim aan een ander verraadde, zonder daarvoor eenen hoofddoek of een stuk katoen in ruil te ontvangen de kracht van het geneesmiddel zou verdwijnen. Behalve de *pimbasa masiwoe* heeft iedere stam, ja ieder gezin natuurlijk nog zijn eigen middelen tegen de *poentiann*.

baring langer duurt dan gewoonlijk, blaast een oude van dagen de barende op het hoofd en laat de handen vlak langs het lichaam van de vrouw naar beneden glijden, op dezelfde wijze als magnetiseurs met hunne patiënten te werk gaan. Bij de Tolage, en ook wel bij de Topebato is men aanstonds gereed het eenvoudigste verzoeningsoffer te brengen, dat de Alfoer kent, namelijk het *mansela panga*. (1)

Is het kind ter wereld gekomen, dan wordt de navelstreng op twee plaatsen afgebonden met touw, dat men van de bastvezelen van den *soekaboom* heeft gedraaid, en daarna met eenen scherp geslepen bamboe op een stukje gember doorgesneden. Meestal is het eene oude vrouw, die dit werk verricht, en zij krijgt daarvoor een mandje gepelde rijst, een kippenei en eene harsfakkel. Het kind wordt dadelijk gewasschen en in eene sarong gewikkeld. Kort na de geboorte wordt het aan de moederborst gelegd, en men geeft het niet eerst rijstepap te slikken, zooals bij vele Mal. Pol. volken gedaan wordt.

Bevalt eene vrouw van tweelingen (*morapi*) zoo wordt dit steeds als een geluk en bijzonderen zegen beschouwd. Het doet niets af of de tweelingen van hetzelfde of van verschillend geslacht zijn. Volgens getuigenis van vele Alfoeren sterft meestal een van de twee spoedig na de geboorte.

De placenta (*tówoeni*) wordt door den vader of een der bloedverwanten met water begoten, en daarna in bladeren en versleten foeja gewikkeld. Vervolgens wordt zij in een' kokosdop gelegd en begraven, meestal in de goot langs de palen van het huis, zoodat bij regen de placenta voortdurend begoten wordt. De Tolage laten nog eene harsfakkel op die plek branden. (2) Bij sommigen nam

(1) Zie: „Mededeelingen” 4. De vereering van zielen en geesten

(2) Verg. Noot 1. op bladz. 4.

ik het waar, dat men de ingewikkelde placenta in eenen boom ophing. Bij nader onderzoek bleek het mij, dat het begraven of ophangen der placenta naar vrije verkiezing kan geschieden. De placenta van het eerst geboren kind begraaft men. Blijft dit kind leven, dan wordt ook de nageboorte van het tweede kind begraven. Sterft echter het eerste kind, dan zal men de placenta van het daarna geboren kind niet begraven, doch ophangen in eenen boom. Ieder nieuw gezin moet hierin dus voor zich zelf de proef nemen, wat heilzamer en beter is voor hunne kinderen. Dit is het eenige, waaruit blijkt, dat de Alfoer samenhang zoekt tusschen het kind en zijne nageboorte, wat apriori reeds te onderstellen viel. Overigens maakt de Alfoer zich geen bepaalde voorstelling van het verband, dat er zou bestaan tusschen het kind en de nageboorte.

Aleer wij nagaan hoe het kind wordt behandeld, moeten wij zien, hoe de vrouw wordt verzorgd. Spoedig na de verlossing, gebeurt het wel, dat de vrouw, door bloedverlies verzwakt, in zwijm of in slaap valt. Dit mag volgens den Alfoer niet gebeuren, want er is voor de heks (*pongko*) en voor de booze geesten geene schoonere gelegenheid om zich van de vrouw meester te maken, dan wanneer zij onbewust van zich zelve daar nederligt. Zij moet dus uit hare verdooving gewekt worden, en daartoe laat men vlak aan haar oor hetzelfde geschreeuw hooren, dat men gewoon is aan te heffen, wanneer men met een veroverden kop uit den strijd terugkeert, of wanneer men succes heeft gehad op de jacht (*mepokoe*). Ontwaakt de vrouw uit hare bedwelming, of uit den slaap, dan geeft men haar dadelijk vloeibare rijstepap te drinken.

Door het geleden bloedverlies gevoelt de vrouw zich huiverig en koortsig. Zij verlangt naar warmte en aanstonds is men gereed een houtvuur aan te leggen bij hare ligplaats,

aan welk vuur zij zich warmt (*maniroe* of *mandiroe*). Iedere ziekte, hoe gering ook, wordt door den Alfoer verondersteld veroorzaakt te zijn door booze geesten. Die koude, die koorts is ook ontstaan door de werking van booze geesten, en het eenige natuurlijke geneesmiddel daartegen is, om bij gebrek aan warmte van binnen, warmte van buiten aan te brengen. Deze gewoonte van verwarmen der kraamvrouw, dient dus niet tot verdrijving van booze geesten, die nog komen moeten, maar als geneesmiddel tegen het kwaad, dat de eene of andere geest reeds aan de vrouw heeft gedaan, en dat zich openbaart in koude en koorts (1). Vandaar dan ook, dat vrouwen, die zich niet koud gevoelen, ook geen vuurtje voor zich doen aanleggen. De gewoonte van het verwarmen der kraamvrouw bestaat nog algemeen bij de Christenen in de Minahassa, doch waar dit bij de Alfoeren een gevolg is van èn animistische èn sanitaire gedachten, is het animistische er van bij de Christenen der Minahassa langzamerhand verdwenen.

Gelijk gezegd is, wordt het kind dadelijk aan de borst der moeder gelegd. Duurt het nog eenigen tijd, aler de melk begint te vloeien, of heeft de moeder inderdaad te weinig voedsel voor het kind, dan gaan een paar slaven het geneesmiddel zoeken om de melk rijkelijker te doen vloeien. Dit geneesmiddel is: de groote roode boommieren, wier steek zeer pijnlijk is. (in het Pososch *lea* genaamd.)

(1) Prof. Wilken schrijft: „het verwarmen der vrouw schijnt eene oude Polynesische gewoonte te zijn, die vroeger algemeen verbreid was en plaats had om booze geesten te verdrijven”. (Handleiding voor de vergelijkende Volkenkunde van Nederl. Indië; uitgegeven door C. M. Pleyte Wzn. blz. 206.) Het is niet duidelijk wat Prof. Wilken hier bedoelt, of hij het verwarmen beschouwt a's een voorbehoedmiddel, dat booze geesten de vrouw niet zullen naderen, of als een medicijn om de reeds volbrachte werking van booze geesten te genezen.

Deze diertjes worden in een' drogen pot boven het vuur gepoft, en daarna door de moeder gegeten.

Zoodra het bericht van de geboorte van een kleine zich in de kampong heeft verspreid, gaat al wat vrouwelijk is den kleine begroeten, en bij die gelegenheid is het gewoonte een ei, een weinig rijst of wat pisang voor het wicht mede te brengen.

De zuigeling ligt òf in de armen der moeder òf in de wieg (kòbati). De Alfoersche wieg heeft zeer veel van eene lange, platte slede, die in twee rotanbeugels hangt. Het steunpunt voor de beenen wordt gelegd in de knieholte, bestaande in een dwarslatje, waardoor het kind belet wordt uit de slede te glijden. De bodem van de wieg bestaat uit bamboelatjes, waarop een stuk bladschede van den sagopalm; hierop ligt het kind, en daar het geheele toestel een weinig helt naar de zijde der beenen, heeft de reiniging bij eventueele ongelukjes van het kind van zelf plaats. Een opgevouwen stuk foeja dient tot kussen voor het wicht.

De wieg is door middel van de pas genoemde rotanbeugels opgehangen aan eene veerkrachtige niboenglat, wier beide uiteinden aan het dak bevestigd zijn. Zoodra men aan de wieg trekt, gaat zij naar beneden en springt weer naar boven, als men haar loslaat. Op deze wijze wordt het schreiende wicht in slaap gesust, of liever zou ik zeggen: zijne hersens worden zoodanig dooreengeschud, dat het zijn bewustzijn kwijtraakt. 's Nachts slaapt de moeder vlak bij de wieg, en zoodra het kind een kik geeft, hoort men het piepen en zuchten van de wiegelat (*oemboe*), terwijl op droomerigen, eentonigen toon een wiegelied door het stille huis klinkt.

De wiegeliederen der Alfoeren zijn wat den inhoud aangaat al even kinderlijk als bij ons deze liedjes. Dat de

Alfoer veel gevoel heeft voor maat en rijm, blijkt ook uit deze wiegeliederen. Wat de zangwijs aangaat, deze zou reeds een groot mensch slaap doen krijgen. Het lied wordt steeds ingeleid met een langgerekt en trillend brrrrr. Ziehier eene proeve van een Alfoersch wiegelied:

Kajore-joremo anakoe,
lailangkamoe maramoe.
Anangkodi ne batangi,
toemai bolagi-n-tasi.
Kajore rodo rodo,
toemai bolagi jopo.
Jore ne mebobbo,
toemai bolagi jopo.
Jore neë motoemangi,
toemai bolagi-n-tasi.

Wil toch slapen, mijn kind,
uw bedje is warm.
Klein kindje huil niet,
(want) de geesten der zee komen hierheen.
Slaap rustig,
(want) de geesten uit het bosch komen hierheen.
Slaap en schrei niet,
(want) de geesten uit het bosch komen hierheen.
Slaap en huil niet,
(want) de geesten der zee komen hierheen.

Wordt het kind te groot voor de wieg of krijgt het spoedig een jonger broertje of zusje, dan wordt eene wieg voor hem gemaakt in de gedaante van eene sarong, waardoor een touw wordt gestoken en vastgeknoopt, welk touw eveneens aan een veerkrachtige lat wordt bevestigd; het benedeneind van de sarong wordt uitgespreid, en daarin wordt het kind gelegd. Zulk een toestel heet *toja*.

Ook maakt men van de sarong een soort schommel, waarin het kind wordt gezet en vastgebonden, waarna men het heen en weer schommelt. Zulk een gebruik van de sarong noemt men: *mobantoja*.

De kinderen blijven zeer lang van de moedermelk genieten. Niet zelden zag ik kinderen van 3 en 4 jaar nog zuigen. Krijgen zij een broertje of een zusje dan worden ze onherroepelijk gespeend.

Als de moeder haar kind voor de eerste maal de trap afdraagt, kauwt zij een stukje van het geurige hout, dat *pakanangi* heet, en het daardoor verwekte speeksel spuwt zij links en rechts op den grond. Dit dient *napalai angga*, d. i. opdat de (booze) geesten weggaan. Dat men juist dit hout kauwt, zal wel zijn oorsprong hebben in den naam *pakanangi*, dat "doen overwinnen" beteekent.

Het kind is reeds vier of vijf jaar oud aler zijn haar voor de eerste maal gekort of geschoren wordt. Dit gaat echter niet met de minste plechtigheid gepaard, en heeft voor den Alfoer geene bepaalde beteekenis, althans men weet die niet meer. Wanneer men jongens het hoofd scheert, laat men veelal om den kruin een' bos haar staan. Waarom men dit doet, weet niemand meer; sommigen beweren in allen ernst, dat de luizen eene gelegenheid moeten behouden om zich voort te planten! De reden van dit gebruik is echter niet ver te zoeken. Men bedenke, dat volgens den Alfoer de ziel *tanoana* op den kruin van het hoofd huist; vandaar dat men bang is die plek bloot te leggen, aangezien het alsdan licht kon gebeuren, dat de ziel *tanoana* wegvluchtte of boos werd, en eene ziekte van het kind daarvan het gevolg is.

Het haar der meisjes wordt ook op onbepaalde tijden gesneden of geschoren, maar heeft de priester (*tadoe*)

eenmaal hare ceremoniën aan het meisje verricht om haar van eenige krankheid te genezen (moworake), dan mag haar haar niet meer gesneden of geschoren worden.

i. *Naamgeving.*

Bij den Alfoer is geen bepaalden leeftijd voor het kind aangenomen, waarop het eenen naam ontvangt. Sommigen ontvangen reeds op zeer jeugdigen leeftijd eenen naam, anderen worden nog langen tijd met *kede*, als het een jongen, met *tomenga* als het een meisje is, toegesproken. (1) De Alfoer denkt er niet bijzonder lang over na, om eenen geschikten naam voor zijn kind uit te zoeken. Hij laat dit aan het toeval over, krijgt plotseling een lumineuzen inval, en de naam van het kind is bepaald. Gaarne ook laat de Alfoer het aan eenen vreemdeling over om zijn kind eenen naam te geven. Boegineesche handelaars, die nu en dan eens de kampong bezoeken, hebben reeds vele kinderen benoemd, en ook mij en mijnen goeroe's viel menigmaal de eer te beurt een kind op verzoek der ouders eenen naam te mogen geven. Het is hun bijgeloof, dat er hen toe dwingt, iemand, tegen wien zij min of meer opzien, te verzoeken het kind eenen naam te geven; want de Alfoer beschouwt den naam eenigszins als een omen; en al begrijpt hij ook de beteekenis niet van den gegeven naam, hij vertrouwt, dat deze wel goed zal zijn.

Evenwel, in verreweg de meeste gevallen geeft de vader of grootvader zijn kind of kleinkind een naam, doch dit is niet uitsluitend hun recht. Een Alfoer zal licht eenen door een der zijnen voorgestelden naam aan zijn kind geven, mits die naam hem goed in de ooren klinkt.

Eene opsomming van alle omstandigheden, die het kind

(1) Men heeft nog andere algemeene namen voor kleine kinderen als *ongaä*, *marcaga*.

eenen naam bezorgen, is niet te doen. Enkele voorbeelden: Iemand zat in grooten nood, omdat zijn schuldeischer, een Boeginees, het hem zeer lastig maakte. In dien benarden tijd werd hem een kind geboren en dit heette „Maseka” (Boeg. *masekë* benauwd, eng). Enkele dagen daarna werd een neefje van Maseka geboren, en die werd met eene kleine variatie *Maseko* genaamd. Terwijl de Parigiërs een inval deden te Poso en opklommen (*mandake*) naar het binnenland, werd een kind geboren, dat den naam ontving van „Pandake.” Eene eigenaardigheid van het kind kan het eenen naam bezorgen, waartoe men meestal namen van dieren gebruikt, welke die eigenaardigheid in groote mate vertoonen. Vandaar: „Sowiwi” (taling), „Timbosoe” (leguaan) enz.

Ook met de namen van lichaamsdeelen worden de kinderen vaak benoemd, en dan zijn er grappenmakers onder de Alfoeren, die aan den naam bepalende woordjes toevoegen, die de toch reeds triviale benamingen nog platter maken. Eene algemeen in Indië, en ook in het Pososche voorkomende gewoonte is, om het kind een naam te geven naar een lichaamsgebrek, dat het heeft als: „i Boeta” (de blinde), „i Poengoe” (de lamme) enz. Alle Chineesche en Arabische handelaars, die hier korter of langer handel dreven, hebben hunne naamgenooten onder de Alfoeren. Velen luisteren naar de namen van rivieren, dorpen en bergen. Anderen heeten naar boomen en planten. Het gebeurt ook wel, dat men op lateren leeftijd het kind van naam doet veranderen, wanneer het naar de meening der ouders uit onspoed en dergelijke, blijkt, dat de eerst gegeven naam niet gunstig is.

Verboden (kapali) is het aan een kind denzelfden naam te geven, dien een kabosenja van vroeger dagen gedragen heeft. Zelfs is het verboden dien uit te spreken

Het spreekt van zelf, dat de eene stam zich niet stoort aan het „kapali” van namen bij den anderen stam. „Dora” is bijvoorbeeld de naam van eenen kabosenja bij de Topebato, die reeds lang geleden overleden is. Nu heette toevallig het dochttertje van den goeroe, die zich te Panta heeft gevestigd Dora, en het duurde niet lang of een paar kabosenja's kwamen den goeroe verzoeken den naam van zijn dochttertje te veranderen, daar men het kind anders niet kon roepen, omdat Dora voor hen „kapali” was. Het meisje werd sedert Emma genoemd. Zoolang het kind onder de Tolage woonde, maakte niemand bezwaar het met haren eigenlijken naam aan te spreken.

Toch komt het nu en dan voor, dat men uit gehechtheid aan een familielid, dat overleden is, een kind denzelfden naam geeft als de overledene droeg, opdat men „door den voortlevenden naam den overledene niet zou vergeten.”

Wanneer men iemand aanspreekt of van iemand spreekt, plaatst men het aanwijzende *i* voor den naam. Alleen wanneer men „kabosenja” voor den naam plaatst, vervalt *i* (andere benamingen van ambten kent de Posoër niet; hij spreekt ook nimmer iemand aan met den naam zijner betrekking, waar wij ons *gij* of *u* gebruiken. De Maleier doet dit, gelijk bekend is, wel). Dit *i* doet tevens dienst als genitiefaanwijzer, wanneer van eene bezitting gesproken wordt, waardoor de gewone genitiefaanwijzer (*noe* of de verbindingsconsonant) vervalt, zoodat men zegt: *nawoe i Pantonge* (de tuin van Pantonge). In zulk eene samenstelling vervalt *i*, wanneer men den verbindingsconsonant gebruikt, zoodat men ook zegt: *nawoe-m-Pantonge*.

Zijnen eigen naam te noemen is *kapali* (verboden). Dit wetende zal men dan ook nooit aan den persoon zelf vragen hoe hij heet, doch dit buiten hem om trachten te weten te komen. Of, wanneer dit niet mogelijk is, wanneer

iemand bijvoorbeeld alleen komt, dan vraagt men hem hoe zijn kind heet, waarna men hem aanspreekt als „vader van N. N.” (*papa i anoe*). Ook van vader, moeder, grootouders en andere nauwe bloedverwanten mag men niet spreken onder het noemen van hunnen naam. Doch het sterkst heerscht dit kapali met betrekking tot de namen zijner schoonouders. Een schoonzoon of eene schoondochter mag niet alleen den naam zijner (harer) schoonouders niet noemen, maar ook in het dagelijksche leven mag die naam in zijne eigenlijke beteekenis niet over de lippen der schoonkinderen komen. Heet mijn vader i Njara (paard) dan mag ik niet van hem spreken als i Njara; maar spreek ik over het een of ander paard, dan mag ik die beesten wel aanduiden met *njara*. Heette echter mijn schoonvader i Njara, zoo zou ik van „paarden” sprekende een ander woord moeten zoeken om deze dieren aan te duiden. (1) Zoo ken ik een kabosenja, wiens schoonmoeder Ringgi (rijksdaalder) heet; van gewone rijksdaalders sprekende, zegt hij: *roepia bose* (grootte guldens). Voor een ander weer is het kapali het woord *oeve* (water) te gebruiken, en daarom zegt hij, van water sprekende *owai* (Napoesch voor water). De gewoonte om in zulke gevallen het verboden woord te vervangen door een woord van dezelfde beteekenis uit een ander dialect, wordt het meest gevolgd. Op deze wijze ook zijn ongetwijfeld vele woorden ontstaan, die later in zekeren kring gangbaar werden, zoodat onder de Towingkēmpose voor *kajoekoe* (kokosboom), dikwijls gezegd wordt: *pindaki* (*mandake* bergen beklimmen) enz. Trouwens, dat de Alfoer zeer gemakkelijk andere woorden dan de gangbare maakt voor eenig begrip, hebben wij gezien toen we spraken over de oogsttaal. (2)

(1) Men zegt in dat geval: *to marate lio*, „niemand met een lang gezicht.”

(2) Zie „Mededeelingen” 1895 blz. 146-148.

Ik zeide reeds, dat men iemand aanspreekt als „vader van N. N.” en „moeder van N. N.” De gewoonte om eenen tweeden naam (in het Pososch *pompeindo* of *pompeambe* genaamd) aan te nemen na de geboorte van het eerste kind, vindt men onder alle Mal. Pol. volken van het westelijk gedeelte van den Archipel. Maar de Alfoeren van Midden Celebes gaan nog verder. Kinderen (meisjes niet zoo geregeld als jongens) hebben reeds een *pompeindo* of tweeden naam. Zij heeten dan naar een neefje of nichtje voor wiens naam men Ta plaatst, wanneer het een jongen, en Tete, wanneer het een meisje is. Ta is eene afkorting van *tama*, oom; *tete* is tante. Tampengara beteekent dus: oom van Pengara, enz. Eigenaardig is, dat tussehen Ta en den naam nooit de aanwijzer i wordt gebruikt, doch steeds de verbindingsconsonant, waar die geoorloofd is. (Voor klinkers heeft men geen verbindingsconsonant: Ta-oeroengi, Ta-indera, Ta-odjo enz.; bij de *m* hoort men hem niet). Kinderen dus spreekt men dikwijls reeds aan met hun *pompeindo* of tweeden naam, en in verreweg de meeste gevallen behouden zij dien met Ta, ook al krijgen zij later zelf kinderen.

Heeft men den *pompeindo* met „papa” aangenomen met achtervoeging van den naam van zijn eerste kind, dan gebeurt het dikwijls, dat men zich later met den naam van een veel jonger kind laat noemen; dit zou dan, volgens den Alfoer, moeten dienen „om den vader jong te maken;” want heet bijvoorbeeld iemand naar zijn zoon, die reeds 20 jaar oud is, dan kan men nagaan, dat de vader niet jong meer is; vandaar dat hij dan genoemd wordt naar een veel jonger kind. Ik behoef niet op te merken, dat dit dikwijls tot verwarringen aanleiding geeft. Ik ken bijvoorbeeld iemand onder den naam van Papa-i-ntaboeboe, en nu spreekt iemand tot mij van

Papa-i-rejo. Ik beweer den laatste niet te kennen, en nu blijkt het later, dat die twee namen denzelfden persoon vertegenwoordigen. Vandaar dan ook, dat men over iemand sprekende, vaak hoort vragen: „hoe heet hij nog meer?”

Bij vrouwen is de *pompeindo* of tweede naam niet zoo algemeen in gebruik; men ziet er althans niets in om eene vrouw bij haren eigen naam toe te spreken.

Prof. Wilken heeft ons den oorsprong verklaard van het gebruik van dezen tweeden naam: „De man zocht vóór alles naar een middel om zijne betrekking tot het kind aan den dag te brengen; hij wilde iedereen laten weten, dat hij de vader van zijn pasgeboren kind was, hij wilde zijn vaderschap proclameeren. En kon dit wel vollediger en duidelijker geschieden, dan door van zijn eigen naam afstand te doen en zich zelf naar zijn kind „vader van dat kind” te heeten?” (1) Dat de gewoonte van het gebruik van den *pompeindo* oorspronkelijk voor den man van toepassing was, blijkt ook uit het boven gezegde, dat op den tweeden naam der vrouwen niet zoo nauw wordt gelet. Moge de meening van prof. Wilken aangaande den oorsprong van dit gebruik al de ware zijn, dan heeft toch de oorspronkelijke beteekenis van het aannemen van den *pompeindo* bij den Poso-Alfoer plaats gemaakt voor eene andere.

Ik meen uit mijne gesprekken met de Alfoeren over dit punt te mogen besluiten, dat wij in deze zaak met een zelfde verschijnsel te doen hebben als dat van de oogsttaal. Men bedacht een geheime taal, die bij het oogsten wordt gebruikt, in de meening, dat de booze geesten daardoor de gesprekken der menschen niet zouden kunnen verstaan, en daaruit aanleiding nemen om den oogst te verdoerven.

(1) Dr. G. A. Wilken. Handleiding blz. 219.

Daarom ook mag men zijn' eigen naam niet noemen, en deze mag niet genoemd worden, opdat de aandacht der booze geesten niet op dien persoon gevestigd worde, en zij hem kwaad zullen doen. Daarom is men er zoo vlug bij om zelfs kleine kinderen een' *pompeindo* te geven met Ta (oom). Nu is het zeer wel mogelijk, dat de pompeindo met Ta van lateren datum is, dan die met Papa, en uit den laatste ontstaan, doch ik spreek hier ook alleen van de *thans* heerschende meening der Alfoeren over hunnen tweeden naam.

Over het geheel genomen komt mij de verklaring van den oorsprong van dezen tweeden naam, zooals Prof. Wilken die geeft (hetzij met bescheidenheid gezegd) vreemd voor. Ik kan niet anders denken, of de primitiefste vorm van samenleving was, dat of jongeling en meisje met elkander afspraken als man en vrouw te leven, of dat deze samenleving door de ouders bepaald werd, zooals nog hier te Poso. In beide gevallen weet het gansche dorp, wie met N. N. als vrouw leeft, en dus behoeft de man bij eventueele geboorte van een kind zijn vaderschap niet te proclameeren. Wanneer men zich het primitieve huwelijk als een soort van vrije liefde voorstelt, dan zou zich meer dan één man als vader van het kind kunnen proclameeren. Opmerking verdient nog, dat slaven in de meeste gevallen hunnen eigen naam behouden, omdat het bij die lagere wezens, naar de gedachten der Alfoeren, er niet nauw op aan komt en het niet zoo erg is, als zij door booze geesten bezocht worden. Moest de pompeindo dienen om het vaderschap te proclameeren, dan zouden ongetwijfeld ook alle slaven, die kinderen hebben, naar hun kind worden vernoemd.

Wanneer voorts de pompeindo alleen diende om zich als vader van het kind kenbaar te maken, zou men dan ook niet meer haast maken met het geven van eenen naam

aan het kind, terwijl toch bij alle volken van den Archipel eenige dagen over de geboorte heengaan, aleer op eenen naam wordt gezonnen. Te Poso maakt men er opvallend weinig haast mede, en het is streng „kapali” om over den naam van het kind te spreken, voordat het geboren is. Eens hoorde ik een gesprek aan van eenige lieden, die het druk hadden over de „slechtheid” van zekere vrouw. Daar ik de vrouw kende, informeerde ik mij nader aangaande hare beweerde slechtheid, en vernam toen, dat die daarin bestond, dat zij gezegd had, hoe het kind, dat zij nog onder het hart droeg, moest heeten. (1). De aandacht van dji's, bela's, pontianak's en meer booze geesten was nu op dat kind gevestigd, en moeder en kind zouden beiden moeten sterven bij de bevalling. De vrouw echter beviel van eenen welgeschapen zoon, en moeder en kind maken het tot nu toe best.

k. *Het mutilleeren der tanden.*

Het tanden vijlen (*ndakodjo*) heeft wederom niet op eenen bepaalden leeftijd plaats. Ik zag kinderen van 12 jaar, wier tanden reeds waren gevijld, en jongelingen van 17. 18 jaar, die nog rondliepen met witte tanden. Bij de Alfoeren, die uiterlijk tot het Mohammanisme zijn overgegaan, gaat de Islamitiesche besnijdenis (*soena*) meestal gepaard met het vijlen der tanden, maar noodzakelijk is dit niet. Het hangt geheel van het kind zelf af, wanneer zijne tanden worden gevijld; zoolang het zelf nog niet wil, gebeurt het ook niet. Maar eens toch moet meisje of jongeling om die operatie verzoeken, want men kan

(1) Daar alle namen zoowel aan jongens als aan meisjes gegeven kunnen worden, behoefde de vrouw niet de voorwaarde te stellen: als het een meisje is, dan zal het enz.

niet huwen met ongevijlde, niet zwart gemaakte tanden. Bij vele jongelieden, die langen tijd ongeschonden tanden hadden, is het vijlen daarvan steeds een bewijs dat zij trouwplannen hebben.

De Poso-Alfoer kan u niet meer de beteekenis opgeven van deze in Indië zoo algemeen in gebruik zijnde gewoonte. „Dat was zoo de gewoonte onzer voorvaderen,” zegt de een: „wij doen dit omdat wij het mooi vinden,” zegt een ander. Prof. Wilken heeft reeds aangetoond, dat het vijlen der tanden oorspronkelijk een offerhandeling was, bijzonderlijk ten opzichte van het huwelijk. (1)

In het Pososche maakt men voor deze operatie gebruik van een dun gesmeed hakmes, welks scherp door het behakken met een ander hakmes van ongelijke tanden wordt voorzien als eene ruwe zaag. De patiënt ligt op een slaapmatje met een gewoon rond hoofdkussen in den nek, zoodat het hoofd achterover komt te hangen. In het Parigische ligt de patient op de dijen van dengene (want altijd is de operateur een man) die de bewerking zal doen. De helft der hoek- en snijtanden van boven- en onderkaak worden met het hakmes afgezaagd onder het voortdurend spuwen van bloed door den patient. Vervolgens neemt de operateur een steen en schuurt (*geri, gegeri*) daarmede de tanden gelijk. Ook het glasuur op het voorvlak wordt er af geslepen, zoodat de tanden egaal plat worden. Van het concaaf slijpen der tandvlakken, zooals Gorontaleezen en Javanen dit zoo kunstig weten te doen, weet de Alfoer niet; evenmin slijpt men punten aan de tanden. Zijn de tanden op genoemde wijze op het voorvlak en op de snede glad geslepen, dan wordt het zwartsel gereed gemaakt, waarmede de tanden zwart geverfd zullen worden (*raoeke*.)

(1) Wilken Handleiding blz. 237.

Deze verfstof vervaardigt men op de volgende wijze: stukjes kokosdop worden in een aarden pot droog te vuur gezet. Aan het smeulen geraakt, wordt de walm, die uit den pot opstijgt, opgevangen tegen een hakmes, dat men boven den pot houdt, zoodat zich daartegen een vetachtig roet afzet, dat afdruipt en aan de punt van het hakmes opgevangen wordt in een' kokosdop. (Bij de Tolage wordt de walm eerst geleid door een gat in een' kokosdop, dien men met den bollen kant naar boven op den pot heeft geplaatst). Met dit zwartsel bestrijkt men de afgevijlde tanden eens, twee- of driemaal achter elkaar. Deed men dit niet, dan zouden de tanden van het sirihkauwen wel bruin, maar niet zwart worden. Bij sommigen verbleekt dit zwartsel, en dan zijn er wel, die zich nog eens de tanden laten schuren met steen, om ze opnieuw te doen verven. Anderen laten het na uit vrees voor de pijn, die de bewerking veroorzaakt.

Zijn de tanden geprepareerd, dan eet de patient voorloopig niet anders dan eene groente van zwart gevlekte bladeren, *sákoti* genaamd. Deze groente moet dienen om de pijnlijke tanden spoedig te doen genezen en tevens om het zwartsel er van te bevestigen. Eerst na twee of drie dagen kan hij beproeven wat sirih pinang te kauwen. De zenuwpezen, die uit de tanden zakken, snijdt men af door middel van een haar, dat men in eenen strik om het uitgezakte gedeelte legt, en daarna toetrekt.

Vermelding verdient nog, dat bij de stammen der Tonapoe, Tobada, Tobesowa en Topoeöemboto (1) de tanden der vrouwen niet afgevijld, doch bij het tandvleesch afgebroken worden. Men zet daartoe een eenigszins aangescherpt stukje ijzer van ongeveer een' vinger lengte op den wortel

(1) De stam der Topoeöemboto ten Z. van het Meer is een Barë sprekende. De andere hier genoemde stammen hebben hunne eigen dialecten.

der tanden waarna men met eenen steen krachtig op het ijzer slaat, zoodat de tanden afbreken. Deze operatie wordt aan meisjes verricht, als zij nog zeer jong zijn; meestal kort na het verwisselen der tanden.

De oorsprong van dit gebruik, (altijd volgens den Alfoer) werd reeds medegedeeld door de Heeren Riedel en Van Hoëvell, en behoeft dus hier niet herhaald te worden. (1)

Vele Alfoeren, en onder hen de Tonapoe in de eerste plaats vullen de holten tusschen de tanden onderling op met goud. Dit gebruik wordt algemeen door de geheele Rocht gevolgd.

Volledigheidshalve moet ik hier bij wijze van aanhangsel nog melding maken van enkele gebruiken.

In de eerste plaats noem ik het *besnijden* (*ndatindi*). De Alfoersche besnijdenis geschiedt door incisie. De punt van een hakmes of zwaard wordt gestoken tusschen perputium en glans; met de vingers der linkerhand spant men het vel strak over het scherp van mes of zwaard, en geeft er dan een' slag op met een' kokosdop, zoodat het perputium gespleten wordt. De wond wordt voorts met gekauwde kruiden belegd om haar spoedig te doen genezen. Iedere jongen zonder uitzondering wordt besneden, maar een vaste leeftijd is er niet voor aangenomen, daar de operatie afhankelijk wordt gesteld van de toestemming van den jongen zelve. Sommige jongens zijn daarom reeds besneden op hun 6e jaar, bij anderen geschiedt de bewerking eerst als zij 16 zijn. Meestal geschiedt zij op 12 of 13 jarigen leeftijd; dan eerst dragen de jongens een' schaamgordel, terwijl bij de beschaafder Tolage, waar de

(1) Dr. J. G. F. Riedel. „De Topantunuasu enz.” Bijdragen tot de T. L. en V. kunde van Nederl. Indië. 1886 blz. 93.

G. W. W. C. Baron van Hoëvell, „Todjo, Posso, Saoesoe” Tijdschrift voor Ind. T. L. en V. kunde deel 35 blz. 8 van den overdruk „Posso.”

de jongens reeds eerder den schaamgordel dragen, deze vervangen wordt door een kort Boegineesch broekje.

Sommige jongens zijn zoo dapper (*makodje*), dat zij zich met vol bewustzijn laten besnijden. Anderen laten zich daartoe eerst naar den sagoweerboom brengen, aan welks voet zij zich dronken drinken, waarna de operatie gedaan wordt door hunnen makker, (1) want bepaalde personen zijn daartoe niet aangewezen. Ook wordt de besnijdenis zonder eenige plechtigheid volvoerd.

Het *mutileeren van den penis* komt alleen voor bij den stam der Tobada, die ten westen van het Meer woont, behoudens eene enkele uitzondering onder andere stammen. De Tobada gebruiken daartoe kleine fijne staafjes uit schelp geslepen of van goud vervaardigd; (2) dikwijls brengt men van die staafjes tot drie toe aan. Ze worden ingebracht boven de uretra. De andere mij bekende stammen hebben een' blijkbaren afkeer van deze mutilatie.

Het *doorboren der ooren* heeft hier en daar plaats bij vrouwen van de stammen der Topebato, Towingkemposo en Torano. De vrouwen der Tonapoe hebben zonder uitzondering doorboorde oorlellen. Het aanvankelijk kleine gaatje wordt langzamerhand vergroot door het inbrengen van bij opvolging dikkere stokjes. Ik zag gaten ter grootte van eenen gulden, waarin men een reepje van het toleblad oprolt. Sommigen weten door vouwen een werkelijk aardig figuur te geven aan het opgerolde blad. In den laatsten tijd wordt meer en meer gebruik gemaakt van oorknoppen (*djali*), die door rondreizende Boegineezen worden vervaardigd en verkocht.

(1) Men vergelijk hier: N. Graafland, de Minahassa. Deel I blz. 313.

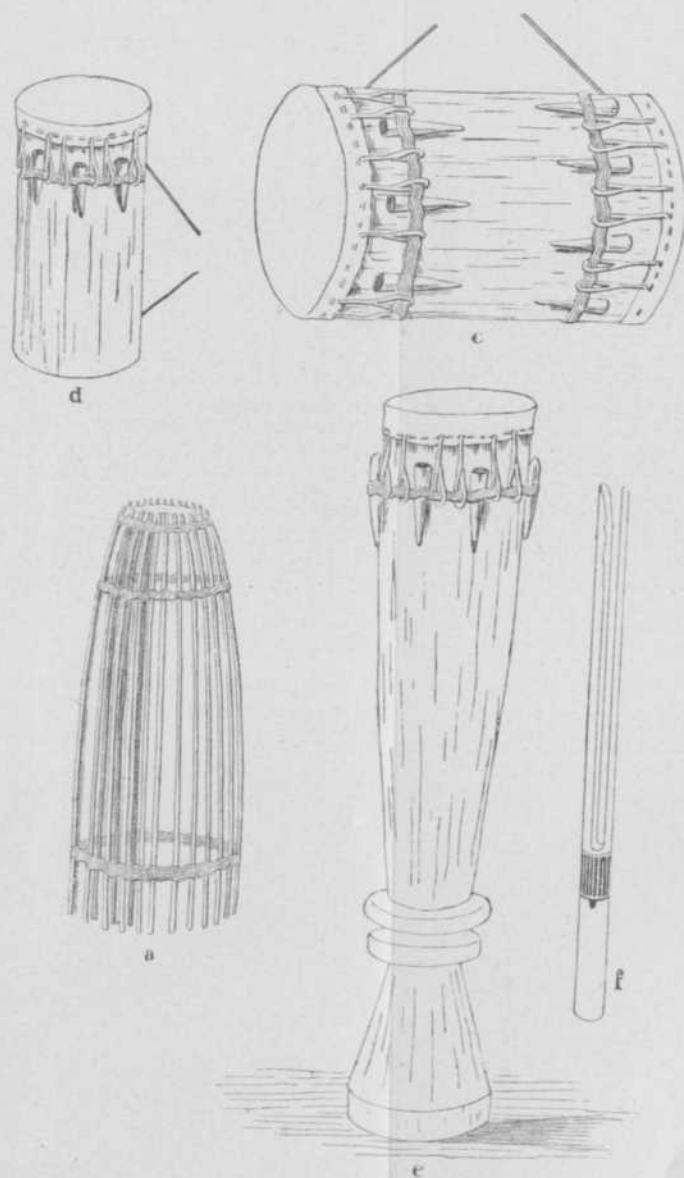
(2) Dr. Riedel spreekt van steentjes. De Heer Van Hoëvell vermeldt ringen. Als ik mij niet vergis, worden die zaken wel gebruikt bij de Noorderlijker wonende stammen aan de Bocht, maar niet bij de Tobada.

(Wordt vervolgd).

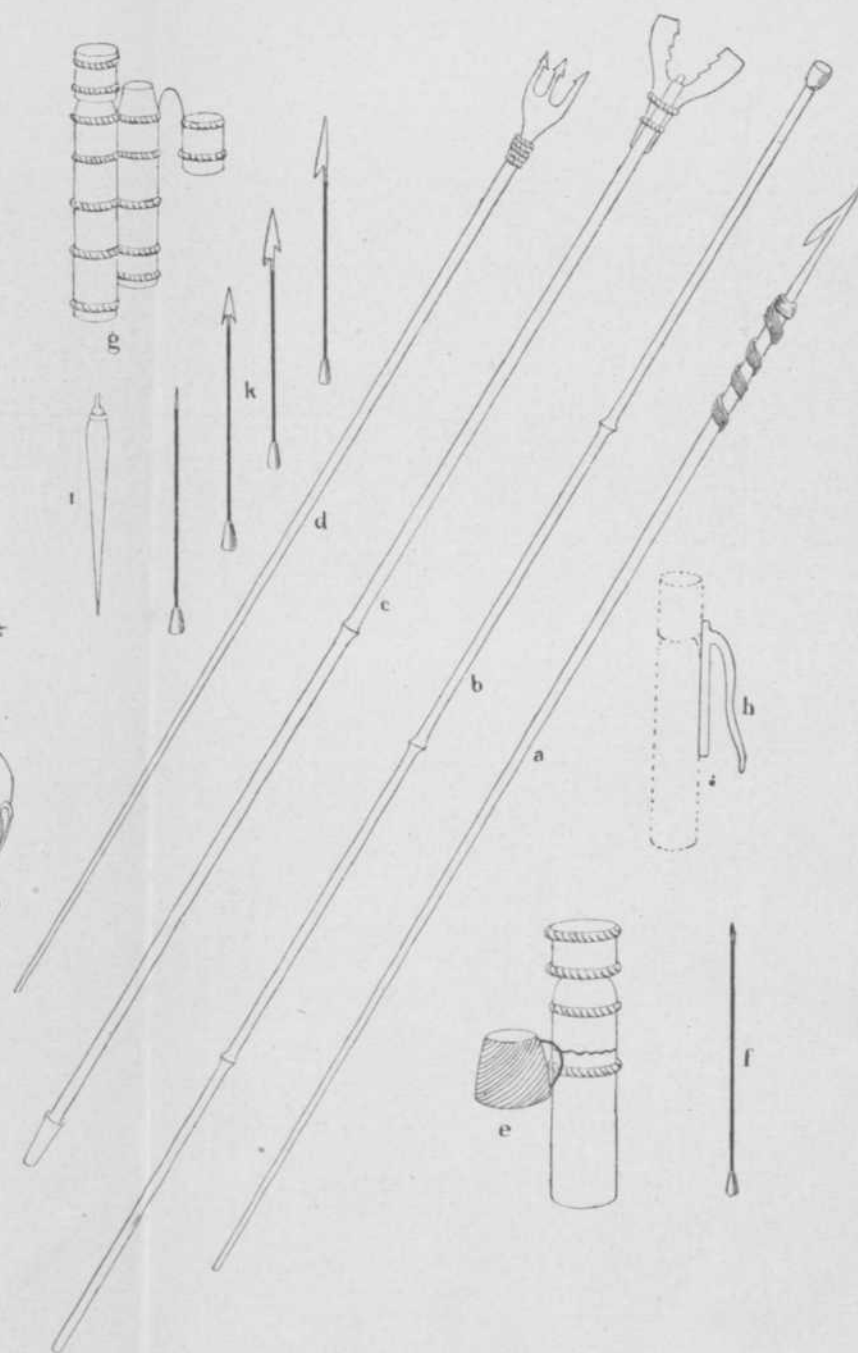
[illegible]

1 en 2 toko's.	9 woning van den zendeling.
3 woning van den sergeant.	10 school met klokketoren.
4 terrein voor eene gevangenis.	11 ondervijzerswoning.
5 woning van den klerk.	12 woningen van matrozen.
6 wacht, kantoor en ziekenhuis.	13 woning van den Boegineeschen tolk.
7 woning van den controleur.	14 pradjoeit-kazerne.
8 woning van dr. ADRIANI.	

Plaat 2.

Plaat 1.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIE.

Een en ander aangaande het geestelijk en maatschappelijk leven van den Poso-Alfoer,

door ALB. C. KRUIJT.

(Slot). (1)

V. Jacht en Visscherij.

Het jagen is bij de stammen van Midden-Celebes een geliefd bedrijf. Enkele stammen staan bekend geweldige jagers te zijn. Zoo de stam der Topebato, en gelijk ons werd medegedeeld de Topada. Volgens de legende waren het ook de Topebato, die bij eene uitdeeling door de goden gehouden, eenen hond ontvingen. Geen wonder dus, dat zij, meer nog dan anderen, geweldige jagers werden. Want de lieden van Midden-Celebes jagen met honden (*moasoe*). Daarom zijn deze dieren, klein met staande ooren, geliefd gezelschap voor den Alloer. Meestal heeft ieder een lievelingshond, die zijnen baas steeds vergezelt, waar deze ook heengaat. Met groote aandacht wordt zulk een dier bekeken, en de baas, die trotsch is op zijnen hond, vertelt u allerlei heldendaden van hem, zooals het onzen Europeeschen jagers ook eigen is.

Zeker, over het geheel houdt de Alloer van zijne honden; een gesprek over honden interesseert hem altijd. En toch springt hij raar met deze dieren om. De vuist is aan-

(1) Zie: "Mededeelingen" XL. p. 7-31, 121-157, 245-282.

stonds gereed om met kracht neer te dalen op het midden van den rug van het dier, en als deze viervoeters op het etensuur allen het huis moeten verlaten, heeft men er een soort welbehagen in, om ze de trap af te laten duikelen, door deze (een boomstam met inkervingen) plotseling om te draaien als de hond op het midden er van is.

Bepaalde zorg heeft men niet voor zijne honden. Er iets minder om eten, opdat de honden ook wat krijgen, zal de baas niet, maar laat hij wat van zijne rijst over, dan is dit voor hen. Geen wonder dan ook dat deze dieren door den honger onderwezen, geleerd hebben, zoowel Spaansche peper als rauwe djagong te eten; ook schoenen zijn niet veilig voor hen.

Iedere hond draagt een' naam, die soms ontleend is aan de kleur van zijn haar, soms willekeurig gegeven is. Zoo heet een hond, welks haar grijs en zwart is *boeriko*, een grijze hond *boeba* (= grijs) een hond met een witten nek *boejalée* (= withals), een met eene witte vlek op den rug *boejatoenggi* (*toenggi* = stuitbeen), een gevlekte *loba* (= gevlekt), een met een afgeknotten staart *woentoe*, eene reu *poedi*, een met eene witte vlek op den kop *motodi*, een met een witte punt aan den staart *mokinõembari* enz. Overigens dragen zij namen als: *bontje* (rijstepap), *goranggo* (krokodil), *bongkara* (Mal. *bongkar*) *walanda* (Hollander), *Anggarisi* (Engelschman) enz.

Voordat de Alfoer op de jacht gaat, dient hij zijnen honden middelen toe, die hen dapper moeten maken in den strijd met varkens, en die ook moeten dienen om reuk en gehoor te verscherpen tot opsporing van het wild. Deze middelen zijn: 1°. het vleesch van den kokosnoot; dit wordt eerst boven aan de trap op den vloer gelegd, en met den rug van een hakmes geklopt, en daarna onder het voedsel der honden gemengd. Men geeft hun dit

zoowel te voren in huis, als op de jacht zijnde. Ten tweede geeft men hun te eten het afschrapsel van twee houtsoorten, hier *kadjoe oele* en *tongko*. De reden, dat men de honden juist deze houtsoorten laat eten, zal men wel in de namen, die deze boomen dragen, hebben te zoeken. *Kadjoe oele* beteekent „slangenhout”, en men zoekt hierin bejaald een middel om de honden te vrijwaren voor slangenbeten, waaraan zooveel van die dieren sterven. *Tongko* gelijkt veel op *tengko*, de vogel wiens geschreeuw zoo gaarne door jagers wordt gehoord, gelijk wij straks zullen zien.

Zijn de honden tot de jacht toegerust, dan gaat de man, meestal nog door anderen vergezeld, er op uit. De namen zijner honden galmt hij een voor een uit, en roept ze met een hoog en ver klinkend *bopoe, bopoe*. Zijn ze dicht bij, dan roept hij ze door met de tong in den mond te klappen (*montata asoe*). Dikwijls voert de man nog een onwilligen of luie hond, of een, dien hij pas gekocht heeft, aan een stuk rotan met zich mede.

Onderweg luistert hij naar het geschreeuw der vogels, in dit geval vooral naar het geschreeuw van eenen vogel, *tengko* genaamd (in het Mol-Mal. *kiskis* geheeten). Waar men het geschreeuw van dit dier ook hoort, rechts of links van zich, van voren of van achteren, steeds is het hooren van zijn geluid een gunstig teeken en belooft een goeden vangst. In de wildernis gekomen, verdeelen de honden zich links en rechts en snuffelen rond, totdat hun geblaf den jager naar eene plek trekt, waar hij wild zal vinden. Is het geblaf der honden aanhoudend, dan verheugt hij er zich in een varken te zullen dooden. Blaffen de honden met tusschenpoozen, dan weet hij, dat zij een hert vervolgen, want telkenmale, dat het dier een sprong neemt, hebben zijne vervolgers weer tijd noodig om het op het spoor te komen.

Heeft de jager het wild, dat door zijne honden wordt opgehouden, bereikt, dan doodt hij dit met zijne *kajai* (Plaat I, a) een ijzeren lanspunt, waaraan een weerhaak is gesmeed. Dit ijzer is zeer losjes op de schacht gestoken, zoodat zij het voorkomen heeft van eene lans. Het lemmet zit aan de schacht verbonden met eene streng touw, welker eene uiteinde vastgebonden is aan het ijzer, het andere einde aan de schacht. Het tusscheneinde is om de schacht heen gewikkeld. Zoodra de jager het wild met deze werpspies raakt, laat het lemmet van de schacht los, zoodat de streng touw zich strekt. Is het dier niet doodelijk gewond en vlucht het, dan wordt het spoedig tot staan gebracht, doordat de schacht achter boomen, blijft vastzitten, en het lemmet niet uit het lichaam kan door de weerhaak. Tusschenbeide jaagt men ook met de gewone strijdlans, doch dit geschiedt dan bij gebrek aan een *kajai*. Voorts maakt hij het dier af met zijn kapmes.

Het gedooide wild wordt eerst een ring van rotan door den neus aangelegd, waarna men het in stukken snijdt. Wat dit gebruik beteekenen moet, ben ik nog niet te weten gekomen. Een gedeelte van de lever wordt fijn gehakt en in een gefingeerd mandje boven op eenen stok geplaatst. Men roept de geesten dan aldus aan: „Dit is uw aandeel, eigensars van het land. Eet gij eerst, wij (eten) daarna. Hebt medelijden met ons, opdat gij weer een aandeel kunt krijgen” (Seimo galamoe, toempoentana. Siko mangkoni rioe, kami ritalikoe. Pakapoeroe kami, nakarée wóoe galamoe). Wat van de vangst naar huis zal worden medegenomen, wordt eerst gerookt.

De kinnebakken van varkens en herten hangt de jager in zijn huis op over een gespannen rotan, meestal dicht bij den haard in den rook van het vuur. Men zegt van

deze kinnebakken: „Zij (n.l. de varkens en herten, aan wie die kinnebakken hebben toebehoord) schreeuwen om hunne makkers, opdat hunne grootvaders, of neven of kinderen niet heen zullen gaan” (Napokioe joenoenja, nakanée malai ngkainja, bara potoenja, bara ananja). Hierin ligt de gedachte opgesloten, dat de zielen van die gedooide varkens en herten bij hun kinnebak blijven, en dat òf die ziel hare nog levende makkers aantrekt, òf dat die makkers uit zichzelf op die zielen afkomen, willende dicht bij hen leven.

Op de hier beschreven wijze ^(naah de laas) maakt de inlander jacht op groot wild, als varkens en herten. / Op kleiner wild jaagt hij met het blaasroer, hier *sopoe* genoemd. Onder dit kleine wild worden behalve leguanen, apen en vogels vooral de om zijn vleesch, zijne huid en zijne klieren (1) zoo gewilde *koese* genoemd, een buideldier, coescoes. Het gebruik van het blaasroer is bij de onderscheiden stammen zeer verschillend. Iedere Topebato bijv. weet, wat een *sopoe* is, en waarvoor het gebruikt wordt, maar men treft onder dezen stam niet velen aan, die met dit schiettuig weten om te gaan. Onder de Tolage vooral wordt het blaasroer veel gebruikt, en ik kon mij zelf overtuigen, hoe jongens jacht maakten op zwaluwen en deze zeer juist wisten te treffen. Vooral in de rijstvelden zijnde, heeft de Alfoer zijn blaasroer bij zich, om daarmede vooral op apen te schieten, die de rijpende djagong komen stelen. (Gelijk ik vroeger reeds mededeelde, is het verboden — *kapali* — om met geweren in den tuin te

(1) Sommige koese's hebben 10 van die klieren, die onder de oksels worden weggesneden en onder de benaming van *timpausoe* voor goeden prijs aan Boegineezen verkocht worden, die er een soort van wierook van bereiden. Het vel gebruikt men gaarne om er strijdnuitsen en *ape* of *ampe* (zitmatjes) van te maken.

schieten). Een oorlogswapen is het blaasroer bij de stammen om en ten N. van het Meer niet, waarschijnlijk vroeger wel geweest. Ik vernam van eene kampong, Mokoepa, welker bewoners de Tonapoe, die hen belegerden, verdreven hebben met blaasroerpijltjes. Aangezien dit dorp door eene strook bosch was omringd, waarachter de Tonapoe zich verscholen, schoot men de pijltjes in de lucht, zoodat zij met eene bocht over het geboomte heen op de hoofden en schouders der vijanden neerkwamen. Velen werden getroffen en door het werkende vergift aan de pijlsptzen buiten gevecht gesteld.

Een blaasroer der Tolage, dat ik op dit oogenblik bezit (Pl. I, b.) heeft eene lengte van 2,41 M., doch deze is ook bijzonder lang, de meeste zijn 2,10 M. In een stuk dunne bamboe (*bamboesa longinodis*), welks geledingen zijn doorgestoken, heeft men drie stukken van dezelfde bamboesoort doch kleiner, en waaruit de geledingen zijn weggesneden, gebracht. Aangezien men zorgt hiervoor bamboe van gelijken omvang te nemen, verkrijgt men een vrij gelijken loop. Onder aan de buitenste bamboe is een mondstuk van hout aangebracht; ook het bovineinde is van een doorboord stukje hout voorzien. Het pijltje (Pl. I, f), 27 cM. lang, is van de bladscheepennen van den arenpalm gesneden, aan den top scherp bijgeslepen, aan den voet voorzien van een uit het merg van het onderste gedeelte van een alang-alang plant gesneden propje. Dit heet *kinoëmbari*. Op 2 cM. van den punt is het pijltje rondom halverwege doorgesneden, met het doel de punt te doen afbreken, als de pijl getroffen heeft, (de pijltjes heeten *mata-n-tjopoe*.) Deze pijltjes draagt men bij zich in een bamboekoker met dito deksel, *toki* genaamd (Pl. I, e.); de pijltjes, die reeds van vergift zijn voorzien, staan er in met de punten naar beneden; de

Klopt niet met
"De W. Tongos IV pag 392

nog niet vergiftige met de punten naar boven. Aangezien het stukje vlier niet juist in den loop van het blaasroer past, brengt men achter het pijltje nog een propje zwam van den arenpalm (*waroe*) in het blaasroer aan. Deze zwam draagt men bij zich in een gevlochten mandje, dat aan den pijlkoker is vastgemaakt. (Pl. I, e.) De Tolage beweren, dat er scherpschutters onder hen zijn, die het blaasroer met drie of vier pijltjes achter elkaar tegelijk laden, en ze er toch een voor een weten uit te blazen. Ik heb dit kunststuk tot nu toe echter nog niet zien uitvoeren.

Het vergift dat men aan de punten van de pijltjes aanbrengt, is het sap uit den bast van den *impo*-boom (*Antiaris toxicaria*). Dit melkwitte sap wordt met het sap uit eene knolvrucht, *limpoedja* gemengd. Het tot hars gestolde *impo*-sap gaat daardoor gisten, en wordt vervolgens op de pijlpunten geapliceerd. De meeningen omtrent de werking van het vergift op den mensch zijn verschillend; sommigen beweren, dat de getroffen mensch aan de werking van dit vergift, dat evenals het gif van slangen en duizendpooten, ook *impo* heet, gedood wordt. (Men zegt: *mate ane barée mintjani panawarinja* – ge moet sterven, als ge het tegengif niet weet). Anderen zeggen, dat men er alleen van gaat braken, welk verschijnsel men waarnam bij de Tonapoe, die de kampong Mokoepa belegerden. Weer anderen zeggen, dat het witte *impo*-sap op zichzelf niet doodend werkt, doch dat het die kracht eerst verkrijgt na het vermengen met bovengenoemd knolsap. Dit wordt eenigszins tegengesproken door den vrees, dien de Tolage heeft voor den *impo*-boom, daar hij zich voorstelt, dat een zeer booze *bela* (geest) die in die boomen woont, door zijne macht het gif maakt. Hij durft den boom dus niet te dicht te naderen, maar werpt er eene geleding bamboe, die van

boven tot eene punt is aangescherpt, heen. Wanneer deze punt in den bast van den boom dringt, druipet het sap hier langs in de bamboe.

De hoofdzak voor den Alfoer is: worden door het *imposap* kleinere dieren gedood?" De ondervinding heeft hem geleerd, dat bijv. een coescoes, door een vergiftig pijltje getroffen, geen drie vademmen hooger meer kan klimmen of hij valt dood neer. Men beweert, dat zoo bijv. een aap aan den nagelwortel getroffen wordt, hij veel spoediger sterft, dan wanneer de pijl zijn lichaam treft. Door onwetendheid kan men het vergif krachteloos maken, want wanneer men bijv. een met een pijltje geschoten vogel toebereidt en er citroensap bijvoegt zal het vergif van al de pijlen, die men daarna afschiet, krachteloos blijken te zijn. Een bewijs, dat het *imposap* ook waarschijnlijk als het te oud is, zijne kracht verliest.

Ofschoon het nu juist niet in mijn bestek ligt, is de gelegenheid hier schoon om ook een enkel woord te zeggen van het blaasroer, zooals dit wordt aangetroffen bij de stammen, die ten Z.W. en W. van de Tomini-bocht wonen, in Saoesoe, Parigi, Ampibaboe, Toriboeloe, Sogenti en Kasimbar. De blaasroeren uit die streken zijn meestal veel korter, dan die der Tolage. Het exemplaar, dat ik thans bij mij heb, meet 1,80 M. (Zie Plaat I, c.)

Twee leden van de bamboe toewi (*Bamboesa longinodis*) van gelijken omvang, en waaruit de geledingen zijn weggesneden, zijn in eene grootere bamboe van dezelfde soort ingebracht. Het mondstuk aan deze blaasroeren is veelal vervaardigd van buffelhoorn. Aan het boven-einde zijn twee vleugels van ebbenhout aangebracht, en tegen het roer geklemd met gevlochten rotanbandjes. Volgens verzekering van Saoesoeërs en Parigiërs dienen deze vleugeltjes alleen ter versiering, en niet tot vizier,

zooals wel eens door anderen werd gedacht; trouwens ik zou ook niet weten, hoe men daarmede zou kunnen mikken. De *toki* of pijlkoker bestaat bij pas genoemde stammen uit twee bamboegeledingën met dito deksels; deze geledingën zijn aan elkander verbonden met rotan-bandjes (Pl. I, *g.*) Steeds is de eene koker kleiner dan de andere. Een haak van een' bamboetak (Pl. I, *k.*) is van achteren aan deze kokers verbonden. Deze haak steekt men door de band van broek, zwaard of hakmes, en op deze wijze draagt men den pijlkoker bij zich. De pijltjes zijn met meer zorg bewerkt, dan die der Tolage. Men heeft vier soorten (Pl. I, *k.*): 1°. pijltjes van de pennen van den arenpalm, aan de punt eenvoudig aangescerp; 2°. pijltjes van dito met bamboepunt, waaraan twee weerhaken op gelijke hoogte; 3°. dito met twee weerhaken op ongelijke hoogte; en 4°. dito met één weerhaak. Punt en schacht van het pijltje worden aan elkaar verbonden door garen.

De genoemde volken ten W. van de Bocht gebruiken geen zwam als prop, doch snijden de stukjes vlier op de grootte van den loop. Hiertoe gebruiken zij een houtje van denzelfden omvang als de loop van het roer wijd is. Bovenaan dit houtje is eene punt gesneden, waarop het stukje vlier wordt gestoken, waarna men dit langs het houtje afsnijdt. Met een weinig plantengom, dat de man in den deksel van zijn' pijlkoker bij zich heeft, bevestigt hij dit dopje aan het pijltje. De gereedgemaakte pijltjes bewaard hij in den grootsten der beide kokers; in den kleinsten voert hij het maathoutje en stukjes vlier met zich mede. Deze blaasroeren worden door genoemde volken ook in den oorlog gebruikt. (1)

bow.

(1) In zijne verhandeling "The sumpit (an) and the ~~band~~" in het "Internationales Archiv für Ethnographie" heeft de Heer Pleijte nauwkeurig nagegaan, bij welke Indische volken het blaasroer, bij welke de boog

Keeren wij thans terug tot de jacht van den Poso-alfoer. Jagen met het geweer, hetgeen *mangela* heet, doet de Alfoer niet dikwijls. Hij loopt dan met een geweer

gevonden wordt. De Heer Plejte komt in genoemd geschrift tot de conclusie, dat de grens tusschen de volken, die het eerste wapen, en hen, die het tweede wapen gebruiken juist dezelfde is als de taalgrens van hen, die den rechten en hen, die den omgekeerden genetief gebruiken. Ik geloof, dat deze overeenkomst niet dan schijnbaar is, en dat de Heer Plejte te ver gaat, als hij zegt, dat de boog nooit bestaan heeft bij de thans het blaasroer gebruikende volken. Uit de aanhalingen van den Heer P. zelf blijkt reeds, dat het blaasroer bij sommige volken zeer weinig in gebruik is, dat niet alleen de boog, maar dat ook het blaasroer min of meer verdrongen is door het geweer. Dat de inlanders van den beginne aan reeds geweren machtig waren, die zij door de Portugeezen kregen, blijkt uit de geschiedenis, waar de Hollanders met geweervuur werden ontvangen door de inlandsche bevolkingen. Het geweer moet op de inlanders in den beginne een geweldigen indruk hebben gemaakt, en aanstonds werden er eenige pantang-voorschriften aan toegevoegd, die verboden bij zekere gelegenheden te schieten, bijv. te Poso in de rijstvelden. Deze voorschriften waren het behoud voor het blaasroer, dat nu (ik spreek van Poso) in de tuinen alleen werd gebruikt, zijnde gemakkelijker te hanteeren dan de boog. Uit de woorden met *pana* "boog" samengesteld, blijkt dat men het gebruik van de boog eertijds moet hebben geweten. Zoo ook in het Boegineesch, waar de Heer Matthes *pana* met "spuit" heeft vertaald, maar de oorspronkelijke beteekenis moet "boog" zijn geweest, anders zou er niet onmiddellijk *pana sewae* "waterspuitje," opvolgen, daar de Boegineezen wel niet anders dan waterspuiten zullen hebben gehad. Voorts nog *panagoetoe* (donderboog) "geweer." Eigenaardig is, dat dit *panagoetoe* alleen in het oude gedicht La Gabigo voorkomt, dus in den tijd, toen men de boog, *pana* nog niet was vergeten. In het Poso'sch zijn de gegevens nog meerdere: *panagoentoe* (donderboog) "geweer;" *panaïpoe* (vuurboog) "geweer;" *panadjiri* "spuit" (djiri = "spuiten"); *panaboeroe* (Boeg. idem) "hagel"; *pana-raai* zeker denkbeeldig vergift; *pana-wara*, "zeil" bestaande uit een uitgespannen sarong. Het sterkste bewijs voor mijn beweren is echter, dat de boog nog in Midden-Celebes bestaat, doch als heilig voorwerp. Het is algemeen bekend, dat eene zaak, die aan het verdwijnen is, bij deze volken bewaard wordt, door er eene of andere heiligheid aan te hechten. Zoo

horizontaal op den nek rond te kijken, en schiet nu en dan eens af, zelden echter iets rakende. Eigenaardig is, dat deze jagers met het geweer de plekken onthouden, waar zij wel eens hebben geschoten, en als zoo iemand dan later met u voorbij zulk eene plaats komt, zegt hij: „hier heb ik eens op een hert geschoten.” Ge vraagt: „en was het raak?” Antwoord: „wel neen”. En een dergelijk gesprek wordt herhaald op iedere plaats, die hij met u voorbij komt, en waar hij wel eens heeft geschoten.

Tot de jacht behoort ook gerekend te worden het opstellen van vallen en strikken. Behalve de veelgebruikte scherp aangepunte, halverwege in den grond gestoken bamboes, *ampa* geheeten, en die op plekken door varkens of herten bezocht, worden geplaatst, in de hoop, dat deze dieren er in zullen loopen, maakt de Poso-alsoer nog de volgende vallen: De *paroemba* (moroemba = weggagen met een' stok of met geweld; *paroemba* = de verjager) bestaat uit een liaan, die men ongeveer één voet boven den grond

is de *pana* bij de Toradja's van Centraal-Celebes een pijl en boog van bamboe; op de punt van de pijl is een vogelkop gestoken, terwijl aan de uiteinden van de boog veeren zijn bevestigd. Dit toestel wordt gebruikt bij offerfeesten in de smederij tot herstel van zieken, waarbij de *pana* zeveumaal over het hoofd van den kranke wordt gezwaaid, en vervolgens in de smederij opgehangen, waaruit men nog zou kunnen opmaken, dat de pijlen der Posoërs van ijzeren punten moeten zijn voorzien geweest. Ook bij de Dajak's is de boog bewaard gebleven als een oud gebruik bij de lijfwacht van den Sultan van Bandjarmasin op gelijke wijze als bijv. de bewakers van den Tower nog de oude hellebaarden gebruiken. (Zie Hardeland, Dajakschwoordenboek i. v. *panah*). Door mijne onbekendheid met andere Ind. talen is het mij niet mogelijk het bovenbeweerde bij de overige volken van den Archipel na te gaan, doch het zou mij niet verwonderen, dat uit taalkundige gegevens en ethnografische bijzonderheden, die door den oppervlakkigen onderzoeker niet worden ontdekt, sporen worden gevonden, waaruit blijkt, dat de boog ook bij andere volken van de Westelijke afdeeling eertijds in gebruik was.

horizontaal heeft gespannen; het eene eind is vastgemaakt, terwijl het andere eind om een stuk hout naar boven loopt, en daar losjes bevestigd is aan een hangend stuk hout. Wat verder heeft men eenige van bovengenoemde scherpe bamboes, *ampa*, geplant. Loopt nu een varken tegen de horizontaal gespannen liaan aan, zoo laat het stuk hout van boven los en valt op het varken. Het dier hierdoor verschrikt, doet een' sprong vooruit en springt in de scherpe bamboes, die hem onmiddellijk in het lijf dringen. Plekken, waar zulke en andere vallen zijn opgesteld, moeten worden kenbaar gemaakt door eenen in den grond geplanten stok met dwarslatjes, die in de richting wijzen, waar de val is opgesteld. Op deze wijze waarschuwen noemt men: *mompototoka ampa*; het waarschuwend hout *patoto*. Deze *patoto* wordt overal geplaatst, opdat de Alfoer op zijne honden lette, opdat deze niet in den val geraken.

De *watika* is samengestelder. Een horizontaal gespannen liaan is met het eene eind vastgemaakt aan eenen boom; het andere eind, waaraan een houten haak bevestigd is, houdt een veerkrachtige gebogen lat tegen, waartegen een gescherpt stuk hout rust. Loopt een varken tegen de liaan, zoo schiet de haak los, en de veerkrachtige lat drijft met kracht het gepunte stuk hout in het lichaam van het varken. Dit toestel wordt echter zeer zelden meer gemaakt, omdat er nog al eens ongelukken met menschen door werden veroorzaakt.

Bij het aanleggen van een *pewombo* breekt de Alfoer een gedeelte van de omheining van zijnen rijsttuin af, en plaatst daarachter eene menigte scherp gepunte bamboes. Het wilde zwijn, dat snuffelende om de omheining loopt, acht het afgebroken gedeelte eene schoone plaats om er over te springen, doch bij deze maneuver komt hij in de bamboes terecht.

Heeft de Alfoer een spoor van varkens of herten ontdekt, waarlangs deze dieren bijvoorbeeld gaan om te drinken, dan graaft hij een gat in den weg, dien deze dieren volgen, en plant in den bodem daarvan scherpe bamboes. Vervolgens overdekt hij het gegraven gat met takjes en bladeren in de hoop, dat het wild hier over heen zal loopen en in het gat vallen en daarin sterven. Zulk eene val noemt men *patambo* van *tambo*, „gebroken” van dood hout. Een dergelijk gat, maar grooter, graaft men ook om buffels te vangen. In dat geval beplant men den bodem niet met scherpe bamboe's. Zulk eene val heet *bontjo*, dat meer bepaaldelijk eene omheinde plaats beteekent, waarin buffels worden bewaard, waarin krokodillen worden gevangen enz. De Topebato gebruiken *bontjo* zelfs voor de omheining hunner rijsttuinen.

Onder de strikken, die de Alfoer weet uit te zetten heeft men: de *parasa*, een strik van soeka-vezels gedraaid, die op den grond wordt gelegd op een paar stukjes hout, zoodat hij een paar duimen boven den grond ligt. Het varken of het hert trapt er in en met het verzetten van den poot haalt hij den strik, die met het andere eind aan eenen boom vastgemaakt is, zelf toe. De *taäntjoo* is een dergelijke strik als de voorgaande, doch deze is tusschen een paar overeindstaande houtjes gespannen. Loopt het varken met den kop in dezen strik, en loopt het door, dan ligt het de strik van de stukjes hout en trekt hem toe. Iets dergelijks is de *tolia*, die alleen voor vogels gebruikt wordt, en daarom in boomen wordt aangelegd. De *tolia* is verbonden aan een veerkrachtig, gebogen twijgje, dat door het schommelen van de vogels, of doordat een het houten weerhaakje aanraakt, waarmede het gebogen wordt gehouden, losschiet, en de strik met zich medesleurt, waarin dan meestal 2 à 3 vogels, aan kop of poot gevangen, hangen te fladderen.

Eene afzonderlijke soort van jacht is die op boschhoenders. De strik of liever de reeks van strikken, dien men hiervoor gebruikt, heet *bantara*, en bestaat uit eene reeks spijltjes, die in den grond worden gestoken; tusschen ieder paar spijltjes is eene fijne liaansoort, *paka* geheeten, aangebracht, en ieder gedeelte vormt op zich zelf een strik. Midden in deze rondte van stijltjes zet men eenen haan, wiens eene poot met een touw aan een in den grond geslagen stukje hout is vastgebonden. Van uit de opening, die tot dezen cirkel leidt, maakt men vluchtig een heininkje van twijgjes trechtervormig uitlopend, om het het boschhoen gemakkelijk te maken den strik te vinden. Gelokt door het gekraai van den haan, komt de boschhaan spoedig op zijnen geciviliseerden kameraad af, en begint spoedig te vechten. Op de eene of andere wijze teruggedrongen, komt het boschhoen tegen de *bantara* aan, en raakt in eenen der strikken verward, waaruit hij zich niet meer los kan werken. Iederen avond komt de Alfoer naar zijne opgestelde *bantara* kijken, trekt de stokjes met de strikken er aan uit den grond, bergt de lokhaan in een daarvoor vervaardigd mandje, waaruit alleen kop en staart van het dier te voorschijn komen, en brengt een en ander naar huis, daar gedurende den nacht licht een varken de *bantara* zou kunnen verwoesten.

Ten slotte dien ik nog te vermelden het jagen met lijnstokken. Dit geschiedt steeds in de tuinen in den tijd, dat djagong en rijst beginnen te rijpen. Eensdeels doet men dit om schadelijke vogels als *kangeja*, groene papegaai, en *kojowe* of *toroli*, parkiet, te vangen, anderdeels om zich van ge vogelte, vooral zekere soort houtduiven (*lebago*, *togooe*) meester te maken, ten einde toespijs bij de rijst te hebben. In het eerste geval plaatst men hier en daar in den tuin stokken bestreken met eene gom, die

men uit den bast van den *tejaboom* verkrijgt. De houtduiven worden steeds gevangen met behulp van een' reeds gevangen en getemden makker. Een vijftigtal bladnerven van het lontarblad, met pasgenoemde plantengom bestreken, steekt men hier en daar in den bast der boomen, en plaatst hierbij de getemde boschduif, die door haar gefluit de anderen roept, welke zich op de lijnstokjes neerzetten, en er niet meer van af kunnen.

Visschen doen de Posoërs bijna uitsluitend alleen in rivieren. Het visschen op zee met het werpnet (*djala*) en met de sero (*tamba*) doen slechts enkelen, die deze kunst hebben afgezien en geleerd van Boegineezen en andere vreemdelingen, die aan het strand verblijf houden. De Alfoer vischt alleen voor zich zelf. Het werk is een tijdverdrijf voor hem en er zijn er geen, die zich uitsluitend met de visscherij bezig houden.

Het meest vischt de Posoër met de *sango*, en noemt dit werk *montjango*. De *sango* (Pl. II a) bestaat uit eenige bamboelatjes, die kokersgewijs met elkaar zijn verbonden door vlechtsels van rotan, zoodanig, dat zij van boven eenigszins naar elkander toe zijn gebogen, zoodat de benedenopening grooter is dan de bovenopening. Wanneer men gaat *montjango*, zoekt men eene ondiepe plek op in de Poso-rivier, of men begeeft zich naar de kleinere en zijrivieren. De Poso-rivier is echter verreweg het rijkst aan visch. Op zulk eene plek gekomen gaat men in het water staan, en met één oog wakende, dat geen krokodil hem nadert, let hij met het andere op de hem voorbij zwemmende visschen. Zoodra één hem nadert, is de *sango* in het water gedaald, en de visch is er in. Door het bovengat haalt men de visch er uit. De Posoër is zeer handig met dit werktuig, zoodat hij meestal met eene goede vangst van het *montjango* huiswaarts keert.

Met fuiken (*woewoeban*), die denzelfden vorm hebben als bij ons en van rotan zijn gevlochten, vischt de Alfoer aan de mondingen der kleinere zijrivieren van de Poso. Zij worden op de bedding der ondiepe riviértjes gelegd en daar vastgemaakt. De visch, die zich gaarne in deze zijriviértjes ophoudt, zwemt uit de groote rivier naar binnen en geraakt in de fuik.

Een ander vischtuig is de drietand, waarmede men de visch steekt. Van deze drietanden heeft men twee soorten. Bij de eene soort, *paringi*, zijn de tanden niet van weerhaken voorzien; deze soort gebruikt men om visch te steken in de kleine, heldere ondiepe riviértjes. Daartoe gaat men 's avonds uit voorzien van eene fakkel van drooge bamboe, of ook wel eene harsfakkel, waarachter een stuk bladschede van den sagopalm is bevestigd, zoodat het licht niet in de oogen schijnt. De visch komt op het licht af, en aanstonds is de visscher gereed, om het dier met zijn *paringi* te steken. De tweede soort van drietand is de *sarompo* (Pl. I, d.), welks tanden voorzien zijn van weerhaken. Deze gebruikt men alleen op de groote rivieren, staande in een prauwtje. Terwijl een man het prauwtje langzaam langs den oever naar boven roeit, staat de visscher voorop met zijn drietand. De gestoken visch haalt hij met hetzelfde wapen op, daar deze door de weerhaken niet van den drietand kan glijden. Deze drietand doet vooral dienst in den tijd dat de vischkuit uitloopt, en ontelbare kleine vischjes van het strand de rivier opzwemmen. Aangezien bij die gelegenheid de grootere visschen jacht maken op deze kleine vischjes, en dus meer aan de oppervlakte zwemmen, kan de Alfoer met den drietand zijn slag slaan.

Eene andere wijze van vischvangen is ze met de handen te grijpen, *mogonggo*, wat waarschijnlijk een gewijzigde

vorm is voor *moganggo*, Par. „nemen, aannemen”; in het Pososch overgebleven in *mogonggo silo* „brandende damar met de hand grijpen”, om te zien of de persoon, die dit doet, een heks is of niet (*ratoloeri*). Het „visschen grijpen” (*mogonggo*) doet men in poelen en kleine meertjes, die bij hoogen waterstand volloopen, en bij het afloopen de visch in de modder achterlaten. Eene nog gemakkelijker wijze van vischvangen is die door middel van de fijngestampde vruchten van den *kamande*-boom, of door middel van den wortel van den *toewa*-boom. Beiden worden op het water gestrooid, waarna de visch bedwelmd boven komt drijven, en gemakkelijk met de hand is te grijpen. De rivier van Poso en die van Saoesoe mogen echter nooit met *kamande* of *toewa* worden bestrooid, daar dit de krokodillen ten hoogste zou vertoornen, en zij zich op de menschen zouden wreken.

Op het Meer van Poso (Rano Poso) vischt men op drieërlei wijzen, welke wijzen van visschen niet alle zijn toe te passen op den benedenstroom van de Poso. In de eerste plaats vischt men daar met den hengel (*idoa*). Op de kleine riviertjes in de benedenlanden vischt men ook wel met hengels, doch weinig, en in de groote rivier zelve is de stroom te sterk. De hengelstok (*idoa*) van bamboe is bij de Torana korter dan bij de lager wonende stammen. De haak (*peka*, vandaar: *momeka* „hengelen”) is tegenwoordig bijna algemeen van koperdraad, dat tegen bespottelijk hoogen prijs door Boegineezen aan de Toradja wordt verkocht. Men maakt die haken zelf met het hakmes; punt en weerhaak worden er aan „gesneden”. Wat men oudtijds als vischhaak gebruikte, kon ik tot nu toe nergens te weten komen. Dikwijls ook gebruikt de Torano geen hengel, maar eene vischlijn, die hij met de linkerhand vasthoudt, terwijl hij zijn prauwtje langzaam

en kalm voortstuwt, door middel van eene roeispaan met korten steel, die hij in de rechterhand heeft. Tot aas bezigt hij: aardwormen (*tolodo*) (1), larven van groote roode boommieren (*ana noe leja*), larven van de honingbij (*ana noe oewani*), garnalen (*oera*), en insecten, die in het Maleisch *andjing tanah*, in het Pososch *toepako* heeten. Deze laatste gebruikt men vooral bij het hengelen in poelen. In Oendaé komt eene zeer kleine visch voor, *anasa* genaamd. Deze wordt gevangen (volgens het zeggen, daar ik het zelf nog niet zag) met een hoofdhaar, waaraan een stukje aas wordt gebonden. Deze vischjes schijnen zeer gulzig te zijn en het aas met het daaraan verbonden haar in eens op te slikken, waarna men ze aan het haar ophaalt. Een ander soort van hengelen wordt op de Poso-rivier gedaan; deze wijze van visschen is een soort van peuren. Aan een circa 3 à 4 vadem langen hengel is een stevig touw vastgemaakt, aan welks einde een groote vischhaak is gebonden. Als aas hiervoor gebruikt men jongen van vogels, of als deze niet zijn te krijgen, een lapje rood katoen. De peujeraar staat op den oever, en laat met zijn' langen hengel het aas op en neer wippen in het water. Heeft een visch gepakt, dan wordt hij aanstonds op het droge getrokken. Deze wijze van visschen noemt men *monggoegoeli*.

De tweede manier van visschen op het Meer geschiedt met de *inantjo*. Dit is een stapel hout, waarvan de stukken kruiselings over elkaar zijn gelegd, ongeveer 1½ vadem in het vierkant, in de ondiepe gedeelten van het Meer bij de oevers. Deze stukken hout worden onder water gehouden, eensdeels door in den bodem geplante paaltjes, waaraan zij zijn vastgebonden, anderdeels door

(1) Deze gebruikt men vooral, wanneer het water in de Poso troebel is.

zware brokken steen, die men er boven op heeft gelegd. De visch versteekt zich gaarne in dit hout, zoodat het dáár de beste plaats is om den vischhaak tusschen de openingen neer te laten, of de daarin verzamelde visch te harpoeneeren.

Ten slotte gebruikt men aan het Meer nog de *balamba*. Deze bestaat uit twee rijen in de rivierbedding geplante staken, die in trechtersvorm naar elkaar toelopen. In de punt, waar beide rijen staken bijeenkomen, is eene opening gelaten, waarachter eene fuik is geplaatst (dikwijls ook meer dan eene). Daarboven is een hutje gebouwd met eenen afgang naar de fuik. Hierin houdt de visscher zijn verblijf, en gaat nu en dan eens naar zijne fuik om te zien of er visch in is. Daar de Poso-rivier, waar zij het Meer verlaat vrij ondiep is, valt het opstellen van de staken niet moeilijk. De stroom voert de visch in de breede trechteropening van de *balamba*, waarna zij van zelf in de fuik terecht komt. Vooral palingen (*masapi*) vangt men door dit toestel op gemakkelijke wijze. Deze wijze van vischvangen is niet wel toe te passen op den benedenloop der rivier, allereerst omdat de rivier daar over het geheel te diep is, en anderdeels omdat de bandjirs aan den benedenloop veel verwoestender zijn, dan bij het Meer, zoodat het geheele toestel bij zulk eene gelegenheid zou wegslaan. In zee, dicht bij het strand, maakt men ook van deze *balamba*. Het zijn echter vreemdelingen, die dit doen, de Alfoer is bang voor de zee.

Volledigheidshalve moet ik nog melding maken van een bijzondere soort van visscherij, namelijk die van de uitgelopen vischkuit aan het strand bij de mondingen van eenigszins groote rivieren. Deze uitgelopen vischkuit heet in het Mol. Mal. *nike*, in het Pososch *dóeo*. Ongeveer in de maanden Mei, Juni en Juli komt de kuit uit, en

wemelt het aan het strand van $\frac{1}{2}$ à 1 cM. lange vischjes. De Alfoer, die van het binnenland komende aan het strand ging wonen, vond dit verschijnsel zeer vreemd, daar het voor hem geheel nieuw was. En aangezien men zich dit verschijnsel niet natuurlijk kon verklaren, werd het verklaard door eene legende. Eigenaardig is, dat de Alfoer, die een goed opmerker is van de natuur, nog niet weet, hoe deze talrijke vischjes ontstaan.

De legende omtrent de *dóeo* luidt aldus. Ongeveer 1 $\frac{1}{2}$ uur roeiens de rivier op lag in den ouden tijd een dorp, Dokosimba geheeten, op den linkeroever der rivier. De kabosenja van dat dorp heette Towâ, ook Prabowóo geheeten. Deze kabosenja had veel van Gorontalo hooren vertellen, en de lust bekreep hem deze plaats te gaan zien. In eene gewone prauw, zooals de Poso-alfoer die hier van boomstammen maakt, stak hij de zee over (stel u voor, een Toradja!). Te Gorontalo zag hij voor het eerst *dóeo* (Gorontaleesch *doewo*), en onmiddellijk besloot hij die kleine vischjes in zijn vaderland „over te planten.” Daar zijne prauw echter te klein was, om veel *dóeo* te kunnen laden, en de beestjes dan bovendien zouden sterven, maakte hij uitleggers (vlerken) aan zijn vaartuig van bamboe, in welker geledingen hij de *dóeo* stopte. Aan den mond van de Poso-rivier gekomen, spleet hij de bamboes met *dóeo*, en deze vischjes werden de stamouders der nog telken jare te voorschijn komende *dóeo*, ook van die, welke aan de mondingen van Mapane, Male, Tongko, Bongka en andere rivieren opkomen. Het levenseinde van Towâ was niet gelukkig. Hij had namelijk eenen slaaf, die ook met hem mede was geweest naar Gorontalo, en die heksenmeester was (*meboetoe*). Deze tooverde zijn eigen hoofd op de schouder zijns meesters, zoodat deze met twee hoofden rondliep. Uit schaamte hierover verdronk

hij zich in de Poso-rivier, en werd een *imboe*, riviergeest. Daarom brengt men hem offers, als men die plek voorbijkomt, door namelijk het een of ander (rijst, djagong, sirih enz.) in het water te werpen. (1) Ook brengt men offers aan zijnen zoon, die aan den mond der Poso heet begraven te liggen. Vooral brengt men deze offers tegen den tijd, dat de *dóeo* te voorschijn moet komen, want de hoeveelheid is zeer verschillend, de eene keer heeft men de kleine vischjes slechts voor het opscheppen, terwijl een andermaal de vangst zeer schraal is. (2)

Tegen den tijd, dat de *dóeo* te voorschijn zal komen, komen vele lieden uit de bovenlanden naar beneden om mede hun aandeel te vangen. Dan ziet men vele tijdelijk opgeslagen hutjes aan het strand, en reeds in de vroegte wemelt het van prauwtjes aan den mond der rivier, een alleraardigst bedrijvig gezicht. Daar de *dóeo* bij groote hoopen dicht bij de oppervlakte van het water zweemt, zijn zij gemakkelijk op te scheppen. Dit scheppen heet *monteledoe*, of *montjápapi*; het schepnet, dat men daarbij gebruikt: *pondo*. Dit schepnet bestaat uit een bladvormig omgebogen stuk dikke rotan; aan de punt, waar beide uiteinden bij elkaar komen, heeft men een korten steel aangebracht als handvat. In dit raam spant men een stuk bladschedeweefsel van den kokospalm of een stuk katoen (liefst het eerste, omdat dit sterker is, en omdat de mazen grooter zijn dan van het katoen, zoodat het water spoediger wegvloeit).

(1) Vergelijk „Mijne eerste ervaringen te Poso”, Mededeelingen XXXVII (1893) bladz. 23.

(2) In den tijd, toen ik nog bij de Alfoeren moest eten op mijne bezoeken, wat thans door de vestiging mijner goeroe's niet zoo vaak meer noodig is, was mij eene schrale *dóeo*-vangst niet ongevallig, daar k bij eene goede vangst nagenoeg overal gedurende een paar maanden op dit kwalijk riekende gerecht werd getrakteerd.

De gevangen *dóeo* wordt voor een deel aan het strand opgegeten, voor een ander deel in wokabladeren gewikkeld en gerookt (*rabándasi*) om haar te conserveeren. Heeft men zout genoeg, dan zout men ze in, of de *dóeo* wordt zoo maar in de zon gedroogd, wat een afschuwelijken stank verspreidt. Het is streng verboden bij de versehe *dóeo* Spaansche peper (ritjah) te voegen, want dan zal de volgende maal weinig *dóeo* te voorschijn komen. De Toradja's houden zich trouw aan dit voorschrift, maar vrijdenkers als Parigiërs, Todjoërs en anderen houden er zich niet aan, en zijn daardoor oorzaak, dat eene volgende maal de vangst zeer schraal is! Hoe men aan dit pantangvoorschrift komt, is mij niet duidelijk kunnen worden.

Maar niet alleen de mensch maakt jacht op de kleine vischjes, ook de grootere visschen schieten gulzig links en rechts door het water om de vischjes op te slokken. Van deze gulzigheid der groote visschen weet ook de mensch partij te trekken. Ongeveer een dag, nadat de *dóeo* is uitgelopen, verlaat zij de zee, en zwemt de rivieren op. Hier waakt de Toradja met een korten hengel, waaraan een grooten vischhaak zonder eenig aas. Hij laat dezen haak (*pombalowe*) een eindje in het water zakken op de hoogte, waar ook de *dóeo* zwemt. De groote visch, die onder de *dóeo* rondhapt, bijt dikwijls bij vergissing in den haak. Deze wijze van visschen noemt men *mombalowe*. Ook kan de drietand, *sarompo*, in dezen tijd goede diensten doen, daar de groote visch in den *dóeo*tijd niet zoo bedachtzaam en schuw is.

Gebruikt de Alfoer weinig vleesch buiten offer- en feestmaaltijden, visch is hem eene geliefkoosde dagelijksche toespijs. Aan een spit bij het vuur geroosterd, eet men haar met geroosterde djagong, voordat men aan den eigenlijken maaltijd begint. Als toespijs bij de rijst wordt

zij meestal gekookt gegeten. De eenige wijze, waarop de Toradja zijne overvloedige visch conserveert is, ze te berooken. Alleen aan het strand heeft men reeds geleerd de visch met zout in te wrijven en in de zon te droogen.

VI. Nijverheid.

a. *Pottenbakken.*

De kunst van het pottenbakken schijnt over geheel Midden-Celebes verspreid te zijn. In Saoesoe, in Todjo (vooral bij den stam Toráoe), in Oendae (te Peladia), en in Pebato (te Tainoengkoe) verstaat men de kunst, terwijl de Heeren Sarasin van hunne laatste reis door Z.O. Celebes mededeelen, dat het pottenbakken ook beoefend wordt door de lieden om en bij de meren Matauna en Tawoeti (Tomatana, Tokiwadoe).

De aarde, die men in het Pososche voor het pottenbakken gebruikt, is zwart (1) en wordt in den grond gevonden, gewoonlijk op een diepte van een el. Daarom noemt de Alfoer die aarde *tana maeta* – zwarte aarde. Eene eigenaardigheid van dit materiaal is, dat het geplant wordt. Een stuk ter grootte van eenen turf wordt naar eene andere plaats overgebracht, en op eene vochtige plek in den grond begraven. Na verloop van eenigen tijd, is deze zwarte klei gegroeid, en heeft aderen van zwarte klei onder den grond gevormd. Zoo moet ook op onze woonplaats te Poso in vroegeren tijd die klei zijn ingegraven, maar sedert is men de plek vergeten, zoodat men de klei niet nuttig kan aanwenden (alles volgens de bewering der lieden).

(1) Te Tamoengkoe in het land der Topebato, gebruikt men gele aarde, die ook gegraven wordt.

Zal de Alfoer een' pot gaan maken, dan neemt hij een stuk klei dat hij in het rijstblok stamp, zorg dragende, dat de klei niet droog wordt, door er voortdurend wat water bij te voegen. Zijn naar zijne meening alle klei-deelen goed verdeeld, dan voegt hij er rijstekaf bij, waarna kaf en klei goed dooreengestamp worden. Vervolgens wordt de klei uit het rijstblok genomen, en al knedende met fijn zand gemengd. Dit is eindelijk de materie, waaruit de pot gevormd wordt.

Begint de Alfoer aan de klei eenen vorm te geven, dan ligt die op een plankje als een bal voor hem. Zijne werktuigen zijn: een ronde steen, wat kleiner dan de vuist, en een houten hamertje, juister plankje, veel gelijkende op een *ike*, waarmede de foeja wordt geklopt. Beide hamertjes (bij het foejakloppen van steen, bij het potten maken van hout) zijn voorzien van grootere en kleinere groeven. Om een' pot van gemiddelde grootte te maken, neemt men eene kluit aarde, iets grooter dan een mannen-vuist. Deze legt men op een plankje, en geeft er, door haar tusschen de handen te draaien eenen cilindervorm aan. Op het onderste vlak legt men nu een blad, zoodat de kluit gemakkelijk draait op de met water glad gemaakte plank. Daarna steekt men met den vinger een gat in het bovenvlak. Na hierin twee vingers van de rechterhand te hebben gebracht, draait men met de linker handpalm den klomp klei rond; is dit gat zoo groot als eene mannenvuist geworden, dan maakt men al draaiende den rand er aan, waarna men voortgaat den buik van de pot te verwijden. De wand wordt van binnen gelijk geschrapt met eene schelp. Dan laat men den pot staan om te droogen, en als hij half droog is, klopt men de wand met het houten hamertje van buiten, en met den steen van binnen, tegelijkertijd. Zoo beklopt hij de klei tot de

wand dun genoeg is. Sommige potten maakt men glad van buiten, in andere laat men de indrukzels der groeven van het houten hamertje staan; dit noemt men dan evenals het beschilderen der foeja, *ndarando*. Een kundig pottenbakker is in staat een tiental middelsoort potten te vervaardigen per dag. (1) (Zie Plaat II b.)

Zoodra men een' pot gereed heeft, wordt deze op den grond in de zon te droogen gezet. Den tweede zet men er naast, en zoo voortgaande vormt men een' kring van potten. Midden in dezen kring legt men een groot vuur aan, dat zijne warmte uitstraalt naar alle potten in de rondte. Is een kant droog, dan draait men de potten successievelijk om, opdat een ander gedeelte geblakerd worde. Zoo gaat men voort, tot dat alle potten goed doorgebakken zijn (2) De Toraoe-alsoeren hebben nog de gewoonte hunne potten, terwijl deze nog gloeiend zijn, met hars te bestrijken, waardoor deze van buiten met een harslaag bedekt worden. Men beweert, dat de potten daardoor sterker worden, wat niet is aan te nemen, daar de harslaag bij het eerste te vuur zetten er wederom

(1) Ook in de Minahassa (te Remboken en zeker ook elders) wordt deze primitieve wijze van potten maken gevolgd. (Verg. Graafland. De Minahassa I, 226) Te Gorontalo zag ik de potten op dezelfde manier maken als te Poso. De aarde, die men daar voor het potten maken gebruikt, wordt gehaald uit de bergen, die langs de Bocht van Tomini loopen. Twee soorten, eene zwarte en eene roode aarde worden dooreengemengd en met water aangelengd tot klei. De Gorontalees weet niets van het "groeien" der klei. Ook stampt hij ze niet vooraf in het rijstblok, doch kneed ze met de hand; alle voorkomende steentjes werpt hij er uit. De plank, waarop de klei wordt rondgedraaid, heet *lilitode*, de schelp *tinggi*, het planken hamertje *pepelo*.

(2) Te Remboken zet men de potten op eene laag gaba-gaba (Metroxylon Rumphii), en bedekt ze met eene dito laag. De gaba-gaba wordt in brand gestoken, en op deze wijze worden de potten gebakken.

afsmelt. Maar de glans van de potten, die met hars zijn bestreken, op zichzelf is reeds voldoende om den Alfoer deze potten te doen verkiezen boven die uit Saoesoe en andere streken, waar het bestrijken met hars niet geschiedt.

De potten der Alfoeren zijn bros; bij den minsten stoot barsten of breken zij. Om die reden zal de Alfoer elken nieuwen pot, dien hij in gebruik neemt, eerst „begeisteren”, want wanneer de ziel van den pot daarin bestendig wordt, zal hij niet zoo spoedig breken. In den nieuwen pot wordt eerst wat houtskool gedaan, en daarna ledig en schoon te vuur gezet, en wanneer hij warm is geworden, strijkt men met het hakmes driemaal over den rand van den pot, daarbij ook van 1 tot 3 tellende. Voorts strijkt men met de voetzool driemaal den buitenkant van den bodem af. Heeft men eene soort van groente, hier *longoeroe*, in de Minahassa *sajoer gedi* genoemd, bij de hand, dan zijn die strijkingen niet noodig, want het koken van die groente in dien nieuwen pot, wijdt hem in. Dit inwijden noemt men *mompánahi*. De gedachte, die den Alfoer hierbij bezielt, is: de ziel van den pot moet gewend worden aan het vuur, opdat hij niet wegloupe, en de pot daarmede uit elkaar zou vallen.

Daar de potten allen een bollen bodem hebben, heeft men iets noodig om ze in te zetten, opdat zij niet omvallen. Het voorwerp, dat men daartoe gebruikt is een vlechtsel van rotan op breedten voet, met eene komvormige opening van boven, waarin de bodem van den pot juist sluit. Zulk een vlechtsel heet *okota* „iets, waarmede men oplicht.” Gebroken of gebarsten potten worden op de stookplaats gebruikt in de plaats van steenen. Drie van deze potten worden bij elkaar gezet met den mond naar beneden op de stookplaats. Op de bolle bodems rust de pot, waarin gekookt wordt, terwijl men tusschen de drie omgekeerde

potten het vuur aanlegt. Zulk een stel van potten of steenen die als komfoor dienst doen, heet *tondi*.

Behalve de gewone kookpotten, maakt men ook nog aarden kommen of bakken met hoogen rand, *katówangi* genaamd.

Bij tijden gaan de pottenbakkers hunne waren aan andere stammen verkoopen. Vier of vijf van die potten worden dan boven op elkaar gezet en tusschen bamboelatten geklemd, waarna men het vrachtje met draagbanden over de schouders hangt (*mekojo*), en zoo naar andere plaatsen trekt. De Poso-rivier vaart men op met prauwen volgeladen met deze potten. De gewone prijs van een kleinen pot, geschikt om rijst in te koken voor één persoon is 10 duiten ($2\frac{7}{8}$ ct.). De grootste soort pot, *beko* geheeten, kost 60 duiten ($16\frac{1}{8}$ ct.). Meestal echter ruilt men de potten in tegen rijst.

Hier en daar vindt men ook aangevoerde ijzeren potten in gebruik, en deze zijn ook vrij wel gewild. Maar rijst er in koken wil men niet; ze worden alleen gebruikt tot het bereiden van toespijs. De Alfoer beweert, dat de rijst in ijzeren potten gekookt niet zoo smakelijk is als die uit aarden potten. Dit is zeer wel mogelijk, maar zeker moet men hierbij ook weder rekening houden met het conservatisme en het bijgeloof van den Alfoer. Vanaf de grondlegging zijner wereld toch heeft hij zijne rijst in aarden potten gekookt; het mocht eens de goden of de ziel van de rijst vertoornen, wanneer hij het nu in ijzeren potten deed, — en dan zou natuurlijk de oogst mislukken.

b. Zoutbereiding.

Telken jare komen tal van Alfoeren uit het binnenland aan de kusten om zout te bereiden. Wanneer men dan

(1) De *beko* wordt alleen gebruikt bij offerfeesten, wanneer er toespijs in wordt gekookt voor 40 à 50 personen.

gedurende de maanden April tot September (den tijd tusschen het planten en het oogsten van de rijst) langs de kust vaart, ziet men tal van gehuchten, meestal met eene kolom van rook er boven. En wanneer men er aangaat vindt men er lieden van vele stammen bijeen: Tolage, Topebato, Torikadomboekoe, Towingkemposo, Torano, Torompoe, Tooendae. Andere stammen, die dichter bij de Golf van Tomaiki, of bij die van Boni wonen, gaan naar die stranden, om aldaar hun zout te bereiden. Zelden vindt men daar eene nederzetting van een enkel gezin, want meestal zoeken de zoutbereiders zooveel mogelijk zich bij anderen aan te sluiten. Dit vereenigen was in vroegeren tijd noodzakelijk, want vooral op deze nederzettingen voor zoutbereiding (*poboere*) hadden de zeeroovers (*gora*) (2) het gemunt. Menige Alfoer op leeftijd weet u nog te verhalen, dat plotseling een rooversprauw uit zee opdaagde en zulk eene nederzetting beschoot. Gevoelden de lieden zich sterk genoeg, dan wachtte men de roovers af; doch meestal werd overhaast de vlucht genomen, waarna de achtergelaten have de buit der zeeschuimers werd. Thans bestaat deze reden tot vereeniging niet meer. De zoutbereiders verzamelen zich nu, eensdeels voor de gezelligheid, andersdeels omdat velen de kunst van het zoutmaken van anderen moeten leeren. Meestal toch zijn het de jongere

(1) Dr. N. Adriani deelde mij omtrent het woord *gora* het volgende mede: Dit woord is identisch met *gorap*, de benaming der bevolking eener kampong op de landengte van Dodinga en van eenige nederzettingen in het gebied van Loloda op Halmahera. Zij zijn afkomstig van Flores, Saleijer en Boeton, vanwaar zij geroofd zijn door Halmaherasche zeeroovers, wier bedrijf zij overnamen. Zie over deze *orang gorap*: de Clercq. Bijdragen tot de kennis van de residentie Ternate, blz. 58 en 59, Noot 1 en blz. 111 en 112. Lieden van hier, die nog heugenis hebben van de bezoeken der zeeroovers, weten te vertellen, dat er onder de *gora* waren: To-mangiudano, Tobelo en Togalela.

leden van het gezin of slaven, die ter zoutbereiding worden afgevaardigd.

Een *goeroe-n-topoboere* d. i. iemand, die de kunst van het zoutbereiden verstaat, richt, wanneer hij zijne hutten aan het strand heeft gebouwd, een *bate* op. Dit is een stok van ± 1 vadem lengte, aan welks boveninde een wokablad is gebonden. Deze stok, die in den grond wordt geplant, vindt men ook bij de offertafeltjes, hij wordt ook opgericht als men te zamen is op een plantfeest. De beteekenis van dezen stok kan dunkt mij niet anders zijn, dan een middel voor de geesten om of naar de hutten af te dalen en de zoutbereiding te zegenen, of daarlangs naar boven te stijgen (als het booze geesten zijn) en den zoutbereiders geen kwaad te doen. Hiertoe legt de Alfoer in den naastbijzijnden boom een offer bestaande uit rijst en een gekookt kippenei. Indien iemand uit moedwil dien stok (*bate*) doorhakt, wordt hij beboet met twee buffels.

Wanneer nu lieden op die plek komen, die onder leiding van dien "goeroe" hun zout willen bereiden, hebben zij daartoe slechts zijn *bate* aan te raken. Begeeft iemand zich na dit aanraken toch tot een ander, zoo wordt hij beboet met een kwartje duiten (90 stuks), en wil hij dit niet betalen, dan wordt hij voorloopig van zijne vrouw gescheiden. Dit laatste vertelde men mij echter steeds schertsenderwijze, en ik zou ook niet weten, hoe men aan deze bedreiging gevolg zou kunnen geven, daar meestal de mannen alleen zout komen maken. Wanneer het seizoen voor de zoutbereiding verstreken is, geniet de "goeroe" van ieder, die onder zijne leiding gewerkt heeft, eene belooning van 1 pak zout ter dikte van de kuit. Ditzelfde betaalt iedere club aan den kabosenja van het land, aan welks strand men het zout heeft bereid. Deze

belasting, de eenige, die de Alfoer kent, heet *roeroepi*. (1)

Eene nederzetting van zoutbereiders bestaat uit een aantal hutten. Ieder zoutbereider heeft twee hutten noodig. In de eene hut, alleen bestaande uit een dak op palen, wordt het houtskool gebrand, dat het zout uit het zeewater moet opnemen. Is de hoop hout in gloeiende kool veranderd, dan wordt het tot éénen hoop samengebracht, en begint men den buitenrand met zeewater te begieten. De waterdeelen verdampen, en het zout wordt in de asch opgenomen. Langzamerhand begiet men den geheelen hoop, doch zóó, dat het vuur door blijft smeulen, totdat het houtskool in harde asch is vergaan.

Deze met zout verzadigde asch wordt overgebracht in de tweede der beide hutten, en daar gestort in kokers van boomschors van 1 el lengte en $\pm$ 20 cM. middellijn. Deze kokers, *boroi* geheeten, zijn zoowel van boven als van onderen open en staan op een rekje van bamboelatjes, bij wijze van rooster om het doorvallen van de asch te verhinderen. Meestal vindt men drie paren van deze kokers, ook wel eens twee paren. Onder ieder paar staat een houten bak (een uitgehold stuk boomstam), die *peloéngani* heet. Zijn deze kokers met zoute asch gevuld, dan giet men zeewater boven in het eerste paar. Dit water lost het in de asch opgenomen zout op, en voert het met zich mede in den houten bak beneden. Is deze vol, dan schept men het zoute water over in het tweede paar kokers, en vervolgens in het derde paar, zoodat het water hoe langer hoe meer zoutdeelen gaat bevatten. Het zoutgehalte van dit water wordt bepaald door een stuk lichtgele

(1) De belasting aan de „heeren des lands” verdient eigenlijk dezen naam niet. Het opbrengen van rijst, eene witte kip, sagoweer, foeja en tusschenbeide een slaaf is meer op 'te vatten als eene erkenning van dezen of genen radja als „heer”, dan als belasting.

damar, dat men in de bakken beneden legt. Hoe rooder het voorkomen van het stuk hars door het water wordt, hoe meer zout het bevat. Het overscheppen van de bakken in de kokers geschiedt met een' lepel van een' kokosdop gemaakt, en *tado* geheeten. Uit den derden bak wordt het overgeschept in bamboes. Op deze wijze verzamelt men eene groote hoeveelheid van zout verzadigd water.

Heeft men genoeg van dit water om met uitkoken te beginnen, dan maakt men smalle bakken van boomschors, die men met de uiteinden doet rusten op kleine aarden walletjes, waartusschen het vuur wordt aangelegd. Het zoute water wordt nu uit de bamboes in deze bakken gestort en uitgedampt. Telkens voegt men er van het zoute water bij, totdat de zoutlaag in den bak de gewenschte dikte heeft. Wanneer dit zout, dat natuurlijk den vorm van den bak heeft, waarin het is uitgedampt, goed droog is, neemt men het in zijn geheel er uit. Vervolgens wordt het in wokabladeren gewikkeld en met stevige rotanbanden omsloten.

Het spreekt van zelf, dat dit zout vele onzuivere bestanddeelen bevat; het ziet er dan ook grauw of donkergrijs uit. Vaak heb ik gezien, dat men bij wijze van toespijs bij het eten van rijst op een stukje zout knabbelt. Is men aan den rooksmaak gewend geraakt, dan prefereert men dit zout boven het gewone.

Ook in het vak der zoutbereiding zijn er bedriegers, die zand in het zout mengen. Het schijnen, volgens veler zeggen, vooral de Topebato te zijn, die dit doen. Vandaar, dat hun zout niet bijster gewild is.

De stukken zout (1) zooals zij uit de *poboere* komen

(1) Het aantal stukken zout wordt opgegeven met *ponqa: sampouga boere* — één stuk zout.

zijn van verschillende dikte, meestal echter van nagenoeg dezelfde lengte (90 à 100 cM.) De prijs van dit zout is hoog, althans, het is veel duurder, dan het ingevoerde witte zout, dat ter onderscheiding van *boere*, het inlandsche zout, *gara* (Mal. *garam*) of *boere gara* wordt genoemd. Er is echter geen artikel, dat zoo van waarde verandert als zout, en dit laat zich gemakkelijk begrijpen. In sommige jaren (zooals ook in dit jaar 1896) wordt er weinig zout gemaakt; dit hangt samen met den rijstbouw, oorlog, „perkara's” en meer zaken. De prijs is in zulke tijden schrikbarend hoog, en iemand, die nog wat van dit artikel heeft, kan goede zaken doen. De ver in het binnenland wonende Alfoeren koopen het zout, dat hun gebracht wordt, liever voor hoogen prijs, dan dat zij zelve naar het strand afdalen om het te maken. Zoo kan men in de Meerstreken dikwijls een buffel krijgen voor één stuk zout ter dikte van de dij. Voor diezelfde hoeveelheid zout zag ik *aan het strand* een Tonapoe zijn paard verkoopen. In het landschap Pada, tusschen het Meer en Tomori koopt men een stuk zout ter dikte van de pols en ter lengte van ± 3 dM. voor eenen hond, die aan het strand eene waarde vertegenwoordigt van $f\ 2 - f\ 3$.

Geen wonder is het dus, dat het ingevoerde witte zout veel aftrek vindt, vooral in de kuststreken en dit zoutverbruik zal zeker nog toenemen, wanneer de handelaren door concurrentie gedwongen zullen zijn hunne onmatig hooge prijzen (die echter steeds lager zijn, dan die van het inlandsche zout) te verlagen.

c. *Sagobereiding.*

Wanneer de rijstooft mislukt is, en ook de djagong schaars is geworden, moet de Alfoer op allerlei wijzen zijn voedsel in de wildernis zoeken. Een voornaam

voedingsmiddel in die tijden van nood is de kolf van jonge silar – (*Coripha umbra culifera*) en arenpalmen en pisangboomen, die in kleine stukjes gehakt, gekookt gegeten wordt. Meer in het binnenland komen echter de silarpalmen reeds op eene hoogte van 200 M. niet meer voor. Ook de jonge loten van de bamboe worden in tijden van schaarste gegeten, en voorts heeft men nog een menigte soorten van bladeren van in het wild groeiende boomen en planten, die als voedsel worden aangewend. Onder deze verdienen de bladeren van den *soeka*-boom, dezelfde, van welks bastvezelen men touw draait, de eerste plaats. Een en ander zou echter zeker niet voldoende zijn voor het onderhoud van den mensch, indien de Alfoer de kunst van sagokloppen niet verstond.

De eigenlijke sagoboom (*Metroxylon Rottb.*) komt in het Noordelijk deel van Centraal Celebes weinig voor. Alleen in het N.O. van het rijk van Todjo treft men bosschen van sagopalmen aan. Overigens vindt men bij ieder dorp kleine aanplantingen van deze boomen, die allen hun eigenaar (of eigenaars) hebben, en die in de eerste plaats door de Alfoeren worden aangeplant, om zich het noodige materiaal voor dakbedekking te verzekeren. Maar de veelvuldig in het wild groeiende arenpalm levert den Alfoer de noodige sago. Wanneer de nieuwe tuinen (*naewoe*, wel te onderscheiden van *bonde* of *vóórtuin*) met rijst beplant moeten worden, moet de Topebato-alfoer steeds zorgen, dat er sagokoeken op het plantfeest kunnen worden rondgedeeld. Bij de andere stammen is dit niet voorgeschreven, maar toch vindt men de sagokoeken daar meestal ook op het plantfeest, wat nergens anders toe dient, dan om den enormen eetlust, dien de Alfoer bij zulke gelegenheden vertoont, eenigszins van de kostbaarder rijst af te leiden.

Wanneer de boom geveld is, maakt de Alfoer met zijne bijl twee gleuven dwars over den boom; eene aan den voet en eene bij den top. Het gedeelte van den boom tusschen beide gleuven wordt gespleten, en vervolgens wordt het merg met een' houten hamer los geslagen. Deze hamer heet *sakoe*, en bestaat uit een stuk pandanus-stam (1), welks rand men scherp heeft gesneden: aan dit blok is een lange steel. Men zou eerder van sagohakken, dan van sagokloppen moeten spreken. Het sagobereiden in zijn geheel genomen noemt de Alfoer: *mosambe*; het sagokloppen heet naar den houten hamer *mosakoe*.

Is het merg uit den boom gewerkt, zoo wordt deze naar het water gebracht, opdat de sago er uit gewasschen worde (*mojanda*). Daartoe bezigt men een langen bak van boombast gemaakt, of een uitgeholden boomstam (ook wel eene prauw). Het eene einde van dit vat wordt afgesloten; aan het andere eind maakt men door middel van houten pennen een hekje, en wat verder spant men een stuk weefsel van den kokosboom. In dit vat, dat 2 à 3 meter lang is, en *jandaka* heet, stort men den pas gehaalden inhoud van den arenboom. Met een puntig emmertje van boomschors (*totomboe*), haalt men het water op uit het riviértje, waarboven de bak op eene stelling is geplaatst, en giet dit op het arenmerg, waarna iemand in de massa op en neer loopt, opdat de sago in het water worde opgelost. Dit van sago verzadigde water stroomt door bovengenoemd hekje (waar de vezels worden

(1) Deze pandanus-soort, hier *péndani* genaamd, wordt in het Boeg. Wdb. van Dr. Matthes Pandanus Conoidens Lam. genoemd. Filet geeft: Pandanus samak Hassk. Behalve deze en eene andere pandanus-soort, gebruikt men (in het binnenland) ook den stam van den arecapalm, doch deze is nader doelmatig, daar hij bij het zware werk van sagokloppen spoedig splijt.

tegengehouden), en het schutsel van kokosboomweefsel (waar het kleine vuil wordt opgehouden) en valt dan in een iets lager geplaatst vat, eveneens van boombast gemaakt, en *koewa* geheeten. Wanneer de sago in dit vat is bezonken, laat men het water afloopen.

Het bereiden van sago uit den sagopalm gaat veel zorgvuldiger. Hiertoe gebruikt men eene sterke van rotan gevlochten mand (*jékasi*). Hierin staat iemand het merg van den sagopalm te trappen, de mand daarbij naar rechts en links latende schommelen, opdat het bijgevoegde water er van alle kanten kunne uitdruipe. Iemand, die deze kunst niet goed verstaat, valt met mand en al om. Heeft men slechts eene kleine hoeveelheid sago te bereiden, dan gebruikt men een kleiner vat van boombast, aan welks eene einde een lap kokosboomweefsel is vastgehecht, die naar boven wordt getrokken door eene omgebogen, veerkrachtige lat, die daartoe aan de andere zijde van den bak in den grond is geplant. Terwijl men nu met de linkerhand, deze lat naar beneden drukt, zoodat de mazen van het kokosboomweefsel gesloten worden, kneedt men met de rechterhand het sagomerg, waarbij wat water is gevoegd. Is een gedeelte voldoende gekneed, dan ligt men de linkerhand op; de lat trekt het kokosweefsel op, de mazen worden geopend, en het met sago verzadigde water heeft gelegenheid weg te stroomen in den tweeden bak of *koewa*.

De in de *koewa* samengeschrapte sago doet men in een rond vat van boomschors. Zij wordt daarin goed samengedrukt, en door voortdurend kloppen op den wand nog dichter in elkaar gewerkt, opdat alle waterdeelen er uit worden geperst. Op deze wijze verpakt, bewaart men de sago in huis. Uitgevoerd wordt zij niet.

De sago wordt op drieërlei wijze toebereid gegeten:

1°. als pap, *doei* geheeten; 2°. wordt zij droog in potten tot koeken (*dange*) gebakken; 3°. wordt zij in bamboe-geledingen gedaan, en op deze wijze bij een vuur gebakken; dit noemt men eveneens *dange*, en op deze wijze eet men de sago het meest.

In eene enkele streek van Midden-Celebes en wel ten Z. van het land der Tomoriërs, is volgens berichten sago het hoofdvoedsel der bevolking, wat bevestigd wordt in de beschrijving van de expeditie naar Tomori in 1856 door kapitein luit^t. ter zee O. A. Uhlenbeck.

d. *Suikerbereiding.*

Het stoken van suiker, *gola*, uit het sap van den arenpalm, is ook een in Indië algemeen bekende tak van nijverheid. Ook in het Pososche is zij bekend. Bij de Topebato is de suikerbereiding ook eene bekende zaak, maar men beoefent haar niet uit gebrek aan ijzeren pannen, die voor de bereiding noodzakelijk zijn. Kan men zulk eene pan (*kawali*) machtig worden, dan maakt ook de Topebato suiker.

Voor zoover ik weet, is nog nimmer een onderzoek ingesteld naar het al of niet oorspronkelijke van de suikerbereiding in den Archipel. Het woord *gola*, *goela*, *hoela* enz. voor „suiker” is wel is waar Sanskrit, maar is het ook niet wel mogelijk, dat de stammen vóór de groote scheiding deze industrie hebben gekend? Het laat zich echter aanzien, dat de suikerbereiding inderdaad eerst later in Indië bekend is geworden, misschien door de Hindoes, die tevens hun eigen naam voor dit produkt hier achterlieten. Van de Minahassa, (1) van Gorontalo en van Poso is

(1) Volgens mededeeling van den Heer J. A. T. Schwarz.

met zekerheid te zeggen, dat deze tak van nijverheid van elders is overgebracht. De Posoërs hebben hunne wetenschap in dit opzicht ontvangen van de Tominiërs. Enkelen van het geslacht, dat deze kunst van de overburen leerde, leven nog. Al verdient dus de suikerbereiding als ingevoerde industrie eigenlijk hier geene plaats, zoo heb ik haar toch beschreven, omdat ik nog nergens eene nauwkeurige beschrijving hiervan vond, en omdat er enkele bijzonderheden bijkomen, die men wellicht elders niet vindt.

Wanneer de Poso-Alfoer suiker zal gaan stoken, moet hij zich eerst een huisje bouwen, waarin hij dit werk zal verrichten. Zulk een huisje heet *balombo*, (1) en is gewoonlijk circa 4 M. in het vierkant. Het bestaat alleen uit 4 palen met een dak er op. Aan twee zijden van de *balombo* is doorgaans eene bank gemaakt, waarop de suikerbereiders (want het zijn er altijd twee of meer) uitrusten, ook vaak den nacht doorbrengen. In het midden van de *balombo* is een gat in den grond gegraven, meestal van $\frac{3}{4}$ el middellijn en 1 el diepte. Naar dit gat loopt een breed schuin kanaal, welks mond uitkomt op den bodem van het ronde gat. Hierin schuift men het brandende hout; de rook ontsnapt door een kleiner kanaal daar tegenover. Op het ronde gat wordt eene licht gebogen gegoten ijzeren pan (*kawali*) gezet, waarin het arensap weldra zal worden gekookt. De aarde om deze stookplaats is flink aangestampt, dikwijls met kleiaarde belegd, zoodat

(1) Te Tomini, vanwaar de kunst van het suikerbereiden naar Poso is overgebracht, heet zulk een huisje *lobongo goela* of *pagoelane*. Te Gorontalo noemt men het *boelonggo lo pahangga*. Te Gorontalo echter richt men zelden een afzonderlijk huisje op, om daarin suiker te stoken; meestal doet men dit onder het huis, of in de keuken.

zij lang de hitte van het vuur verduurt. Dikwijls vindt men twee van deze stookplaatsen in één huisje. De rook verspreidt zich onder het dak, en draagt er het hare toe bij de ballen suiker, welke aan de balken van het huisje zijn opgehangen te conserveeren en tegen mieren te beveiligen.

Het sap van den aren (*Arenga saccharifera*), waarvan men de suiker zal stoken, wordt als de sagoweer opgevangen in bamboes. Deze bamboes echter zijn eerst sterk berookt om de mieren er uit te houden; om het gisten van het sap tegen te gaan, doet men in den bamboe stukjes van zekere liaan, hier *kalamente* genoemd. Wanneer gedurende den nacht de arenboom de bamboe met zijn vocht heeft gevuld, gaat een der suikerbereiders hem 's morgens van den boom halen, en stort het vocht over in de bovengenoemde pan, waardoor deze half gevuld wordt. Men heeft steeds meer dan eenen boom in bewerking, zoodat men desverkiezende den ganschen dag door kan blijven stoken. Is de pan gedeeltelijk gevuld, dan legt men het vuur er onder aan, en brengt zodoende het zoete vocht (*baroe magola*, *baroe momi*, zoete sagoweer) aan het koken. Om het overkoken te voorkomen heeft de Tolage een praktisch toestel bedacht (of van anderen overgenomen?), dien wij terugvinden bij onze melkpannetjes, welker deksel voorzien is van een grooter gat in het midden, terwijl aan den lager liggenden rand kleinere gaten zijn aangebracht; de opkokende melk stroomt uit het groote gat langs den deksel in de pan terug door de kleine gaten. De toestel, dien de Alfoer gebruikt heet *palenga*, en is een gewone bamboe van circa $1\frac{1}{2}$ M. lengte. Boven aan deze bamboe heeft men vier gaten tegenover elkaar gemaakt in den wand. Deze bamboe wordt loodrecht in het kokende sap gehangen. Het opkokende vocht stijgt

op in de bamboe en vloeit door de vier gaten weder terug in de pan.

Is het vocht door het koken voldoende verdampt, dan stoot men de pitten van een paar kemirinoten, (*hernandia sonora*, Pos. *lepati*) in een' kokosdop fijn, en mengt dit onder het kokende sap. De kemiri moet dienen om het vocht bij afkoeling tot harde suiker te doen stollen. Terwijl deze stroop nog wat doorkookt, zet men de vormen klaar, waarin de suiker wordt gegoten; deze zijn niet anders dan kokosdoppen, die eerst vochtig worden gemaakt, opdat de suiker er niet aan blijve vastkleven. Heeft men deze vormen bij elkaar gezet, dan wordt de pan afgenomen en schept men de stroop met een' lepel van kokosdop vervaardigd in de vormen. Door afkoeling stolt zij daarin. Twee stukken worden met den platten kant tegen elkander gelegd, zoodat zij nagenoeg een bol vormen, en worden met een stuk wokablad keurig ingewikkeld. Zes van die ballen worden weder bijeengebonden, en zoo wordt de suiker verkocht. Waar de wokapalm weinig voorkomt, gebruikt men voor het inwikkelen de bladeren van eene plant, die ook gebruikt worden om er de gekookte rijst in te wikkelen. Het afschrapsel uit de pan, *doengko-ng-gola* genaamd, wordt door de suikerbereiders en hunne familiën gebruikt.

Men mag echter niet aanstonds uit eene pasgebouwde stookplaats, *balombo*, verkoopen. Eerst moet deze ingewijd worden, d. i. het eene of andere opperhoofd moet de eerste suiker gekocht hebben, voordat men zijne suiker aan anderen mag verkoopen. Het eerste stuk suiker, dat men heeft gemaakt, wordt daartoe in een korfje boven in het stookhuis bewaard, en de waardigheid van den „inwijder” brengt mede, dat hij dit eerste stuk tegen hoogen prijs koopt. Ook mij viel tweemaal de eer (!) te beurt zulk

eene stookplaats in te wijden. Men noemt dit *ndasómbani*. (1)

De suikerbereiding wordt het meest beoefend door de stammen der Tolage en Torikadomboekoe, in wier land de arenpalmen veelvuldig voorkomen. Hooger op naar het Zuiden worden ze schaarser, zoodat men het vocht er van alleen aanwendt om er den gegisten palmwijn van te verkrijgen. (Men beweert zelfs, dat in het landschap Oendae op eene hoogte van 500-600 M. deze palmen moeten worden aangeplant, terwijl aan het strand geheele bosschen van arenpalmen voorkomen). De stam der Topebato heeft geen gebrek aan deze boomen, en toch legt men zich daar niet toe op de suikerbereiding. Sommigen van dezen in meer dan één opzicht achterlijken stam beweren, dat zij de kunst van suikermaken niet verstaan, ofschoon deze gemakkelijk genoeg is aan te leeren. Anderen schuiven het op de duurte der pannen, die, door Boegineezen aangevoerd, verkocht worden voor den prijs van één buffel (f 15 of f 20). Wanneer alleen dit het bezwaar is, is hieraan wel tegemoet te komen, want de suikerbereiding levert den Alfoer geene onaanzienlijke winst op. De prijs van één bal suiker toch, zoo groot als de vuist is 10 haantjes duiten of $2\frac{7}{8}$ cent, en daar men in staat is dagelijks 30 van deze stukken te maken, (2) geeft dit eene verdienste

(1) Ik weet nog niet recht, waarmede dit woord is te vertalen. Wanneer een hoofd sterft, bestaat hier en daar nog de oude gewoonte om de kokosboomen taboe te verklaren; d. i. niemand mag er in klimmen; alleen de afgevalen vruchten mogen worden gebruikt. Dit taboe wordt dan alleen opgeheven, als een of ander hoofd een stukje van de scalp eens verslagenen op de lijkst van den overledene heeft vastgenageld. Het opheffen van dit taboe heet ook *ndasómbani*. Bij velen is deze gewoonte in onbruik geraakt, en bij hen, die haar nog handhaven, gaat men daarvoor toch nooit alleen uit snellen, doch wacht tot men in een' oorlog een slachtoffer heeft gemaakt.

(2) Dit hangt natuurlijk af van het suikergehalte van het arensap en van de grootte van de pan.

van 83½ ct. De opkoozers krijgen 168 stukken voor 1 stuk inferieur katoen (bĕlatjoe), dat hier eene waarde heeft van *f* 2 tot *f* 2,50.

e. *Toewakbereiding.*

Behalve de sagoweer of palmwijn, drinkt de Alfoer nog een anderen gegisten drank, die uit rijst bereid wordt en algemeen in den Archipel bekend is als „toewak” in het Barée *póngasi* genaamd. Aangezien voor eene betrekkelijk kleine hoeveelheid van dit vocht veel rijst noodig is, is de *póngasi* voor den Alfoer een vrij dure drank. Hij wordt dan ook gewoonlijk alleen bij offerfeesten bereid, bij welke gelegenheden, gelijk ik vroeger reeds opmerkte, de anders matige Alfoer dikwijls uit den band springt. Ik meen grond te hebben om te vermoeden, dat de toewakbereiding evenals de suikerbereiding niet inheemsch, doch ingevoerd is.

De door den Alfoer zoo geliefde *póngasi* wordt op de volgende wijze bereid: Eene hoeveelheid van zekere fijne rijstsoort, hier *soeewa* geheeten, wordt in water geweekt, vervolgens gedroogd. Deze rijst doet men in een mandje (*bingka*), waarna men met den vinger een gat maakt in den hoop rijst, en in dat gat een stukje *woeli*-wortel (waarmede men ook het gisten van den palmwijn bevordert), een stukje *pakanangibast*, (1) en een lombok of Spaansche

(1) De *pakanangi* is een boom, die alleen nog in oerbossen voorkomt. De bast van dezen boom is zeer welriekend, en wordt aangewend om booze geesten te verdrijven. *Pakanangi* beteekent „doen overwinnen”. Waarom men een stukje van dezen boombast bij de gist doet, is niet duidelijk. Het kan zijn om er eenen aangename geur aan te geven; doch het kan ook gedaan worden met het oogmerk booze geesten af te houden van deze gist, want de Alfoer onderstelt steeds, dat zaken, waarvan hij houdt, ook bij de geesten gezocht zijn, en deze het genot daarvan niet aan de menschenkinderen gunnen.

peper legt. Een en ander zet men in de zon. Na korten tijd gaat de rijst gisten, en is geschikt voor het doel. Deze gegiste rijst heet *tape*. (1)

Inmiddels heeft men eene veel grootere hoeveelheid kleefrijst (*pae poeloe*, Mal. *poeloet*) in stoom gaar gekookt (2) en daarna overgedaan in een' houten bak (*balangi*). Op de gekookte kleefrijst strooit men met de vingers wat van de juist gereedgemaakte gist (*tape*). Vervolgens bedekt men den bak met bladeren en zet hem op eene plek in huis, waar hij geen gevaar loopt gestooten te worden. Zelfs eene kat, die men in elk Pososch huis vindt, mag den bak niet aanroeren, opdat het brouwsel niet mislukke.

Zoo laat men den bak met gekookte rijst drie dagen staan. Na dien tijd heeft zich van de kleefrijst een vocht afgescheiden, de *póngasi* of toewak; een aangenaam bittere, bedwelmende drank. Het vocht, dat zich na twee dagen van de rijst heeft afgescheiden, smaakt nog zoet. Is het brouwsel „mislukt”, dan smaakt de drank zuur.

Eigenaardig is, dat het weder de Topebato zijn, die dezen drank niet weten te bereiden. Zij zijn ook nog niet zoo ver in beschaving als de anderen!

VII. Muziek en Spelen.

De muziekinstrumenten van de Poso-alfoeren zijn niet

(1) Mak., Boeg., Jav. *tape*, Mal. *tapai*. Volgens Dr. Matthes, Roorda en Klinkert is *tape* en *tapai* eene lekkernij, die gegeten wordt. In Poso wordt *tape* niet gegeten. Volgens de Handleiding van dr. Wilken blz. 9 is *tapai* de drank zelf. In het Tontemboan is *tape* sago-weer, die noch zuur noch zoet is.

(2) Het koken van rijst in stoom heet *mo igkoekoesi* (grdw. *koekoe*, Mal. *mengoekoets*, Jav. *koekoets*.) Dit geschiedt te Poso op de volgende wijze: Op den pot met water plaatst men een' tweeden pot, in welks bodem een gat is gemaakt. Om beide potten legt men een' band van foeja, om te voorkomen, dat de stoom door de scheiding der potten ontsnapt. Om te beletten, dat de rijst in den bovensten pot door het gat in den bodem valt, legt men er een poreusblad in.

veel in aantal, en evenmin welluidend van geluid, met uitzondering van de neusfluit. Deze instrumenten zou men in twee groepen kunnen verdeelen: die welke te allen tijde bespeeld mogen worden, en die, waarvoor bepaalde tijden zijn aangewezen.

Tot de eerste groep behoort de neusfluit, *sanggon*. Deze fluit is gemaakt van eene geleding bamboe toewi, waaraan men aan eene zijde het tusschenschot heeft heel gelaten, zoodat het stuk bamboe dáár afgesloten is. Half in dit tusschenschot, half in den wand van de bamboe heeft men schuin een gat gebrand, en daarom heen een band gelegd van toleblad, zoodat eene stemspleet is gevormd. Aan het uiteinde van deze bamboe heeft men een geluidstrechter aangebracht van opgerold toleblad. Drie gaten dienen om verschillende tonen voort te brengen. Het bovenstuk van de bamboe, waarin de stemspleet is, wordt losjes in het neusgat gestoken, en door den neus blaast men in het instrument, en ontlokt daaraan klagelijke, maar niet onmelodieusche tonen, afgewisseld door tal van trillers.

De muziek van de neusfluit wekt weemoedige gedachten op, en ik kan mij uitstekend begrijpen, dat deze fluit het maziëkinstrument bij uitnemendheid is van jongelieden, die eene serenade wenschen te brengen aan hunne geliefden. Maar terwijl in den riddertijd de schoone jonkvrouw door smeltend snarenspeel van haren minnaar *des morgens* gewekt werd, begeeft de jonge Alfoer zich 's avonds naar de woning van zijne geliefde. Dáár zet hij zich onder het huis neder, en ontlokt aan zijne fluit smeekende tonen. Met zijn fluit vraagt hij, of hij boven mag komen, ja men beweert, dat virtuozen door hun spel kunnen zeggen, wie zij zijn. Zeker is het, dat het meisje daarboven weet, wie het is, die hare schoonheid komt bezingen, en vindt de jongeling genade in hare oogen,

dan wordt hem door de latten van den vloer sirih pinang toegereikt, ten teeken, dat hij boven mag komen. Van deze vergunning maakt hij gebruik, en brengt verder den nacht door in het huis van zijne geliefde.

De mondfluit, *lolowe*, verschilt daarin van de neusfluit, dat het gat, waardoor de lucht wordt geblazen, zich bevindt in den wand van de bamboe. De tonen van dit instrument zijn veel scheller, dan die van de neusfluit, doch men kan er dan ook rustiger op blazen.

De viool, *geso-geso* (*geso*=wrijven) is een muziekinstrument, dat men alleen onder de Tonapoe vindt. Het is een primitieve vorm van de Javaansche *rëbab*, bestaande uit een kokosdop, waaraan een steel van hout zeer kunsteloos. Over de opening van den kokosdop is het darmvlies van een karbouw gespannen als klankbord. Daarboven weer is een dunne koperdraad gespannen, zoodanig, dat deze aan den voet van den kokosdop een weinig is opgelicht door een stukje hout. Boven aan den hals kan men eveneens met een stukje hout de spanning van de snaar regelen. Als strijkstok gebruikt men een lenig bamboelatje, dat eenigszins krom is gebogen, en waarop men twee of drie paardenharen heeft gespannen. De strijkstok wordt niet met hars, maar met was ingewreven. Dit instrument wordt op gelijke wijze bespeeld als de *rëbab*; men plaatst het voor zich op den grond; de vingers der linkerhand bepalen de toonhoogte, met de rechterhand laat men den strijkstok over de snaar glijden. De toon is zwak en klagend.

Ten slotte behoort nog tot de groep van muziekinstrumenten, die ten allentijde bespeeld mogen worden de algemeen in den Archipel voorkomende mondharp, door Tolage *wóringi*, door Topebato en te Parigi *ijori* genoemd. In een stukje van het buitenste van een bladsteel van den lontarpalm (een vingerdikte breed en

van 1 dM. lengte) is eene lip gesneden, zoodat men iets krijgt, dat veel gelijkt op de toonlippen van harmonika of harmonium. Aan beide einden van het raampje, waarin de lip gesneden is, zijn touwtjes bevestigd. Dat aan den voet van het lipje houdt men in de linkerhand, terwijl men het tegenovergestelde touwtje telkens met een' ruk strekt. Daardoor geraakt het lipje in trilling, en brengt een zwakken toon voort, die versterkt wordt door het instrumentje voor den geopende mond te brengen. Door het kleiner en grooter maken van de mondholte worden de tonen van het trillende lipje gevarieerd.

Tot de tweede groep van instrumenten, namelijk die welke slechts op bepaalde tijden bespeeld mogen worden, behoort in de eerste plaats: de trom. Men heeft drie soorten van trommen: *ganda* (Pl. II c), een rond uitgehold stuk hout, aan beide zijden bescapen met een vel; de *tiboe* (Pl. II d) in vorm gelijk aan de *ganda*, maar kleiner, en slechts aan eene zijde met een vel voorzien; deze trommen worden overeind op den vloer gezet, en men slaat er zittende op; eindelijk de *karatoe*, een lang smal uitgehold stuk hout (Pl. II e) meestal met eenige insnijdingen versierd; aan eene zijde slechts zijn zij met een vel voorzien, en aangezien ze op den grond staande geslagen worden, moet de muzikant er bij gaan staan. De bewaarplaats dezer trommen is de *lobo*.

Tot trommelvel bezigt men het liefst herten of geitenvel. Zijn dezen niet voorhanden, dan maakt men ook gebruik van karbouwenvel; *poera-poera mewali*, „alles mag men er voor gebruiken," zegt de Alfoer. Voor dat het vel over de tromopening getrokken wordt, vlecht men om den rand een' band van rotan, die daarna nauw om het hout van de trom wordt toegehaald. Van dezen gevlochten band gaan rotanvlechtsels uit als franje, die aan het eind verbonden

zijn met een' tweeden band van rotan. Tusschen dezen tweeden band en de trom zelve worden houten wiggen geslagen, die niet alleen het vel stevig aan de trom bevestigen, maar dit ook nog meer spannen.

Deze drie soorten van trommen hebben niet elk eene afzonderlijke beteekenis. Bij de offerfeesten in de lobo worden zij dikwijls gezamenlijk bespeeld, en zulk een orkest is waarlijk oorverdoovend. Ze mogen alleen geslagen worden bij godsdienstige plechtigheden, en dienen dan om de geesten tot zich te trekken, of liever om de aandacht der geesten op zich te vestigen. Van daar dan ook, dat het streng verboden (*kapali*) is, om buiten het vieren van een offerfeest op zulk eene trom te slaan. De geesten zouden alsdan toornig worden, omdat zij voor niets geroepen werden, en zich op de bevolking van het dorp wreken door ziekte of ongeval. Alleen de vroeger besproken *ende-dans* in de lobo, en het *motaro*, een andere dans, waarvan de beteekenis nog niet zeker is, worden door tromgeroffel begeleid. Ook worden op de trom signalen gegeven in oorlogstijd, of om lieden bijeen te roepen in de lobo (raadhuis).

Een eigenaardig muziekinstrument, dat alleen op Celebes schijnt voor te komen is de *rere*. (Pl, II f) Dit instrument komt ook voor op het Z.-O. schiereiland, en heet daar *orae-orae*. Vosmaer geeft er de volgende beschrijving van (1): „Dit speeltuig wordt uit een lid van eenen bamboes, dat „aan het uiteinde digt blijft, vervaardigd; dit lid tot aan „het digte einde middendoor gespleten, is ter halverwege „uitgesneden, en om de deelen doelmatig bij elkander te „houden, met eenen ligten band van rotting voorzien, geeft,

(1) J. N. Vosmaer „Korte beschrijving van het Z.-O. schiereiland van Celebes” (verhandeling van het Bataviaasch Genootschap van K. en W. XVIII. Bat. 1839, blz. 89).

„wanneer men het zacht tegen de hand slaat, een geluid, „als dat eener mondtrom; eenige gaten aan het beneden- „eind aangebracht, veroorzaken daarbij onderscheidene toonen „en het geeft zodoende eene soort muziek, die door haar „minder geraas tenminste niet zoo gehoorverdoovend is, „als al de anderen.”

Vosmaer noemt de *orae-orae* een „vrouwelijk instrument”. In Midden-Celebes wordt de *rere*, zoowel door mannen als door vrouwen (meestal door kinderen en jongelieden) bespeeld. Alleen na den rijst oogst is het geoorloofd de *rere* te bespelen. (Ook Vosmaer vermeldt het bespelen van de *orae-orae* na het snijden der padi). Al stond de rijst reeds rijp te veld, en men deed de *rere* klinken, dan zou de oogst nog mislukken, of later, reeds in de rijstschuur geborgen zijnde, door muizen vernield worden. Wanneer men de vóórtuinen of *bonde* gaat bewerken, wordt de *rere* reeds weder opgeborgen, zoodat men zich het genot van dit spel slechts 2 à 3 maanden kan veroorloven, echter lang genoeg om den ongedurigen Alfoer weder naar iets anders te doen verlangen.

Ten slotte moet nog vermeld worden de *leléo*, een fluitje uit een' rijststengel gesneden, dat een scherp, vroolijk geluid geeft, iets als voortgebracht wordt door het fluiten op een' grashalm. Ook op de *leléo* mag men alleen blazen als de oogst begonnen is, maar dan hoort men haar geluid ook allerwegen in de velden. Het is zelfs *kapali* (verboden) haren naam uit te spreken vóór den oogst.

De *gong*, *gongi*, blijft buiten bespreking, als ingevoerd zijnde door Boegineezen, maar nog weinig onder de Alfoeren verspreid. Het orkest van koelintang en *gong* met de daarbij behoorende dansmeiden (*padjoge*) aan de hoven van Todjo en Parigi is eene navolging van de Boegineezen.

Evenals voor het gebruik van eenige muziekinstrumenten

een bepaalde tijd is gesteld, buiten welken tijd het verboden is, er het geluid van te doen hooren, zijn ook van de spelen enkele gebonden aan tijden en omstandigheden. Anderen weder zijn vrij. Onder de eerste rubriek behooren: tollèn, *motela* en kuitschoppen. Tot de laatste: spiegelgevechten, het loopen op stelten en kokosdoppen, en voorts alle mogelijke spelen van kinderen, welke nabootsingén zijn van zaken uit het werkelijke leven. Zoo zullen in den tijd, dat de buffels worden opgevangen, de kinderen dit nadoen; eenigen op handen en knieën loopende stellen de buffels voor, anderen, die op den rug hunner makkersbuffels zitten, zijn de jagers. In oorlogstijd stelt een gedeelte der kinderen den vijand voor, die de anderen tracht te overrompelen, enz. Deze spelen zijn velerlei, en kunnen hier niet allen afzonderlijk worden vermeld.

Het tollèn, *mogantji* is zeker wel het spel, waarvan de Poso-Alfoer het meest houdt. Niet alleen kinderen en jongelingen spelen dit spel, maar ook ouden van dagen zag ik menigmaal met veel hartstocht mededoen, en bepalen zij zich tot toekijken, dan is het zeker, dat zij in den geest mededoen; bij eene overwinning juichen zij mede, een misworp ontlokt ook hun een' uitroep van spijt. De tijd voor het tollèn aangewezen vangt aan met het begin van den oogst, en eindigt, wanneer men de nieuwe rijstvelden begint te openen (d. i. het geboomte op de plek, voor den tuin bestemd, begint te vellen).

De Pososche tol is steeds van denzelfden vorm, ofschoon van verschillende grootte. Hij is vervaardigd van ebben- of misilihout, welke laatste houtsoort niet veel verschilt van ebbenhout. Nu en dan, doch zelden, zag ik ze ook van andere houtsoorten. Hij wordt geheel uit de hand gesneden. Pl. II *g* geeft eene afbeelding van zulk een' tol. Door middel van een lang touw, uit bastvezels van den soekaboom gedraaid, zet men hem op.

Wanneer een troepje jongelui gaat tollen, kiest ieder zich een partner. Een van hen zet zijnen tol op, terwijl de ander er met den zijne op mikt en werpt. Raakt hij hem zoo, dat hij den opgezetten tol uitgooit, terwijl de zijne blijft draaien, dan mag hij, nadat zijn kameraad (die het dus verloor) zijnen tol weder heeft opgezet, daarop ten tweeden male werpen. Werpt men op eenen tol, doch raakt men hem niet, dan heeft men het verloren, en is hij verplicht toe te staan, dat zijn kameraad op zijnen tol mikt en werpt. Raakt de werper den opgezetten tol wel, doch blijft deze doordraaien, en draait de zijne ook, dan wacht men om te zien wiens tol het eerst dood gaat. Deze heeft het verloren, en moet den zijne opzetten, opdat de ander er op mikke.

Meestal raakt men door dit spel opgewonden, en wordt men hoe langer hoe woester, zoodat men zich ten laatste op 1 M. afstands van den opgezetten tol plaatst met het doel deze zoo mogelijk met den zijne te doen splijten. Eindelijk drukt men een tol met de punt in den grond, en daarop mikken dan allen om strijd, onder veel lawaai, totdat de duisternis hen dwingt het spel te eindigen. Is het lichte maan, dan zet men het nog dikwijls tot laat in den avond voort.

Het *motela* is een spel uitsluitend voor meisjes en kleine jongens; het mag alleen gespeeld worden gedurende het oogsten. Daartoe maakt men gebruik van twee dunne plankjes van eene span lengte en ongeveer 4 cM. breedte. Deze worden zoodanig tusschen duim en vinger geklemd, dat het uiteinde van het eene plankje ligt op het midden van het tweede. Met een stuk hout wordt tegen het verst uitstekende plankje geslagen, zoodat dit uit de hand vliegt naar een doel, dat te voren is opgesteld. De kunst is om het eene plankje bij het uitslaan van het andere niet

uit de hand te doen glippen, en om het doel te raken.

Het kuitschoppen, *moswinti*, *mosiwinti*, en het kuitslaan, *mositimbojoe*, zijn spelen, algemeen in den Archipel verspreid.

Een man strekt daartoe het eene been achterwaarts en plant dit tegen den grond; een ander staat nevens hem, en op het eene been staande, slingert hij het andere tegen het achterwaarts gestrekte been van zijnen makker. Regel is, dat men het uitgestrekte been niet boven de kuit mag raken. Bij het kuitslaan laat men de vuist met kracht op de kuit van den ander neerkomen. De ouden van dagen waken er voor, dat de deelnemers niet boos op elkaar worden. Als zij dit zien aankomen, gelasten zij de strijders op te houden, en een ander paar vervangt hen.

Dit kuitschoppen of kuitslaan doet men op feesten, waar vele menschen bij elkaar zijn. Bepaald voorgeschreven is het bij het plantfeest, „omdat de geesten dit bij die gelegenheid gaarne zien”.

Het houden van spiegelgevechten is iets, waardoor knapen zich oefenen in lenigheid en handigheid voor den oorlog. Ofschoon ik nooit een werkelijk gevecht van nabij heb gezien, en waarschijnlijk nooit te zien zal krijgen, zoo meen ik toch met zekerheid te kunnen zeggen, dat die spiegelgevechten nooit zóó in praktijk worden gebracht, eerstens omdat men zelden openlijk aanvalt, anderdeels omdat het bij zulk eene gelegenheid een rondslaan is in het wilde, een geraas en getier, kortom een schouwspel, dat niet veel kan verschillen met een gevecht tusschen een paar scholen op het Beursplein te Rotterdam. Maar in het spiegelgevecht is men zeer dapper.

Ik gaf van het spiegelgevecht vroeger reeds de volgende beschrijving (1): „Ik wend mij om, en daar zie ik twee

(1) Zie Mededeelingen XXXVI (1892) bladz. 237.

„mannen een spiegelgevecht uitvoeren. In de rechterhand
 „eene speer, in de linker een lang, smal schild, versierd
 „met haar en schelpjes. Een lang zwaard rust aan de
 „heup. Met eenige sprongen naderen zij elkaar, terwijl
 „zij hunne speren doen trillen. Hunne oogen bliksemen
 „terwijl zij den afstand meten, die hen van elkaar scheidt,
 „en die steeds kleiner wordt. Met eenige snelle passen
 „retireeren zij, om met één sprong weer tegenover elkaar
 „te staan, op één been balanceerende, en het andere achter-
 „waarts getrokken. Het schild houden ze met gestrekten
 „arm van zich af, en leggen de speer er naast als om te
 „mikken. Iedere spier trilt. Nu eens links, dan weder
 „rechts uitwijkende, schijnt het alsof zij elkaar trachten
 „te biologieeren”.

Het spiegelgevecht ziet men vooral veel uitvoeren op offerfeesten, waar het schelle geroep van hi-hi-i-i aanstonds de aandacht der gasten trekt. Ook bij offerfeesten in de *lobo* hebben in dat gebouw spiegelgevechten plaats, doch dan niet als spel en tot tijdverdrijf, maar als ceremonie bij het zich ontdoen van de foeja-kleedingstukken, die bij dat feest zijn gebruikt. (1)

Het loopen op kokosdoppen en op stelten heet beide *moloko*. Het eerste zag ik alleen door meisjes doen. Een touw is gebracht door een gat in een kokosdop, dat tusschen den grooten en den volgenden teen wordt geklemd. Het touw heeft men in de hand en houdt hiermede den dop tegen de voetzool gedrukt. Op deze wijze loopt men er mede voort. De stelt is gelijk aan die, welke bij ons wordt gebruikt: een blokje hout heeft men gebonden tegen een' langen stok, op welk blokje men den voet zet. Soms is dit blokje $1\frac{1}{2}$ M. boven den grond vastgemaakt.

(1) Zie Mededeelingen XXXIX (1895) blz. 12.

In de tuinen gebruikt men de stelten om niet met de modder in aanraking te komen, en om de rijstplanten niet te beschadigen. Het zijn meest slaven, die zich in het steltenloopen oefenen; zij moeten er dan ook iederen dag op uit. Over het geheel genomen wordt er echter weinig op stelten geloopt. (1)

(1) Volgens mededeeling van den Heer Schwarz is het steltenloopen ook in de Minahassa bekend.